

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUALLİM CEVDET (İNANÇALP)'İN HAYATI, TARİHÇİLİĞİ VE
TARİH ÖĞRETİMİ ANLAYIŞI**

Kaan Sabri KÖSEOĞLU

TEMMUZ – 2022

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUALLİM CEVDET (İNANÇALP)'İN HAYATI,
TARİHÇİLİĞİ VE TARİH ÖĞRETİMİ ANLAYIŞI**

KAAN SABRİ KÖSEOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Kaan Sabri Köseoğlu

22.07.2022

ÖZ

MUALLİM CEVDET (İNANÇALP)'İN HAYATI, TARİHÇİLİĞİ VE TARİH ÖĞRETİMİ ANLAYIŞI

Köseoğlu, Kaan Sabri

Yüksek Lisans, Tarih

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Sezai Öztaş

Temmuz, 2022

Bu çalışmada Muallim Cevdet'in hayatı, tarihçiliği ve tarih öğretim anlayışı temel alınarak; Türk eğitime ve Türk tarihine katkıları aktarılmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda Muallim Cevdet'in nasıl bir karaktere sahip olduğu, hangi ilmi meselelere değindiği ve hangi amaçları şiar edinmiş olduğu vb. konular bu araştırmanın amaçları arasındadır.

Muallim Cevdet yaşadığı dönemde Türk eğitime ve Türk tarihine eserleri ve davranışları ile örnek olmuş bir eğitimciydi. Muallim Cevdet Türk eğitime ve tarihçilik anlayışına yurtdışında çeşitli coğrafyalarda kazanmış olduğu pedagojik bakış açıları ile birlikte yeni metotlar kazandırmaya çalışmış ve döneminin eğitimcilerinden farklı nitelikler ile anılmıştır.

Muallim Cevdet'in eğitimci ve tarihçi kimliği onu özellikle vesikaları korumaya yönelik teşvik eden bir şura büründürmüştür. Muallim Cevdet'in belgelere ve arşiv alanına düşkünlüğü-yaşadığı yıllarda arşivlerle alakalı yanlış kararların alınmasına tepkileri dahilinde-onu bu alanda tanınmış bir şahsiyet haline getirmiştir. Muallim Cevdet'in literatüre geçmesinin sebebi; evrakları koruması, yerel tarih uygulamaları gibi konular olmuştur. Ancak popülerliğinin ötesinde kendisinin çok yönlü bir bilim insanı olduğu görülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muallim Cevdet, Tarihçilik, Arşivcilik, Tarih Öğretimi

ABSTRACT

THE LIFE OF MUALLİM CEVDET (İNANÇALP)

HISTORIOGRAPHY AND HISTORY TEACHING

Köseoğlu, Kaan Sabri

Postgraduate, History

Thesis Advisor: Assoc.Prof.Dr. Sezai Öztaş

June, 2022

In this study, Muallim Cevdet's contributions to Turkish education and Turkish history will be tried to be conveyed on the basis of Muallim Cevdet's life, historiography and his understanding of history teaching. Accordingly, characteristic features of Muallim Cevdet, the scientific matters that he studied and his life purposes are also explained in this research.

Muallim Cevdet was a pioneer educator in Turkish history. He dedicated his life to Turkish education and Turkish history. Muallim Cevdet established a unique path with introducing new methods and principles to Turkish education and historiography understanding including the pedagogical perspectives. Therefore, his education characteristics gained abroad generates wide variety of qualifications comparing other educators during his lifetime.

His educator and historian identity provided a great consciousness for establishing the roots of education as a field in Turkey. He is interested in documenting and the field of archives and this tendency made him a well-known figure along with his reactions to the wrong decisions about archives in his years. The prominent reason of Muallim Cevdet is considered as one of the best historian which was the matters such as the preservation of documents and local history practices. However, Muallim Cevdet is a versatile scientist beyond his popularity in the field of history.

Keywords: Muallim Cevdet, Historiography, Recordkeeping, History Teaching

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

HAYATI, ARŞİVCİLİĞİ ve KÜTÜPHANECİLİĞİ	3
1.1. Muallim Cevdet'in Hayatı	3
1.1.1. Ailesi ve Doğumu	3
1.1.2 Eğitim Hayatı	4
1.1.3 Erken Dönem Muallimlik Hayatı.....	5
1.1.4. Muallim Cevdet Bakü'de	6
1.1.5. Muallim Cevdet'in Kısa İstanbul Muallimliği.....	10
1.1.6. Muallim Cevdet Avrupa'da.....	10
1.1.7. Muallim Cevdet'in 1910-1935 Yılları Arasındaki Memuriyeti .	12
1.1.8. Muallim Cevdet'in Hususi Muallimlikleri ve Özel Mektepler ..	16
1.1.9. Muallim Cevdet İnançalp'in Vefatı	18
1.2. Arşivciliği ve Kütüphaneciliği	19
1.2.1. Okka ile Evrak Satılması Hadisesi	20
1.2.2. Muallim Cevdet'in Türk Arşivciliğine Hizmetleri, Arşivciliği ve Koleksiyonu	23

2. BÖLÜM

ESERLERİ	31
2.1. Muallim Cevdet'in Kitapları ve Çevirdiği Eserler.....	31

2.1.1. Zamanımızda Usul-i İnşa ve Muhabere	31
2.1.2. Şark İlyadası Şâhnâme	32
2.1.3. Askeri Din Dersleri	32
2.1.4. Spor Ruhu	33
2.1.5. İbn Batuta'ya Zeyl.....	33
2.1.6. Müderris Ahmet Naim	34
2.1.7. Tarihi Sözlük.....	35
2.2. Muallim Cevdet'in Makaleleri.....	35
2.3. Yazmayı Tasarladığı Eserler	39

3. BÖLÜM

TARİHÇİLİĞİ ve ESERLERİNDEKİ TARİH MUHTEVASI	41
3.1. Muallim Cevdet'in Tarih ile Tanışması	41
3.2. Muallim Cevdet'in Tarih Misyonu	42
3.2.1. Muallim Cevdet'in Bilim Tarihçiliği	42
3.2.2. Muallim Cevdet'in Vakıf ve Müessese Tarihçiliği	43
3.2.3. Muallim Cevdet'in Biyografi Tarihçiliği	43
3.2.4. Muallim Cevdet'in Eğitim Tarihçiliği	44
3.3. Muallim Cevdet'in Diğer Tarihçilerle İlişkisi.....	44
3.4. Kitaplarında İşlediği Tarihi Konular	46
3.4.1 Zamanımızda Usul-i İnşa ve Muhabere	46
3.4.2. Askeri Din Dersleri	47
3.4.3. Spor Ruhu	51
3.4.4. İbn Batuta'ya Zeyl.....	54
3.4.5. Tarihi Sözlük.....	57
3.5. Makalelerinde İşlediği Tarihi Konular.....	58
3.5.1. Yeni Nesil Mecmuası'nda Yayımlanan Makaleleri.....	58

3.5.2. Muallimler Mecmuası'nda Yayımlanan Makaleleri	58
3.5.3. Tedrisat Mecmua'sında Yayımlanan Makaleleri	61
3.5.4. Diğer Mecmualarda Yayımlanan ve Yayımlanmayan Makaleleri	65

4. BÖLÜM

MUALLİM CEVDET'İN TARİH ÖĞRETİMİ, EĞİTİM VE PEDAGOJİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ..... 67

4.1. Muallim Cevdet'in Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri	67
4.1.1 Hikaye ile Anlatma, Efsaneler ve Kurgu	67
4.1.2. Öğrenmede Ziyaret ve Gezinin Önemi	68
4.1.3. Öğretmede Soru Sorma ve İnceleme.....	70
4.1.4. Seviyeye Göre Öğretim.....	71
4.1.5. Tarih Öğreniminde Takrir	71
4.1.6. Talebelere Örnek Gösterme Metodu.....	72
4.2. Muallim Cevdet'in Eğitim ve Pedagoji Üzerine Görüşleri.....	72
4.2.1. Talebeye Davranış Hakkında Fikirleri	72
4.2.2. Dersteki Usuller Hakkındaki Fikirleri.....	73
4.2.3. Muallim Cevdet'in Eğitimde Gördüğü Sorunlar.....	74
4.2.4. Muallim Cevdet'in Medreseler İçin Önerdiği Çözümler	75

5. BÖLÜM

MUALLİM CEVDET'İN ÖZEL OLARAK DEĞİNİMİŞ OLDUĞU FELSEFİ VE EĞİTİMSEL FİKİRLERİ 77

5.1. Medreselerin Kapatılması Hakkındaki Fikirleri.....	77
5.2. Din ve Bilim İlişkisi Hakkındaki Fikirleri	78
5.3. Batı Dünyasına ve Batılılaşmaya Karşı Bakış Açısı	79
5.4. Eğitim-Ekonomi İlişkisi	80

5.5. Skolastik Yorumu	82
5.6. Kadınlarda Eğitim	82
5.7. Aile ve Eğitim İlişkisi	83
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	87
EKLER	95
EK 1: Muallim Cevdet'in Öğrencilere Derste Çizdirmiş Olduğu ve Kişisel Koleksiyonunda Sakladığı Haritalardan Bir Örnek.	95
EK 2: Muallim Cevdet'in 1927-1928 Yıllarını İçeren Kişisel Koleksiyonunda Bulunan Öğrencilerinin Not Çizelgelerinden Bir Örnek.	96
EK 3: Muallim Cevdet'in Bulgarlara Evrak Satılmasıyla İlgili Kendi Koleksiyonunda Sakladığı Gazete Küpürü - 1	97
EK 4: Muallim Cevdet'in Bulgarlara Evrak Satılmasıyla İlgili Kendi Koleksiyonunda Sakladığı Gazete Küpürü - 2	98
EK 5: Muallim Cevdet'in Bulgarlara Evrak Satılmasıyla İlgili Kendi Koleksiyonunda Sakladığı Gazete Küpürü – 3	99
EK 6: Muallim Cevdet'in Zamanımızda Usul-i İnşa ve Muhabere Adlı Eserinin İlk Sayfası	100
EK 7: Muallim Cevdet'in Şark İlyadası Şahname Çeviri Eserinin İlk Sayfası	101
EK 8: Muallim Cevdet'in Askeri Din Dersleri Eserinin İlk Sayfası	102
EK 9: Muallim Cevdet'in Spor Ruhu Eserinin İlk Sayfası	103
EK 10: Muallim Cevdet'in İbn Batuta'ya Zeyl Eserinin İlk Sayfası	104
EK 11: Muallim Cevdet'in Müderris Ahmet Naim Eserinin İlk Sayfası	105
EK 12: Muallim Cevdet'in Mezarı	106

EK 13: Muallim Cevdet'in İsmet İnönü'ye Göndermiş Olduğu Mektubun Son Bölümü.....	107
EK 14: Muallim Cevdet'in Tertip Etmiş Olduğu Hülasa Cetvelinin Temsili Bir Örneği	108

GİRİŞ

Türk eğitim tarihi incelendiğinde Türklerin yaşadıkları coğrafyalarda eğitim ve bilim sevgisi içerisinde bulundukları aşikar olarak gözükmemektedir.¹ Çalışmamızın konusu olan Muallim Cevdet de Türk eğitiminin, Osmanlı döneminin son zamanlarında ve cumhuriyet rejimine geçiş sürecinde muallimlik yapmış bir şahsiyettir. Muallim Cevdet'in eğitimcilik, arşivcilik ve kısaca sosyal bilimcilik yapmış olduğu dönemde Türkiye topraklarında farklı eğilimler, fikirler, düşünceler bulunmaktadır. Eğitime, tarihçiliğe, arşivciliğe ve kütüphaneciliğe hem fikirsel hem de metotsal anlamda yenilikler kazandırmaya çalışan Muallim Cevdet, Türk kültürünün ve İslam inancının savunuculuğunu yapmaya çalışmıştır.

Muallim Cevdet yaptığı çalışmalar ile bize hem örnek olması açısından hem de dönemi ve dönemin anlayışını anlamamız açısından ışık tutmaktadır. Muallim Cevdet'in neşrettiği eserler, yetiştirdiği öğrenciler, çevirdiği belgeler ve yapmış olduğu faaliyetler onun çok yönlü bir sosyal bilimci olduğunu anlamamızı sağlayabilmektedir.

Buhranlı bir dönemde yaşamış olan Muallim Cevdet'in hayatı ve eserleri incelenirken dönemin savaş şartları, eğitimde tevhidin olmaması, ekonomik-sosyal hayatın durumu göz önüne alınmalıdır. Bu dönemde Muallim Cevdet gibi farklı düşünürler Türk edebiyatına, tarihine ve eğitimine onun gibi renk getirmiş, aynı zamanda bu disiplinlerin birikimli bir şekilde ilerlemesine katkı sunmuştur.

Muallim Cevdet; hayatı ile diğer muallim ve talebelerine örnek olmuş, arşivciliğin Türk tarihi için nasıl bir önemi olduğunu herkese göstermiş bir arşivci, eğitimciliği ile batı pedagojisinin kültürümüze nasıl katkı sağlayabileceği veya sağlayamayacağı konusunda fikirler belirtmiş bir muallimdir.

¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi & M.Ö. 1000 MS 2016*, Ankara: Pegem Akademi, 2012, s. 5.

1. BÖLÜM

HAYATI, ARŞİVCİLİĞİ ve KÜTÜPHANECİLİĞİ

1.1. Muallim Cevdet'in Hayatı

Muallim Cevdet çalışmaları ile döneminde farklı etkiler yaratmış bir eğitimci, tarihçi ve yazar olmuştur. Onun hayatının bilinmesi yaptığı çalışmaların daha iyi kavranması açısından araştırmacılara ışık tutmuş olacaktır.

1.1.1. Ailesi ve Doğumu

Cevdet 7 Mayıs 1299 (1883)'da Bolu'da doğmuştur.² Muallim Cevdet İnançalp'in³ kökeni konusunda bilgiyi arkadaşı olan Osman Ergin “*Türk oğlu Türk'tür*” diyerek vermiş ve dedesinin Niş'den Bolu'ya 93 Harbi'nde göç ettiğini belirtmiştir.⁴

Muallim Cevdet geçmişini anlattığı bir yazısında; dedesinin ve amcalarının hayatlarından kısaca bahsettikten sonra anne ve babasını ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Burada konumuzla alakalı dikkat kesilmemiz gereken kısımlardan; Cevdet'in ailesinin de ilme uzak olmadığı, dedesinin bir tekke şeyhi olduğu, maddi olarak orta sınıf diye nitelendirebileceğimiz bir konumda oldukları ve annesi ile babası arasında bir takım problemler yaşandığını belirtmek doğru olacaktır.⁵ Muallim Cevdet'in hiç evlenmemesinin sebeplerinden biri olarak hayatını annesine adamış bir evlat olması görülebilir. Ayrıca Cevdet'in babasının belediyede memurluk yapan eski bir asker olduğunu nakletmek doğru olacaktır.⁶ Cevdet'in ileride değineceğimiz tarih sevgisinin babası ile olan konuşmalarından başladığı

² Sami Özerdim, “Muallim Cevdet İnanç”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C. 2, S. 1, (1955), s. 44.

³ Muallim Cevdet soyadı kanunu ile İnançalp soyadını almıştır. Çalışmamızda eğitimciliğine kadar Cevdet, eğitimciliği ile Muallim Cevdet ve soyadı kanununun kabul edilmesinden sonra geçirmiş olduğu kısa ömründen bahsedilirken de Muallim Cevdet İnançalp olarak kendisinden bahsedilecektir.

⁴ Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005, s. 2.

⁵ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 2-5.

⁶ İbrahim Alaeddin Gövsa, “Muallim M. Cevdet İnanç”, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul, 1950, s. 85.

ifade edilebilir. Doğru bakış açısını çizmek açısından babasının ve dedesinin mesleğinin burada belirtilmesi doğru olacaktır.

Muallim Cevdet'in otobiyografi tadındaki bu yazısında onun ne kadar açık sözlü ve doğruyu söylemekten sakınmayan bir müellif olduğu görülmektedir. Muallim Cevdet, yazısında ailesinin hem doğru bulduğu hem de yanlış gördüğü özelliklerinden kaçınmadan bahsetmiştir. Önemli açılardan biri de Muallim Cevdet'in ailesinin 93 Harbi sırasında Niş'ten göç ettiği'dir. 93 Harbi ve Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadar sürecek olan bu göç hareketi Türk toplumunu derinden etkilemiş ve toplumsal olarak değişimlere yol açmıştır. Muallim Cevdet ve ailesi de şüphesiz göçlerin sonucunda bilinç dünyasında etkilenmiş olmalıdır.

1.1.2 Eğitim Hayatı

İlköğrenimini Bolu'da tamamlayan Cevdet, yine 1894 yılında Bolu İptidai Mektebi'ni, 1899'da Bolu İdadi Mektebini bitirmesinin akabinde de Kastamonu'ya gitmiş ve Kastamonu İdadisini 7 Aralık 1901'de bitirmeye muvaffak olmuştur.⁷

Ortaokul'da cebir, Fransızca ve kitabetten başka bir hiçbir dersi sevmeyiğinden, ismini hatırlamadığı İstanbullu Hoca lakaplı muallimin coğrafya ve tarihi ona sevdirdiğini, Reşit Bey adlı hocası sayesinde edebiyata ilgi duyduğunu nakleden Muallim Cevdet, özellikle Hacı Mahir Efendi ismine büyük bir önem atfeder. Bu kişinin mahkeme azası, mutasavvıf, şair ve mebus olduğunu ifade eden Muallim Cevdet, *"Kastamonu bu zatı kaybetmekle kalbini kaybetmiştir."*⁸ demiştir. Muallim Cevdet tasavvuf ve felsefeye olan merakını da bu şahsiyete borçlu olduğunu ifade etmiştir.

Kastamonu'daki eğitimini tamamlayan Cevdet, 1901 yılında İstanbul'a gelerek Hukuk Mektebi'ne girmiş olsa da-babasının rahatsızlığının sonucundaki ekonomik problemler nedeniyle-buradaki eğitimini sonlandırmış ve Erkek Muallim (Darülmuallimin) mektebinin edebiyat

⁷ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 6.

⁸ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 6-7.

bölümüne ikincilikle girmiştir. Bu okula girişinin maddi nedenlerden dolayı olduğunu açıklayan Muallim Cevdet, burada en çok Fransızca ve pedagojiye çalıştığını da eklemiştir. Cevdet, Hukuk Mektebi'ni bıraksa da buradaki notların hepsini takip ettiğini ve en sevdiği dersin Türklerde, İslamlarda İdare Teşkilatı olduğunu ve ileride ahilik hakkında yapacak olduğu çalışmalarına bu ders sayesinde yöneldiğini ifade etmiştir.⁹

Fransızcada onun başarılı olmasını sağlayan kişinin Şükrü Bey olduğunu ifade eden Cevdet, Süreyya Bey'in Farsça derslerinden çok katkı aldığını nakleder.¹⁰ Cevdet, Darülmuallimin'i yaşadığı ekonomik sorunlara rağmen 1907'de birincilikle bitirmiştir.¹¹ Artık Cevdet, isminin önüne Muallim sıfatını almış olacaktır.

1.1.3 Erken Dönem Muallimlik Hayatı

Muallim Cevdet ilk muallimliğini Darüşşafaka'da 14 Mayıs 1904 ve 14 Nisan 1905 arasında Arabi Muallimliği Gece Müzakereciliği olarak yapmıştır.¹² Muallim Cevdet ilk deneyimi ve eğitimcilik hayatındaki ilk problemlerini hatıralarını anlattığı bir yazı dizisinde belirtmiştir. Darülmuallimin'den Darüşşafaka'ya üç arkadaş olarak işe başladıklarını belirten Muallim Cevdet, birinci olmasına rağmen diğer iki kişiden daha az maaş aldığını ve bunun üzerine istifa ettiğini nakletmiştir.¹³

Muallim Cevdet'in ileride değineceğimiz eğitim hakkındaki görüşlerine şimdiden ışık tutması adına bu dönemde Muallim Cevdet'in ders verme korkusu olduğunu ancak bunu Laurousse'un koleksiyonları¹⁴ ve Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası'nın ona pedagojik katkısı sayesinde aştığını kendisi nakletmiştir. Muallim Cevdet aynı hatırasında bu eserleri okumasını Selim Sabit'in¹⁵ önerdiğini de belirtmiştir.¹⁶

⁹ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 10.

¹⁰ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 7.

¹¹ Muallim Cevdet, *Mektep ve medrese (Makaleleri)*, haz. E. Erüz, İstanbul: Çınar Yayınları, 1978, s. 8.

¹² Muallim Cevdet "Çocukluk ve hocalık hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, (30 Haziran 1337f), s. 5. ; Muallim Cevdet'in aynı isimde, farklı sayılarda yayımlanmış olan dokuz makalesi olması sebebiyle dipnot verilirken tarihlerin yanına alfabetik kodlama yapılmıştır.

¹³ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 10.

¹⁴ Fransız Gramerci, sözlük yazarı ve ansiklopedist. (d. 1817 - ö. 1875).

¹⁵ Eğitim Bilimcidir. Rehnüma-yi Muallimin adlı eserin yazarıdır. (d. 1829 – ö. 1910).

Muallim Cevdet bu dönemde hala resmi okullarda ders verebilecek bir pozisyon bulamamış ve maddi zorluklar yaşamaya devam etmiştir. Bununla beraber zengin konaklarında ders verdiğini de belirten Muallim Cevdet bu dönemde yabancı lisan eğitime önem vermiş¹⁷ ve Farsça, Almanca ve Arapça dillerinde kendisini geliştirmiş.

1.1.4. Muallim Cevdet Bakü’de

1905 senesinde Japonya karşısında ağır bir yenilgi alan Rusya azınlıklara birtakım haklar vermek zorunda kalmıştır.¹⁸ Bu haklardan bizim konumuz açısından en önemli olanı bu tarihten sonra Rusya’daki azınlıkların kendi okullarını açabilmesidir. Bu konjonktürde Muallim Cevdet tanıdığı olduğu, Burhan-ı Terakki¹⁹ müdürü olan Hakkı Bey vasıtası ile Bakü’ye gitmeye karar vermiştir.

Balahane Mektebi’nin başına geçen²⁰ Muallim Cevdet’in Azerbaycan bölgesinde hem Rus hem de Azeri Türklerinin bir kısmıyla fikirsel bir mücadele içinde olduğu görülebilmektedir. Muallim Cevdet’in yaşamış olduğu bir olay Osmanlı Devleti’nin yaşadığı ideolojik ve ulus devlet olma probleminin aynısının Azerbaycan Türkleri arasında da yaşandığını gösterebilir. Ahmet Ağaoğlu’nun aktardığı Muallim Cevdet’in Bakü’deki hatırası şöyledir:

“Cevdet Darülmuallimin’in programını hazırladı. Ayan ve eşraftan mürekkebe bir meclis kuruldu. O meyanda Bakü’nün baş ahundu Hacı Mirza Ebu Türab da bulunuyordu. Bu yetmişlik ihtiyar Bakü’nün en ileri geleni ve en sahib-i nüfuz ahundu idi. Kendisine inanmış öyle müridleri vardı ki bir işareti ile tereddütsüz adam öldürürlerdi. Ve bu hareketleri ile cennetin tam ortasında en güzel bir köşkle en nefis huri ve gılmanlara sahip olacaklarına derinden kanidiler. Binaenaleyh ahunda karşı söz söylenemez, her ne dese ‘Beli, cenabı ağa

¹⁶ Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları”, (7 Temmuz 1337g), s. 4.

¹⁷ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 11.

¹⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Selçuk Yayınları, 1966 C. 1, s. 426.

¹⁹ Asturhan şehrinde Mustafa Lütfi İsmailov Şirvanski tarafından 1906-1911 yılları arasında yayımlanan bir gazetedir.

²⁰ Dursun Çelik “XIX ve XX. Yüzyıllarda Azerbaycan – Birinci Bölüm”, (1 Aralık 1996), *Bilig Dergisi*, s. 77.

buyruğunuzdur', demelidir. Cevdet programını okumağa koyuldu. Dersler, derslerin saatleri birer birer zikredildi. Hesap, tarih, coğrafya, kimya, fizik...

Ahund uyukluyordu. Nihayet Cevdet okudu:

-Türk sarf ve nahvi! Ahund gözlerini açtı ve üzerindeki abayı geri atarak:

-Nemene?

-Türk sarf ve nahvi!

-Hayır, böyle bir şey yoktur. Arapça'dan başka bir lisanın sarf ve nahvi yoktur. Türkçe ne menedir ki sarf ve nahvi olsun. Hayır!

Zavallı Cevdet elinde kalem durdu ve etrafa bakındı. Herkes başını aşağı salmış, kimsede nefes almak kudreti kalmamıştı. Ahundun müridleri ise kızgın kızgın etrafa bakınıyorlardı. Birkaç dakika bu öldürücü sükunet içinde geçti. Nihayet ben dayanamadım ve büzüle büzüle, küçüle, küçüle:

-Cenab-ı Ahund! Her dilin kendine göre bir sarfı nahvi vardır. Dedim ve misal olmak üzere kendi adımı alarak Ahmet, Ahmet'ten, Ahmed'e diye tasrif etmeye başladım. Ahund kızdı:

-Sus cahil! Arapça'dan başka hiçbir dilin sarf ve nahvi olmaz. Müridleri gözlerini bana doğru dikmişlerdi. Fakat dayanamadım:

-Cenab-ı ahund! Mesela Rusçanın sarf ne nahvi vardır. Rus mekteblerinde tedris ediliyor.

Ahund bütün bütün kızdı ve bir küfür savurarak:

-Demek ki sen bizi Rus yapmak istiyorsun kafir! Hayretler içinde kaldım. Milli mektebler tesisi için milli bir Darülmuallimin açmak, İstanbul'dan bunun için adamlar getirtmek Rus yapmak içinmiş. Cevap vermek istedim. Fakat müridlerden birisi ayağa kalkarak, belindeki tabancaya el uzattı ve bana hitaben:

-Sus! Yoksa hemen leşin ortada kalır! diye bağırırdı.”²¹

²¹ “1918 tarihli ‘Tercüman-ı Hakikat’ gazetesinde Ağaoğlu Ahmet’in, M. Cevdet’in faaliyeti hakkında çıkan yazısı”, Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0023_0007. ; Ergin, Muallim M. Cevdet, s. 472-473.

Ahmet Ağaoğlu'nun naklettiği bu hatıra Muallim Cevdet ve onun gibi Azerbaycan Türklerine yardım için giden Batı Türklerinin sadece Rus tazyiki ile değil Azerbaycan Türklerinin modernleşme sorunları ile de uğraştıklarını gösterebilir.

Muallim Cevdet ve daha nice muallimin Azerbaycan Türklerine olan münasebetinin faydaları olmuştur. Bu faydalardan bazıları Osmanlı Türkçesinin bölgede daha popüler hale gelmesi, batılı fikirlere Osmanlı ahalisinden daha uzak oldukları için bu fikirlerin onlara nakledilmesi ve İslami mezhep farkı olmasına rağmen aslında aynı millete mensup olduğunun farkına varılmaya başlanmasıdır.

Muallim Cevdet ve arkadaşları Bakü'de anlaşıldığı üzere sadece fikirsel değişiklikler yapmaya çalışmıyor, Osmanlı modasını da bir şekilde yaymaya çalışıyordu. Ahmet Caferoğlu²² yazdıklarına göre Muallim Cevdet bu coğrafyada karakteri ve giyim tarzıyla örnek olmuş, bölgede yaşayanların sevgisine mahzar olmuştur. Muallim Cevdet'in o coğrafyanın sokaklarında gezerken takmış olduğu fes sayesinde bir Türkiyeli imajı yarattığını ve idaresini almış olduğu okulda da fes giyilmesini önermesiyle bölgede bir moda oluştuğunu belirten Caferoğlu, buradaki halkın bütün Türkleri Muallim Cevdet gibi gördüğünü ve Türkiye'yi bu sayede çok sevdiklerini belirtmiştir.²³

Muallim Cevdet ve arkadaşları Rus yönetiminin dikkatini kötü manada çekmiştir. Bir gün mektebin bahçesinde bir Rus komiserinin dikkatini çektiğini ve bir hafta sonrada işine son verildiğini ifade eden Muallim Cevdet'in Ekim 1907'de başlayan görevine Ekim 1908'de son verilmiştir. Ancak Muallim Cevdet'in bazı yazılarından burada 13-14 ay bazılarında 16-24 ay kaldığı anlaşılmaktadır. Muallim Cevdet'in arkadaşı Ahmet Kemal'in hapsedilmesi ve sonunda idam edilmesine rağmen Muallim Cevdet'in hiçbir cezaya çarptırılmadığı görülmektedir. Bu Kemal'in-siyasi yazılarında da

²² Azerbaycan'da Muallim Cevdet ile çalışmış olan Türk dilbilimcidir. (d. 1817 - ö. 1875).

²³ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 93-94.

gördüğümüz üzere-İttihat ve Terakki Fırkası tarafından görevli olduğuna bağlanabilir.²⁴

Azerbaycan döneminde Muallim Cevdet, Ağaoğlu Ahmet Bey'in oradaki gazetesinde de yazılar yazdığını ifade eder.²⁵ Muallim Cevdet tatil dönemlerinde Rusya'da gezintilere çıkmış ve burada Tolstoy²⁶ ile de görüşmüştür.²⁷

Muallim Cevdet Bakü'de Türk Dili ve pedagoji dersleri vererek öğretmenlik yapmasının yanı sıra idarecilikte yapmıştır. Okulda eğitim süreci devam ederken onun idaresinde ayda iki kere toplanılmıştır.²⁸

Muallim Cevdet, Bakü'de ilmi anlamda kendini nasıl geliştirmiş olduğunu kendi yazılarında belirtmiştir. Rusya'da Avrupa'daki yeni usuller ile papazların çalışmasından ve köylüleri etkilemesinden etkilenmiş olduğunu belirten Muallim Cevdet, Türkmenlerin Ruslaştırılmasına tanıklık ettiğini ifade etmiştir. Muallim Cevdet'in bu sözleri arasında bu Rus misyonerlerin Türkleri değiştirmek için yaptığı çalışmaların onda bir hayranlık uyandırdığından bahsetmiştir. Muallim Cevdet Bakü yıllarında görmüş olduğu Rus misyonerleri örnek göstererek halktan kopuk bir eğitim kurumunun başarısızlığa uğrayacağını belirtmiştir.²⁹

Muallim Cevdet başka bir yazısında da Bakü'ye gidişini anlatırken Rusya'nın ona çok bilgi kattığını, Rusça öğrendiğini, pedagoji ve tarih alanında kendini geliştirdiğini ayrıca Ağaoğlu Ahmet Bey'in gazetesinde yazılar yazdığını belirtmiştir.³⁰

Sonuç olarak Muallim Cevdet, Bakü'de Azerbaycan Türklerine temas etmiş ve onlar üzerinde izler bırakmıştır. Kendisinin ve arkadaşlarının Azerbaycan uyanışının temellerinin atımında katkılarının olduğunu

²⁴ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 97-99.

²⁵ O yıllarda Ağaoğlu Ahmet İrşad ve Terakki Gazetelerini çıkarmıştır. Daha öncesinde de Hayat adlı bir gazete çıkarmaktaydı ancak gazete Rus yönetimi tarafından kapatılmıştır.

²⁶ Rus edebiyatında ünlü bir yazar. (d. 1828 - ö. 1910).

²⁷ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 99.

²⁸ Cemal Albayrak, *Muallim Cevdet'in Azerbaycan Eğitimine Katkıları* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, Marmara Üniversitesi: MÜ Online Veritabanı (Tez No: 74836), s. 53-54.

²⁹ Muallim Cevdet, "Halk Karşısında Medrese ve Mekteb", *Muallimler Mecmuası*, S. 7 (23 Mart 1923) s. 121.

³⁰ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 89-90.

söylemek yanlış olmayacaktır. Muallim Cevdet burada yabancı dilini, eğitimini ve eğitimciliğini daha da geliştirerek kazanmış olduğu para ile³¹ Avrupa seyahatinin önünü açmıştır.

1.1.5. Muallim Cevdet'in Kısa İstanbul Muallimliği

Muallim Cevdet 1909 yılında Bakü'den döner dönmez³² Rumelihisarı'na yerleşmiş ve Meşrutiyet ilan edildiği için toplantılara ve çalışmalara katılmıştır. O günün İstanbul'unda bir eğitim seferberliğinin başladığı söylenebilir. Bu semtin mektebini³³ başka eğitimciler³⁴ ile devralarak gündüz çocukları, geceleri ise halkı arkadaşları ile beraber gönüllü olarak eğitmek istemişlerdir.

Muallim Cevdet gönüllü olarak çalıştığı bu okuldan para alamıyordu veya almak istemiyordu.³⁵ Avrupa'ya çıkmak istemesinin sebeplerinden birini de Avrupa görmeyen muallimlerin düşük maaş alması olarak belirtmiştir. Bu süreç devam ederken hükümet Avrupa'ya talebe göndermek istemiş, Muallim Cevdet başvurmuş ancak yaş gerekçesiyle reddedilmiştir. Cevdet gençlerin değil yaşlıların Avrupa'dan daha çok istifade edeceğini söylemiş olsa da kendi birikimi ile Avrupa'ya gitmek zorunda kalmıştır.³⁶

1.1.6. Muallim Cevdet Avrupa'da

Muallim Cevdet 21 Ağustos 1909 tarihinde İsviçre'nin Cenevre şehrine doğru yola çıkmıştır. Yolda Budapeşte ve Viyana şehirlerine de uğramıştır. Muallim Cevdet Avrupa'dan yazmış olduğu bir yazısında; kendini yetiştirmek istediğini, oraya kendi biriktirdiği parayı feda ederek gittiğini,

³¹Parasının çoğunu Bakü'nün zenginlerinden Zeynelabidin Takıyef'den aldığı anlaşılmaktadır. Osman Ergin elinde 516 Rubleden fazla bir meblağ olduğunu belirtir. Daha fazla bilgi için Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 100.

³² Kendisi hatırasında II. Meşrutiyet ilan edildikten 10 gün önce geldiğini ifade etmiştir; Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", (12 Mayıs 1337a), s. 4.

³³ Çoban Gazi Mustafa Paşa Mektebi.

³⁴ Robert Koleji'ndeki Türk Muallimler, Rumeli Hisarı'ndaki bazı gençler, Tevfik Fikret, Şair Nigar Hanım'ın iki oğlu Feridun ve Keramet, Selim Nüzhet vb.

³⁵ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 12.

³⁶ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 12-13.

Cenevre’de olduğunu ve Paris gibi başka şehirlere gitmek istediğini belirtmiştir.³⁷

Muallim Cevdet annesine yazdığı mektuplarda da çocuk terbiyesi dersleri alacağını yazmaktadır. Bu mektuplara bakılırsa gidişinin ilimden ziyade para kazanma çabası olduğu görülmektedir. Ancak bunun dul maaşı alan annesinin onu ısrarla çağırmasına vermiş olduğu karşı bir savunma mekanizması da olabileceği gözden kaçmaması gereken bir ihtimaldir. Annesinin ve onun geri dönme konusunda inatlaşmasının birçok örneği mektuplarda görülebilmektedir.³⁸

Muallim Cevdet Cenevre’de pedagoji hocası Claparede, Profesör Monte, din psikolojisi hocası Flornua, Ferriere’nin derslerine katılmış ünlü sosyolog Durkheim’in dersine sadece bir kere katılabilmektedir.³⁹ Paris’e de giden Muallim Cevdet, orada 4 ay kalarak psikoloji profesörü Pierre Janet, filozof Bergson⁴⁰, tarihçi Gabriel Mono ve Şatelye’nin derslerine de katılmıştır.⁴¹

Muallim Cevdet’in göndermiş olduğu mektuplarda Cenevre’de; kimya muallim muavini Nazmi Bey, Sadettin Bey, konsül Haydar Bey gibi Türklerle temas halinde olduğunu da belirtmiştir.⁴²

Muallim Cevdet bu Avrupa gezisi sırasında pek çok lisanda kendini geliştirmiştir. Arapça ve Farsça derslerini çocukluğundan itibaren almaya başlayan Muallim Cevdet Bakü’deki çalışma hayatında Rusça ve Latince konusunda kendini geliştirmiş hayatındaki Avrupa yıllarında da Fransızca ve Almanca gibi dillere aşina olmuştur. Aynı zamanda Avrupa’da almış olduğu farklı ekollerdeki dersler ile Osmanlı Devleti’ndeki eğitim sistemini ve Avrupa’daki diğer eğitim sistemlerini birbiri ile kıyaslama imkanı da bulduğu düşünülebilir.

³⁷ “M. Cevdet’in 1320-26 tarihleri arasında annesine yazdığı mektupların kopyaları”, Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0025_0001.

³⁸ Mektuplar için: Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 14-15.

³⁹ Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları”, (30 Haziran 1337f), s. 5.

⁴⁰ Fransız filozoftur. Bergson, birçok düşünürü, gerçekliği kavramak için sezgi süreçlerinin soyut rasyonalizm ve bilimden daha anlamlı olduğuna ikna etmiştir. Nobel Ödülüne layık görülmüştür. (d. 1859 - ö. 1941).

⁴¹ Cevdet “Çocukluk ve hocalık hatıraları”, (30 Haziran 1337f), s. 5.

⁴² Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 14-15.

1.1.7. Muallim Cevdet'in 1910-1935 Yılları Arasındaki Memuriyeti

Muallim Cevdet Paris'te Satı Bey⁴³ ile tanışarak onun referansı ile İstanbul'a gelip 28 Mayıs 1910 tarihinde Darülmuallimin Edebiyat Medresesi fenni terbiye muallimliği vekâletine tayin olmuştur. Daha sonra 14 Ocak 1911 – 17 Haziran 1911 yılları arasında Darülmuallimin-i Aliye fenni terbiye muallimliği ve Edebiyat Medresesi fenni terbiye muallimliği yapmıştır. Daha sonra 14 Aralık 1915'de küçük bir kadro değişikliği yapılmış ve 30 Eylül 1924'e kadar Darülmuallimin-i Aliye sarf muallimliği yapmıştır. Daha sonra Muallim Cevdet, 25 Ekim 1924'de İstanbul Erkek Muallim Mektebi malumat-ı medeniye ve içtimaiye muallimliğine getirilmiş ve 1 Ağustos 1925'e kadar bu görevini sürdürmüştür. 1 Ağustos 1925 – 31 Ağustos 1925 yılları arasında aynı mektepte kütüphane memurluğu yapan Muallim Cevdet, 1 Ekim 1925 – 31 Ağustos 1926 yılları arasında yine bu mektepte din dersleri muallimliği yapmıştır.⁴⁴

1 Eylül 1926 yılında aylığı Erenköy Kız Lisesi Farisi muallimliği görevine başlayan Muallim Cevdet, 1 Eylül 1929'a kadar burada çalışmış ve 25 Kasım 1929'da tekrar İstanbul Erkek Muallim Mektebi'nde görevlendirilerek şube tarih ve coğrafya muallimliğine getirilmiştir. 1 Eylül 1930'da Üsküdar Ortamektebi şube tarih ve coğrafya muallimliği, 1930-31 yılları arasında Gelenbevi Ortamektep tarih ve coğrafya muallimliği, 1931-32 yılları arasında Çemberlitaş Ortamektep Türkçe muallimliği, 1932 yılında Başvekalet Resmi ve Tarihi Evrak Tetkik ve Tasnif Heyeti reisliği de yapmış olan Muallim Cevdet'in son resmi memurluğu 1935 senesindeki İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Heyeti reisliğidir.⁴⁵

⁴³ II.Meşrutiyet'in önemli eğitimcilerinden sayılan Satı Bey önce Osmanlıcılık düşüncesini savunan sonra da Arap Milliyetçiliğinin fikrîsel gelişiminde katkısı bulunmuş eğitim tarihimizde genellikle Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesine karşı çıkmakla tanınmış bir Darülmuallimin müdürüdür. (d. 1880 – ö. 1969).

⁴⁴ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 56-57.

⁴⁵ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 56-57. ; Rekin Ertem, "İnançalp, M. Cevdet (Muallim)", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler İsimler ve Eserler*, C. 4, İstanbul: Dergah Yayınları, 1981, s. 387.

Bütün bu değişimlerden Muallim Cevdet ziyadesiyle rahatsız olduğunu adını vermek istemediği tanıdığı bir memura⁴⁶ şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Beni dersler altında ezen ⁴⁷ dır. O yüzden Maişetim mahvoldu, sıhhatim bozuldu. Bir seneye karıbdır ki mezunum. Yine ders verecek halde değilim. Lehülhamd okuyor ve geziyorum.

Sonra emsal ve akranım yüksek yerlerde, Darülfünunda ben daha lise hocası bile değilim. Orta mekteb hocasıyım. Halimi insanlar değil köpekler işitse acır. Binaenaleyh maarifle alakamı kestim. Mezuniyetim bitince malulen tekaüdümü isteyeceğim. İşte o kadar”⁴⁸

Muallim Cevdet’in iki yıllık izni bitmek üzereyken Birinci Kanun 1932’de 150 lira ücretle Başvekaletle bağlı Tarihi Evrak Tedkik Heyeti reisliğine getirilmiştir. Daha sonra tekrarlayan hastalıkları sebebiyle 15 Nisan 1935’de oradan da istifa etmiştir.⁴⁹ Bu kısa sürede ilmi hizmetleri olmuştur.⁵⁰ İstifasından üç ay sonra ise İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Heyeti reisliğine getirilmiştir. Ancak hastalığı tekrar nüksedince ücreti kesilerek buradan da istifa etmek zorunda kalmıştır.

Bütün bu yer değişikliklerinden ve kendi kıdemindeki kişilerin Darülfünun’da olmasına rağmen onun ortaokul seviyesinde kalmasından şüphesiz fazlasıyla üzülmüştür. Muallim Cevdet’in hakkında birinci derecede kaynak sayılabilecek kitabı yazan ve aynı zamanda arkadaşı da olan Ergin bunun sebebini irdeler. Ona göre Cevdet iyi bir hatip, kültür donanımı yerinde biriydi. Ona karşı bir tazyik olduğunu savunan Ergin, buna sebep olarak etrafındaki insanlara göre kültürlü ve dindar olduğu şeklinde bir yorum getirmiştir. Ergin, bunları belirtirken aslında Muallim Cevdet’in mutaassıb bir karakterden uzak olduğunu hatta asra uymayan sarıklı kişilere kızdığını belirtmiştir. Laiklik ilkesi konuşulurken her

⁴⁶ Konuyu anlatmakta olan Osman Ergin mektubun kime yazıldığını ve mektupta şikayet edilen şahsın kim olduğunu paylaşmak istememiştir.

⁴⁷ Burada bir kişiden bahsedilmiş ancak eserde ismi verilmek istenmemiştir.

⁴⁸ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 57.

⁴⁹ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 56-57.

⁵⁰ Bu hizmetlere ileride değinilecektir.

mecliste Muallim Cevdet'in yalnız kaldığını belirten Ergin, bu yüzden onun çok düşman ve muhalif edindiğini de belirtmiştir.⁵¹

Muallim Cevdet ona karşı yapıldığını iddia ettiği haksızlıklara karşı şunları yazmıştır:

“Siz Darülmuaılimin’de talebem ve arkadaşlarım karşısında beni idam ettiniz. Tekmil arkadaşlarım mütehayyir. Beni mekteb köşelerinde arayıp buluyorlar. Darülmuaılimin’de beş yıldır din ve ahlak derslerinden dini ve ahlaki buhrandan kurtarmış ve buna dair yüzlerce vesikaya malik bulunmuş, namaz tamamen kalkmış bir müessesede ikaz ve irşad yardımı ile nice gençleri ibadete sevk etmiş, mektepte zerre kadar tanınmayan Kitab-ı Kerim’i umum muhteviyatı mukaddesesi ile mürebbi namzetlerine sevdirmeye çalışmış, bayramlarda ve mübarek gün ve gecelerde herkesin evine çekildiği zamanlarda talebeyi toplayarak tarihi, ruhani anlar yaşatmış, Rusya’dan gelen Türk gençlerine senelerden beri hami kesilmiş, tatillerde kimse yüzlerine bakmazken onları toplayarak İstanbul abidat ve bedayii ile, c’amileri ile, asarı ile ve tarihi ile alakadar etmiş, yalnız geçen sene ve yalnız bir sınıf için yapılan teşkilat-ı taavvüniye sayesinde yüz liralık hayrat yaparak mektebin devlet tarafından on para yardım görmeyen zavallı talebesine kitap, fes, fanila, çorap... ilh. Tedarik etmiş, ikna ettiği ashab-ı hayrın yardımı ile beş yıl içinde üç yüz lira toplayarak tevzi eylemiş, mektebin unutulmuş nice esatizesini yadettirecek hatıralar, müsamereler ihdas etmiş, hükümetin hiçbir muallimden beklemeye hakkı olmadığı bir derecede fedakarlığa girişerek haftada laakal üç gece mektepte yatmak zahmetine katlanmış ve 7.000’e yakın asar-ı nefiseyi talebesinin nef’ine olarak mektebe hediye eylemiş bir mazlum hocaların bugün mektepte izi silinmiştir.

Senelerden beri ibtidai hocalarına esasat-ı ilmiye dairesinde ahlak ve din dersleri nasıl verilir? Bunu göstermekle meşgulüm. Hocalığa alfabecilikten başladım. Tedricen Darülmuaılimin hocalığına yükseldim. Cihanın en muktedir mürebbi ve mürebbiyelerini Avrupa mekteblerinde görüp dinlemek fırsatına tam üç buçuk sene malik

⁵¹ Ergin, Muallim M. Cevdet, s. 59.

bulundum. Sizin gibi hoca ile müşafefeheye tenezzül etmez bir adam; insanın mazisini, tecrübelerini ve talebesi üzerindeki nüfuzunu öğrenmeye heves etmez ki bunları düşünsün. Hem şimdi 'ben böyleyim, şöyleyim, böyle yaptım, şöyle yaptım' desem bir taraftan hodbinlik olur. Diğer taraftan da faydasızdır. Yalnız size bir teklifim var: Mademki beni ahlak ve din derslerini esasat-ı ilmiyeden mahrum şekilde vermekle itham ettiniz. O halde sizden bir şey istemeye hakkım var. Bana ibtidaiden Daülmuallimin müntehi sınıfına kadar ahlak ve din derslerinin esasat-ı ilmiye dairesinde nasıl verileceğini bilfiil öğretmek. Bundan kaçtığınız gün size.... diyeceğim ve matbuatta teşhir edeceğim. Zira müfettiş hocayı yalnız azle değil, evvela irşada memur ve mecbur edeceğim. Sizin bana vermenizi istediğim esasat-ı ilmiyeye muvafık çocuk ve genç derslerinde İstanbul'un tekmil alakadar hocaları ile maruf ecnebi hocaları bulunacaktır. Dersi bir siz, bir de ben vereceğim. Neticede hangimizin daha terbiyevi ve daha pişkin tedris edebildiğimiz sabit olacaktır. Dünyada bundan ulvi imtihan olamaz. Bana bir haftada cevab-ı muvafakat vermezseniz sizi cihana teşhir edeceğim.”⁵²

Muallim Cevdet bu gibi zorlukları yaşamış olsa da manevi anlamda mutlu olduğu meselelerde olmuştur. Fazilet Mükafatının⁵³ ona verilmesine çalışılmıştır. Bu ödülün ona layık görülme hadisesi Tedrisat Mecmuası'nda şu şekilde yayımlanmıştır.

“Muhibb-i marifet ve fazilet olan erbab-ı hayır ve servetten birkaç zat her sene muallimlerden en layıklarına ihda edilmek üzere Maarif Nezareti'ne bir meblağ vermişlerdi. Meclis-i Maarif bunu 'fazilet mükafatı', unvanı ile her sene muhtelif derecattaki talim heyetlerinden intihab edilecek zevata tefviz etmediği münasip gördü.

Müessesemiz bu sene için fazilet mükafatı namzedi olarak pek sevgili ve kıymetli muallimlerinden Cevdet Bey'i intihab etmiş ve bu hususta mualliminde müttefikan verilen kararı müdür Selim Sırrı Bey, nezarete atide sureti mündemiç tezkire ile arz etmiştir;

⁵² Ergin, Muallim M. Cevdet, s. 60-62.

⁵³ Servet-i Fünun döneminden beri başarılı muallimleri mükafatlandırmak için verilen ödül. Ayrıca ilerleyen yıllarda yeni bir adet gelişmiş ve buna göre birkaç hayırsever topladığı parayı ödül sahiplerine vermişlerdi.

Nezaret-i Celile'nin en layık olan bir muallime tevcih etmek kadirşinaslığında kemal-i bulunacağı kemal-i şükranla istihbar kılınan fazilet mükafatı için mektebimiz kendi muallimleri arasından bütün şeraiti cami gördüğü Cevdet Bey'i namzet olarak takdim etmeyi kararlaştırmıştır."⁵⁴

Ergin, Muallim Cevdet'in bu ödülü almadığını ama onu mutlu eden faktörün bütün Darülmuallimin Talim ve Tedris Heyeti'nce onun aday gösterilmesi olduğunu belirtmiştir.⁵⁵

1.1.8. Muallim Cevdet'in Hususi Muallimlikleri ve Özel Mektepler

Muallim Cevdet gibi diğer muallimler memuriyetin yanında özel, vakıf veya azınlık okullarında da ders verebilmekteydiler. Muallim Cevdet Darüşşafaka, Burhan-ı Terakki, Şemsülmekatib ve Robert Koleji'nde muallimlik yapmıştır. Aynı zamanda Muallim Cevdet hususi olarak özel dersler de vermiştir. Robert Koleji dışındakiler hayatının önceki bölümlerine denk gelmektedir. Ancak Robert Koleji son yıllarında çalıştığı tek yerdir. Burada Türk Dili ve Türk Tarihi dersleri veren Muallim Cevdet aynı zamanda ahlaki ve tarihi konferanslar da veriyordu. Buraya onu tayin ettiren Hüseyin Pektaş hakkında ona kemiklerinin bile minnettar olduğunu ifade ederek teşekkürlerini sunmuştur. Burada ona 150 lira ve kalacak yerde verilmesine rağmen hastalığı nedeniyle buradan da ayrılmak zorunda kalmıştır. Ergin'e göre Muallim Cevdet diğer mekteplerde görmediği değeri burada görmüştür.⁵⁶ Eylül 1926 – Haziran 1930 yılları arasında buradaki muallimliğini sürdürmüştür.⁵⁷

Muallim Cevdet'in Robert Koleji'nde çalıştığı yıllarla ilgili önemli diğer bir mesele ise Türk öğrencilerin de diğer öğrenciler gibi kiliseye götürülmesine karşı çıkmış olmasıdır.⁵⁸

⁵⁴ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 62-63.

⁵⁵ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 62.

⁵⁶ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 70.

⁵⁷ Ayhan Gökarp ve Ayhan Uçar, Ayhan. *Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı Kataloğu*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1999. s. 13.

⁵⁸ Hasan Işık, "Muallim Cevdet'in Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Derslerinde Yerel Tarih Uygulamaları", *Turkish History Education Journal*, C. 1, S. 9, s. 193.

Bunun dışında Muallim Cevdet–kendi deyimiyle kibar konaklarda–özel muallimlik yaptığı talebelerini de anlatmıştır. Muallim Cevdet; Uşşakızadelerden Vecibe ve Rukiye hanımlar, Roma sefiri Suat Beyefendinin üç kerimesi ile Esbak Viyana sefiri Mahmud Nedim Paşa, mabeyn katiplerinden Abdurrahman Bey, Şura-yı Devlet rüesasından Daniş Bey, Ahmet Rıza Bey⁵⁹ ve ailelerine dersler vermiştir. Ancak muntazaman ders verdiği öğrencisi sadece Nejat Bey olmuştur. Nejat Bey, Mısır’daki hanedan ile akrabalık bağı olan ve maddi durumu iyi olan birisiydi ve Muallim Cevdet’e özellikle annesinin rahatsızlığı vuku bulduğunda büyük yardımları olduğunu kendisi onu minnetle anarak belirtmiştir.⁶⁰ Arşivci bir ruha sahip olan Muallim Cevdet, Nejat ile olan bütün özel ve eğitimsel meseleleri belgelemiştir. Beraber okudukları kitapları da yazan Muallim Cevdet’in bu listesini pedagojik anlamdaki yönünü görmek için nakletmek doğru olacaktır:

“Nef’i Divanı, Ziya Paşa’nın müntehab eserleri, Şehname Hulasası, Hüsrevname, Ömer Hayyam Tercemesi, Şeyh Galib Divanı, Gülistan, Telemak ve Odisa, Dede Korkut, Naci: Mektuplarım ve Mütercem, Ruhi-i Bağdadi Divanı, Rûbab-ı Şikeste, Şinasi’nin Darb-ı Meselleri, Ömer Seyfettin’in Hikayeler’i, Akif Paşa’nın Hususi Muharrerat’ı, Ali Canib’in Edebiyat’ı, Refik Halid’in bütün yazıları, Kemal’in Cezmi’si, Silistre’si, Hüseyin Rahmi’nin, Tebessüm-i Elem, Şıpsevdi, Ateşten Gömlek, Avrupa Mektupları, Hamid’in, Eşber’i Tarık’ı, Finten’i, Evrak-ı Eyyam, Rıza Tevfik’in eserleri, Mecmua-, Ebuzziya, İlhan, Tayıflar, Eski Tasvir-i Efkar, Dağarcık ve Kırk Ambar, İkdamcı Ahmet Cevdet’in bütün makaleleri, Cümel-i Müntahabe-i Kemal, Şinasi Müntehebatı, Müntehebat-ı Mustafa Refik, Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye, Takvim-i Marifet, Kaptan Grand’ın Çocukları, Üç Rus, Üç İngilizin Seyehati, Kutup Seyahatleri, Bir Sahte Dervişin Seyahati, Tibet Dağlarında, Asya Kumsallarında, Ruh’l-Kavanin, İngiliz Kavmi, Said Paşa’nın Hatıratı, Sefaretnameler. Bir Elçinin Tarihçe-i Sefareti, Reşit Paşa’nın Evrak-ı Siyasiye’si, Cevdet Tarihi’nden, Naima’dan ve Raşid’den müntahap kısımlar, Hüseyin Cahid’in Türk

⁵⁹ Bu aileden Sadi Bey Muallim Cevdet’in “kardeşim” dediği bir zattır.

⁶⁰ Ergin, Muallim M. Cevdet, s. 70-87.

Tarih'i, Lale Devri, Alim ve Sanatkarlarımız, Medeniyet-i İslamiye Tarihi, Kayseri Kitabeleri, Meskukat-ı İslamiye ve Osmaniye Katalogları, İstanbul ve Boğaziçi, Topkapı Sarayı, Tezkeretü'l-Bünyan, Mirat-ı İstanbul, Bedeger'in Paris, Viyana ve Berlin Rehberleri, Avrupa'da Bir Cevlan, Refaa Bey Seyahatnamesi, Yahudilerin Mesaisi (Cevdet'in makaleleri), Katip Çelebi Hayatı ve Eserleri(Cevdet'in) Hacı Murat, Ba'sü Ba'de'l –Mevt, Anna Karenin, Müthiş İvan, Salahaddin-i Eyyübi, Ebu Müslim, Fergane Güzeli, Mizanü'l Hak, Niza'ı İlm ü Din, İbn Rüşd, Gazzali, Beşair-i Sıkt-ı Nübüvvet-i Muhammediye, Ahmet Midhat'ın Terceme-i Hali(Rızaeddin Fahreddin'in) Madde Kuvvet Reddiyesi, Vahdet-i Vücut (Ferit Bey) Eflatun'un Muhavereleri, Hazreti Peygamber ve Kur'an-ı Kerim, Kur'an nedir? (Ömer Rıza) Flamaryon, Allah, Askeri Din Dersleri, Şeriat-i İslamiye ve Mister Karlayel, Bedreddin-i Simavi, Din ve İlim, Ölüm ve Felsefesi, Doktor Osman Rif'at ve Süheyl beylerin makaleleri, Terbiye Musahabeleri, Terbiye: Spencer, Oğullarımız Kızlarımız, Hürriyet'i Vicdan, Terbiye ve Demokrasi, Mekteb ve Cemiyet.”⁶¹

Bu eserler Muallim Cevdet'in öğretim fikrinin temellerini anlatmaktadır. Görüldüğü üzere tarih, siyaset, din, siyer, roman vb. gibi geniş bir konu alanı bulunmakla beraber hem garp hem şark edebiyatından eserler okunmuştur.

1.1.9. Muallim Cevdet İnançalp'in Vefatı

Muallim Cevdet İnançalp'in memuriyet döneminde bahsettiğimiz maaş değişiklikleri ve ona uygulandığını iddia ettiği baskı sebebiyle problemleri vücuduna da etki etmiştir. Tabi bunlardan daha önemlisi hayatını adadığı kadın olan annesinin de vefatının hastalığında en büyük pay sahibi olduğu şüphesizdir. Muallim Cevdet hiç evlenmemiş ve hayatını annesine vakfetmiştir. 52 yaşında olan Muallim Cevdet, 3 Aralık 1935 tarihinde vefat

⁶¹ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 86-87.

etmiştir. Muallim Cevdet'in vefatını arkadaşı ve doktoru olan Süheyl Ünver⁶² şöyle anlatır:

“... Biz hekimler onun vücudunda iki uzvun çok yıprandığını gördük. Biri dimağı⁶³ diğeri kalbi. Birisini zihni iştigalleri, diğerini de mühim ve nadir bir hastalık yıprattı. Bunlar dalbudak salarak ve vücudunu istila eden sair ruhi dertler de birleşip biçareyi genç ve daha çok çalışabilecek bir sininde boğdular. Yalnız onu değil, kendisini sevenler ve kendisi ile alakadar olanlara da bu gadri yaptılar.

...

*Günün hemen 18 saatini okumakla geçirirdi. Bu cihetle dimağı yoruldu...”*⁶⁴

Muallim Cevdet'in tedavi olduğu doktorlardan biri olan Buraneddin Togan ise onun vefatının endocarditis lenta adlı bir hastalığın sonucu olarak gerçekleştiğini belirtmiştir.⁶⁵ Muallim Cevdet kendi vefatının ardından yapılmasını istediği şeyleri yazmış ve vasiyeti aynı şekilde yerine getirilmiştir. Muallim Cevdet, Süleyman Nazif ve Ahmet Naim arasında Ahmet Naim'e daha yakın olacak şekilde-beton ve İslami usullerde kapaklı bir mezar istemiştir.⁶⁶ Muallim Cevdet'in mezarı hakkındaki istekleri dostları tarafından yerine getirilmiştir.⁶⁷

1.2. Arşivciliği ve Kütüphaneciliği

Muallim Cevdet arşivciliğini; bulunduğu görevler, vesikaları koruyucu tavırları ve geniş kütüphanesi ile Türk tarihine yazdırmıştır. Muallim Cevdet'in arşivci ruhu bugün Türk arşivciliğinin tarihi açısından önemli bir mesele halini almıştır.

⁶² Ordinaryüs Prof. Dr. Süheyl Ünver ünlü Türk doktor ve yazardır. Genellikle Türk tıp tarihi ile ilgili yazıları ile tanınmıştır. (d. 1898 – ö. 1986).

⁶³ Beyin.

⁶⁴ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 589-592.

⁶⁵ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 499.

⁶⁶ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 66.

⁶⁷ Muallim Cevdet'in mezarı için bakınız Ek 12.

1.2.1. Okka ile Evrak Satılması Hadisesi

Muallim Cevdet'in arşivciliği aslında her evrakı kişisel merakı nedeniyle saklamasıyla başlamıştır. İleride onun arşivciliği ilmi olarak değerlendirilecektir ancak kendisinin arşivcilik alanındaki itibarının ve şöhretinin başlaması, Osmanlı Maliye Evraklarının bir bölümünün Bulgaristan'a okkası 3 kuruş 10 para karşılığında satılması ile başlamıştır. Genel olarak Muallim Cevdet'in ismi literatürde araştırıldığında da bu olay ile kendisine rastlanılmaktadır.

Bu hadisenin ilk gelişmesini, Muallim Cevdet hakkında biyografiyi yazan, yakın dostu olan ve aynı zamanda bu hadiseyi bizzat yaşamış olan Ergin'in aktarımından özetlemek konunun ayrıntısı ile anlaşılması açısından önemlidir.

“İstanbul Belediyesi'nde bulunduğum sırada resmi vazifelerimden birisi de gazetecilerle temas etmek ve belediye işleri hakkında onlara malumat vermekten ibaretti.

Bu münasebetle gazeteciler hemen her gün odama gelirler, onlarla günün birçok meseleleri ve bu meydanda belediye işleri hakkında da konuşurduk. Bir gün yine odamda toplanmışlardı. O günlerde İstanbul Defterdarlığının, maliye evrak hazinesini, okkası üç kuruş on paradan Bulgarlara satmış olduğunu ve evrakın balyalar yapılarak ve kısmen dökülüp saçılarak Sirkeci'ye kadar götürülüp oradan şimendiferle Bulgaristan'a gönderilmekte bulunduğunu işitilmekte ve görülmekte idi.

...

Yine o gün odamda gazetecilerden Yekta bulunuyordu. Derken o sırada Muallim M. Cevdet de geldi. Hiçbir şeyden haberi yok. Hasta olduğu için eskisi gibi günlük gazeteleri de takib etmiyor, yalnız mühim ve ilmi şeyler olursa kendisinin haberdar edilmesini arkadaşlarından ve dostlarından rica ediyordu.

Cevdet'i bu felaketten ve bu cinayetten haberdar ettim, ihtimal vermedi ve inanmadı. Gazeteyi ve oradaki resimleri gösterdim. Bu sefer de yerinde oturamadı. Yıldırımla vurulmuşa döndü. Bir müddet hüüngür hüüngür ağlamaya başladı. Azıcık yatışınca biraz daha izahat

istedi, verdim. Derhal yerinden kalktı. Sultanahmet meydanına doğru gitti. Yarım saat sonra elinde bir kucak vesika olduğu halde geldi ve bunları beşer kuruşa çocukların elinden aldım, tarihi evrak bu hale getirilir mi? dedi. Hala ağlıyordu. Kendisini teskine ve tesliyeğe çalıştım, ne mümkün!"⁶⁸

Ergin'in özellikle yazısının son kısımlarında anlatmış olduğu Muallim Cevdet'in göstermiş olduğu tepki onun tarih şuurunun ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Muallim Cevdet'i bu konuda diğer çağdaşlarından ayıran özelliğin sadece aşağıda değinilecek mektup meselesi olduğunu düşünmek yanlış olur. Muallim Cevdet'in olayı duyar duymaz olayın vuku bulduğu yere gidip belge toplaması ve bu uğraşı onun arşivci olarak anılmasının en büyük sebeplerindendir. Çünkü onun davranışı-tabiri caizse-evlatlarını kaybetmek üzere olan birinin refleksine benzetmektedir.

Muallim Cevdet'in İsmet İnönü'ye bu satışlar üzerine yazmış olduğu mektup sadece satışların durdurulmasını ve belgelerin geri alınmasını öneren nitelikte bir yazı değildir. Muallim Cevdet bu mektubu kaleme alırken bize hem kendi tarih-arşivcilik şuurunu hem de tarihçilik yapılırken vesikalar konusunda nasıl bir hassasiyete sahip olunması gerektiğini ortaya koymuştur.

Muallim Cevdet, Halil Cevdet aracılığı ile İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta, Sultanahmet'te çocuklardan almış olduğu 9 adet belgeyi ek olarak sunmuş ve bunları askeri, bahri, mali, fenni, ticari, siyasi, hukuki, sınai ve edebi olarak kategorilendirmiştir.

Muallim Cevdet mektubun asıl kısmında bu kategorize etmiş olduğu belgeleri örnek göstererek memur komisyonunun bu belgeleri satma kararının "işe yarama veya yaramama" mantığı ile almış olduğunu savunmuştur. Muallim Cevdet bu belgelerin işe yarayıp yaramadığı konusunda yanlış kişilerinde görev aldığını belirtmiş ve Türkiye'nin en zengin arşivinin imha edildiğini eklemiştir. Muallim Cevdet'in mektuptaki üslubunun çok cesurca olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Muallim Cevdet bu belgelerin ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymak için bir takım ilmi

⁶⁸ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 105-108.

tespitlerde bulunmuştur. Muallim Cevdet'e göre bu belgelerden henüz yazılmamış olan askeri tarih, vergi-emlak tarihleri, eğitim tarihi, mühür-imza-cilt-ebru tarihi, ziraat-ticaret-sanayi tarihi, Türk yer adlarının tarihi ve siyakat-divani-rika belgelerinin tarihlerinin yazımında yararlanılabilirdi.

Muallim Cevdet'in mektubun muhtelif yerlerindeki sözleri bu olayı ne kadar yanlış bir hata olarak gördüğünün ispatıdır. Örneğin *“Paşam, bu defterleri niçin müzeye vermeyip de ateşe yakacağız? Vahşi miyiz?”*, *“...arzylediğim atideki vesikaların lüzum ve kıymetinde Avrupa ulemasının zerre kadar şüphesi varsa idamıma razıyım”* ve *“Bin yıllık vesikaları satan bir cemaati garp medeniyeti kendi ailesine kabul eder mi?”* gibi sözler Muallim Cevdet'in kaleminden çıkmıştır. Soruları ile İsmet İnönü'nün dikkatini daha da çekmeye çalışan Muallim Cevdet; *“bunları niçin Londra, Paris, Berlin ve Peşte akademelerine milyonlara satmayıp da dört beş yüz liraya Bulgar fabrikasına teslim ediyoruz”* diye çocuklardan almış olduğu belgeleri açıklamıştır.

Muallim Cevdet çocuklardan 20 kuruşa aldığı belgeleri okumuş ve bu mektupta liste halinde şu sırayla yazmış ve bunların kısaca ne kadar önemli olduğu mektupta belirtmiştir.

- İkinci Viyana savaşındaki bir yol haritası.
- Uyurca Anahtar.
- Zırhlı Orhaniye'nin 1286 senesine ait mühimmat defteri.
- Sırbistan'da ilk fethettiğimiz Niş Kalesi'ne dair kayıtlar.
- Gazi Mihal evladının Pilevne'de vakfına ait bir kayıt.
- 1334 senesine ait ve Hatice Sultan'ın mührü ile defterdarlığa irsal edilen fevkalade mühim bir mutfak defteri.
- 1148 senesine ait (defterdar) ve sair mühim maliye memurlarının mühürleri ile vergi nişanlarını havi bir levha.
- Diğer vesikalar arasında meşhur Türk edibi Şeyh Galib'in evlatlarına verilen ferman ve tersane masarifine dair bir icmal ve saire.

Muallim Cevdet bu belgeleri sıralamanın dışında yine mektubun muhtelif yerlerinde Avrupalı bilim adamlarının Türk arşivlerine ilmi açıdan ne kadar önem verdiklerini belirten ispatlar ortaya koymaya çalışmıştır. Çeşitli profesör ve bilim adamlarının Türk arşivleri hakkında sözlerini de İsmet Paşa'ya aktarmaya çalışan Muallim Cevdet, arşivlere yapılan bu hareketin batılılaşmayı düşünen bir devletin asla yapmaması gerektiğini aktarmaya çalıştığı düşünülebilir. Muallim Cevdet'e göre batının ilmide Osmanlı arşivlerine büyük önem atfetmektedir.

Çok sistematik ve titizce yazılmış olan bu mektubun son bölümünde ise Muallim Cevdet netice adını verdiği bir bölüm eklemiştir. Buna göre Muallim Cevdet; defter ve evrakların müzeler idaresine devrolunmasını, evrak satışının durdurulması için kanun çıkarılmasını, Bulgarlarla görüşülüp verilen evrakların geri alınmasını ve izin verilirse kendisinin bu evraklarla meşgul olabileceğini belirtmiştir.⁶⁹

Hem Muallim Cevdet'in etkisiyle hem de kamuoyundaki baskı nedeniyle satışlar durdurulmuş ancak Bulgaristan'a 200 balya olarak satılan evrakın sadece 51 balyası iade alınabilmiştir. Bulgaristan hükümeti evrakların bir kısmını 40 milyon Levaya Vatikan'a satmıştır.⁷⁰

Ayrıca Muallim Cevdet Hamit Zübeyr'e yazmış olduğu mektupta; bu belgelerin tarih ilmi için ne kadar gerekli olduğunu ve tasnif işini Allah rızası ve vatani için gönüllü olarak yapmak istediğini yazmıştır.⁷¹

1.2.2. Muallim Cevdet'in Türk Arşivciliğine Hizmetleri, Arşivciliği ve Koleksiyonu

Muallim Cevdet'in koleksiyonculuğunun ruhunda olduğu söylenirse yanlış söylenmiş olunmaz. Çünkü o kendine ait olan ve olmayan bütün belgeleri saklamıştır. Bu belgeleri saklamakla kalmayıp hepsine not düşüp

⁶⁹ Muallim Cevdet'in İsmet İnönü'ye göndermiş olduğu mektup için bakınız Ek 13.

⁷⁰ Ekrem Tak, *Vefatının 70.yılında Muallim Cevdet*, İBB Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, s. 11.

⁷¹ "Ergani Bakır T.A.Ş Katibi Umumi Muavini Bilal Aziz, Esad Nedim ve Ankara Etnografya Müzesi Müdürü Hamit Zübeyr Beyler'in M. Cevdet ile 1931-35 tarihleri arasındaki 38 varaklık yazışmaları", Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0025_0007.

tasnifçiliğini de ortaya koymuştur. Bu Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde kendi adıyla Muallim Cevdet Tasnifi şeklinde isimlendirilen 216.572 adet belgeden oluşan arşiv fonu ve yine kendi ismini taşıyan *Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı'ndan* anlaşılabilir.

Muallim Cevdet'in koleksiyonculuk ruhunun sınırlarını anlamak için sadece belgelere değil başka nesnelere de bakılabilir. Muallim Cevdet kendi hatırasında birçok kelebek, kabuk gibi şeylerin koleksiyonunu da yaptığından bahsetmiştir.⁷²

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz *Okka ile Evrak Satılması Hadisesi* vakasının ardından 8 Kasım 1932 tarihinde Resmi ve Tarihi Evrak Tasnif Heyeti kurulmuş ve başına Muallim Cevdet getirilmiştir. Bu kurulun başına Muallim Cevdet'in getirilmesinin, kısa bir süre önce evrak satılma hadisesine Muallim Cevdet'in, kamuoyunun ve gazetelerin göstermiş olduğu tepkilerin neden olduğu söylenebilir. Muallim Cevdet heyetin başına geçer geçmez 31 maddelik bir tasnif metodu yayınlamıştır. Bu maddeler Muallim Cevdet'in arşivcilik mantalitesini anlamak açısından önemlidir.

- Belgelerin öncelikle 17 konu başlığı ile ayrılması ve belgelerin bir özetinin yazılması. Özetlenerek ayrıldıktan sonra zaman faktörü doğru kullanılarak tasnif edilmeye başlanması.

- Ayrılması gereken 17 kategori şu şekilde olmalıdır: Evkaf, iktisat, bahriye, belediye, hariciye, dahiliye, saray, sıhhiye, darphane, adliye, askeriye, maliye, maarif, nafia ve tımar.

- Özetler esi Türkçe ile değil sade ve açık bir Türkçe ile yazılmalıdır. Ne uzun ne de kısa özetler olmalıdır.

- Eski usuldeki Arapça isim adları, örneğin Ahmet Bin Hüseyin Türkçe olarak Hüseyin oğlu Ahmet şeklinde yazılmalıdır.

- Önemli yer adları, tarihi ehemmiyeti bulunan köy gibi yerler işaretlenmelidir.

- Arzların üstüne yazılan ve önemli bir idari-siyasi karar belirtmeyen hatt-ı hümayunlardan özetlerde bahsedilmemelidir.

⁷² Cevdet "Çocukluk ve hocalık hatıraları", (14 Temmuz 1337h), s. 3.

- Özetlerde tarihi bakımdan önemi olmayan şeyler kaydedilmeyip, faydalı görülen şeyler özetlerde yer almamalı ve bunlar ikinci kısma bırakılmalıdır.

- Bir belgenin gerekli görülüp görülmemesi konusunda istişare yapılması daha makbuldür.

- Avrupalı usullere göre reisin belirlediği cetvel ile çalışma yapılmalıdır.⁷³

- Asıl vesikanın tarihi yoksa bu vesikanın istendiği tarihin kaydı cetvele yazılmalıdır.

- Tek vesikalarda cetvelin adet kısmına bir şey yazılmasına gerek yoktur. Eğer birden çok kağıt varsa isim olarak ise en mühim görülen evrakın adı yazılmalıdır.

- Bir vesika birden fazla kategoriye içeriyorsa en ilgili olanı yazılmalı ancak diğer şubelere ilmühaber yazılmalıdır. Yazılan ilmühaberde belgenin orijinalinin nerede hangi numara ile kayıt olduğu belirtilmelidir.

- Bir belgede zarara uğramış, kesik veya yırtık bir bölüm varsa bu özet kısmında belirtilmelidir. Bu belirtilmez bazı çalışanlar zan altında kalabilir.

- Özetler yazıldıktan sonra belgeler 7,5 x 12,5 boyutunda kartonlarda saklanmalıdır.

- Reis yapılan özetleri kontrol eder ve düzeltir.

- Reis yapılan özetleri kontrol ederken çok fazla sayıda belge olduğu için aza ve katiplerden yardım almalıdır.

- Herkesin görevi dağıtılmış olsa da bazı şubelere az iş çıktığı zaman herkes birbirine yardım etmelidir.

- Örneğin para ile ilgili her belge maliye kısmına kaydedilmemelidir. Mekteplerle alakalı masraflar maarif, tersane ile ilgili harcamalar bahriye kısmına yazılmalıdır. Eğer lüzum varsa bu konularla ilgili maliye kısmına ilmühaber gönderilmelidir.

- Yevmiye, aylık gibi çalışanların almış olduğu miktarların özet bölümünde yer almaması gerekir.

⁷³ Muallim Cevdet'in tertip etmiş olduğu bu cetvelin temsili bir örneği için bakınız Ek 14.

- İktisat, belediye, sıhhiye, maarif ile alakalı belgeler maliye, evkaf, askeri vesikalarda çok bulunduğundan bunlar ayıklanıp kendi yerlerine koyulmalıdır.

- Örneğin iktisat sınıfına sadece sanai, ticari, zirai haberler değil müesseseler ve şahsiyetler de kaydedilmelidir.

- Madenlerle alakalı belgeler darphane kısmına yazılmalıdır. Eğer madenle alakalı kısım askeri, bahriye, maliye, iktisat gibi kısımlarla ilgiliyse darphane kısmına ilmühaber gönderilir.

- Mimar, mühendis, mimar gibi bir şahsiyet varsa önce kendi alakalı olduğu kategoriye kaydedilir ancak maarif kısmına da ilmühaber gönderilmelidir. Doktorlar yabancı ise dahiliye kısmına da ilmühaber gönderilmelidir.

- Cami, medrese, imaret gibi yapılar belgelerde toptan bahsediliyorsa önce evkaf kısmına kaydedilir. Ancak ilgili olduğu kısma ilmühaber gönderilir.

- Hangi kategoride olursa olsun bir yabancının adı geçince hariciye kısmına ilmühaber gönderilmelidir.

- Defterler defter sınıfına kaydolur ancak başka bir bölümle alakası varsa reis ile istişare yapıldıktan sonra gerekli işlemler yapılmalıdır.

- Vesikanın tarihi belli olmuyorsa reise sorulmalıdır.

- Özellikle yabancı elçilerin imza ve mühürlerini özet kısmına almak şarttır. İmzalar ehemmiyetle okunmalıdır.

- Ehemmiyeti olmayan kişilerin imzası özet bölümüne alınmamalıdır.

- İkinci derecede önem taşıyan belgeler, ikinci derecede oldukları için önemsiz sayılmamalıdır. Bu belgelerde hemen görülmeyen özellikler olabilir.

- Dosya halindeki belgelerin parçalarını ayırmak doğru değildir.

- Bazı güzel beratlar, fermanlar, planlar kutulara konmamalı ve dolapta saklanmalıdır.

- Belgeler dışarı çıkarılmamalıdır.

- Aza ve katiplerin yaptıkları işlerden çıkan noktaları Türk tarihi açısından birleştirmek reisin işidir.⁷⁴

Görüldüğü üzere Muallim Cevdet yazmış olduğu tasnif tekniklerini ayrıntısına kadar düşünmüş ve kendi söylediği gibi batı tarzını yansıtmaya çalışmıştır. En bariz olan nokta ise Muallim Cevdet'in bu işi yapmakta ne kadar gönüllü olduğunun kelimelere dökülmesidir. Hazırlamış olduğu bu tekniklerde ileride bir kaç değişiklikte yapmıştır.⁷⁵

Muallim Cevdet iki seneye yakın sürdürmüş olduğu bu görevde Türk arşivciliğine büyük hizmetler yapmıştır. Osmanlı Arşivi'ndeki Muallim Cevdet Tasnifi'nin içeriğini nakletmek bu hizmetleri göstermesi sebebiyle önemlidir:

- “1. Adliye: 6731 belge (1 katalog defteri)
2. Askeriye: 54984 belge (8 katalog defteri)
3. Bahriye: 12743 belge (2 katalog defteri)
4. Belediye: 7597 belge (1 katalog defteri)
5. Dahiliye: 17486 belge (3 katalog defteri)
6. Darphane: 3281 belge (1 katalog defteri)
7. Evkaf: 33351 belge (4 katalog defteri)
8. Eyalet-i Mümtaze: 1032 belge (1 katalog defteri)
9. Hariciye: 9328 belge (2 katalog defteri)
10. İktisat: 2261 belge (1 katalog defteri)
11. Maarif: 9242 belge (1 katalog defteri)
12. Maliye: 31937 belge (4 katalog defteri)
13. Nafia: 2785 belge (1 katalog defteri)
14. Sıhhiye: 1451 belge (1 katalog defteri)
15. Saray: 9019 belge (1 katalog defteri)

⁷⁴ “1932-34 tarihlerini kapsayan Resmi ve Tarihi Evrak Tasnif Heyeti'ne mahsus dahili talimatnameler.” Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0021_0001.

⁷⁵ Örneğin; Vesikaların 16 sınıfa ayrılması, daha yalın bir Türkçe ile hülâsaların yazılması vb.

16. Tımar: 8794 belge (1 katalog defteri)

17. Zaptiye: 4550 belge (1 katalog defteri)⁷⁶

Görüldüğü üzere Muallim Cevdet kısa süren görevini layıkıyla yerine getirmiş ve arkadaşlarının da bahsettiği gibi durmadan çalışmıştır. Muallim Cevdet 7 Mart 1934'de Başvekalet Müsteşarlığı'na bir istifa mektubu yazmış ve istifasını 5 madde ile şöyle özetlemiştir:

“Aşağıdaki sebepler dolayısıyla Hazine-i Evrak Tasnif Heyeti başkanlığından affımı rica ediyorum:

1. Bir tozlu vesika iğnesi ile parmağımda açılan ve bir buçuk ay devam eden müthiş yaradan sonra doktor Hazine-i Evrak'ın tehlikeli muhitinde çalışmama müsaade etmiyor.

2. Muallim iken, her türlü kat'iyattan sonra 154 lira alırken burada yalnız 117 lira ücretle çalıştırılmaklığım büyük ziyan vermiştir. Açığım her ay 37 liradan 28 ayda müthiş bir yekun tutmuştur.

3. 28 ay tekaüd hakkından mahrum kalışım tehlikeli olmuştur.

4. Emsalim, maarif hizmetinde iki defa zam görmüşlerdir.

5. Bazı fena haller de devama ve tahammüle imkan bırakmamıştır.

Yüksek teveccühlerinizin bekasını niyaz ederim.

7 Mart 1934

Hazine-i Evrak Tasnif Heyeti Başkanı

*M. Cevdet İnançalp*⁷⁷

Bu mektubun üzerine Başvekalet Müsteşarı Kemal Gedeleş istifasını geri yollayarak 5. Maddenin açıklanması istemiştir. Muallim Cevdet ise bunun üzerine şunları yazmıştır:

“... A. Hülasaların gittikçe artması, reisi lazım gelen metinlerle vesikaları okuyup tashih yapamayacak vaziyete getirmiştir.

B. Tarihi birçok meseleleri çözmek ve aydınlatmak için kitab karıştırmak, defterime not almak, kayıt çıkarmak icab eylediği

⁷⁶ Yusuf İhsan Genç ve öte. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2010, s. 421.

⁷⁷ Ergin, Muallim M. Cevdet, s. 196-197.

zamanlar hatta tek bir ‘muarız’ım’ ‘Reis, boş vakit geçiriyor, tasnif işiyle uğraşmıyor’ diye şayia yayması çok kötü oluyor. Böyle bir kötü şayia, faraza üç iyi şahadetin kıymetini mahvetmeye kifayet eylemektedir.

C. Vesikaların bir günden fazla masada kalmasının emirname ile men’i, nice mühim meselelerin kavranmamansa sebep olmaktadır. Bu hal, Reisi, (archiviste paleographe) bir müsteşar olmaktan çıkarıyor. Dairelerde eskiden görmüş olduğumuz ketebeden bir (Mukayyid Hasan Efendi) mevkiine düşürmektedir.

D. Tarihi vesika hallinin verdiği güçlük ile sıhhatimin narinliği haftada bir gün olsun istirahati mecburi kılıyor. Bu madde, Neşriyat Müdüriyeti’ne arz ve bu babda rica edildiği halde bu defa gelen emirde yine sebep sorulması itimadsızlıktır. Seleflerimden hiç kimse haftanın her gününde sabahtan akşama kadar heyet arasında ve tozlu vesikalar içinde çalışmayı göze almadığı gibi istirahat günleri de mesele teşkil etmemiştir.

E. Nizamnamenin verdiği hak dairesinde ve nezaketle olarak son günler iki zata yaptığım ilmi ihtara karşılık alenen ünf ve hakaretle cevap almışumdur.

Bu sebepler riyasetten çekilmemi zaruri kılmıştır. Makam-ı Samilerini muhaberat ile rahatsız etmemek ve giderayak yeni bir mesele çıkarmaktan yorgun kafamı kurtarmak için müphem geçtiğim ‘bazı fena haller’i’ işte emr-i Samilerine hürmeten izaha mecbur oldum. Son ricam, riyasetten affımdır. Bu makamdan çekilirken Bay Selahaddin’den daima nezaket görmüş olduğumu zikreylemeyi de borç bilir ve yüksek teveccühlerinizin bekasını niyaz ederim.

13 Nisan 1935

Tasnif Heyeti Reisi

M. Cevdet İnançalp”⁷⁸

Muallim Cevdet bu görevden istifa ettikten sonra İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Heyeti Başkanlığı’na getirilse de hastalığı buradan da ayrılmasına sebep olmuştur.

⁷⁸ Ergin, Muallim M. Cevdet, s. 197-198.

Muallim Cevdet daha önce bahsettiğimiz gibi koleksiyonculuğu ruhunda olan bir arşivci idi. Onun İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'na bağışladığı bir de özel arşivi bulunmaktadır. Bu arşiv dört ana gruba ayrılmaktadır:

- Öğretmenlik dönemi ait evraklar
- Arşivlerde çalıştığı döneme ait evraklar ve kendi bulmuş olduğu her türlü Osmanlı Evrakı (Sultanahmet meydanında çocuklardan parayla satın almış olduğu belgelerde buradadır),
- İlmi çalışmalarına ait evraklar ve belgeler,
- Özel hayatına ait evraklar ve belgeler olarak tasnif edilmiştir.⁷⁹

Burada bazı zor bulunan, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına ait belgelerde vardır. Örneğin: Orhan Gazi'nin *Mekece Vakfiyesi*⁸⁰ ve Murat Hüdavendigâr'ın *Bursa İmareti vakfiyesi* en değerli belgeler arasında sayılır.⁸¹

⁷⁹ Bkz. Gökalp ve Uçar, *Muallim Cevdet Kataloğu*, s. 17.

⁸⁰ Orhan Gazi döneminden günümüze ulaşan nadir belgelerdendir.

⁸¹ Tak, *Vefatının 70.yılında Muallim Cevdet*, s. 14.

2. BÖLÜM

ESERLERİ

Muallim Cevdet yayınladığı veya yayınlamadığı ayrıca tamamlamaya hayatının yetmediği eserleri olan bir eğitimci-yazardı. Bu bölümde eserlerinden kısaca bahsedilecektir.

Muallim Cevdet'in kendisinden beklenildiği kadar eser ortaya çıkaramamış olmasına Ergin; erken yaşta hayatını kaybetmiş olması, yorucu muallimlikler ve hastalığını gerekçe göstermiştir.⁸²

2.1. Muallim Cevdet'in Kitapları ve Çevirdiği Eserler

Muallim Cevdet'in; Zamanımızda Usul-i İnşa ve Muhabere (1925), Şark İlyadası Şahname (1928), Askerî Din Dersleri (1928), Spor Ruhı (1928), İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn-i Battuta'ya Zeyl (1932), Tarihî Sözlük olmak üzere 5 kitabı vardır. Bu eserlerden sadece Tarihi Sözlük yarım kalmıştır.

2.1.1. Zamanımızda Usul-i İnşa ve Muhabere⁸³

1925 yılında Matbaa-i Ebüzziya tarafından basılan 360 sayfalık bu eser eski Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ve dilde sadeleşme ekolüne bir örnek teşkil etmiştir. Bu eserde mektup, ilmühaber, arzuhal gibi yazı türlerinin nasıl sade, kısa ve doğru yazılacağından bahseden Muallim Cevdet, bu türlerin örneklerine de kitabında yer vermektedir.

Kitabın ikinci kısmında ise Muallim Cevdet hem kendisinin hem de Yakup Kadri gibi bazı yazarların bazı makalelerini nakledip altına kendi fikirlerini eklemiştir. Kendi fikirlerini beyan etmeden bazı yazarların makalelerine de yer vermiştir. Hangi yazarların hangi makalelerine yer verdiği onun kimlere ve ne tür yazılara önem verdiğini göstermek açısından dikkate şayandır. Kitabın bu kısmı hem tarihi anlayışı hem de sosyal bilimlerin diğer disiplinleri açısından da önemlidir.

⁸² Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 298.

⁸³ Muallim Cevdet, *Zamanımızda Usul-i İnşa ve Muhabere*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1925.

2.1.2. Şark İlyadası Şâhnâme⁸⁴

Muallim Cevdet hayatında bahsedildiği gibi yabancı dil konusunda başarılı bir eğitimciydi. O yıllarda Maarif Vekaleti dünya edebiyatından farklı eserleri lise müfredatında okutmak istemiş ve Muallim Cevdet'e bu çeviri yaptırılmıştır ancak Muallim Cevdet, Firdevsi'nin meşhur eseri olan Şahname'sini 1928 yılında çevirip Maarif Vekaleti'nin matbaasında değil kendisi özel girişimle İstiklal Matbaası'nda bastırmıştır. O yıllarda yeni alfabeye geçildiği için bu kitaplar liselere gönderilememiştir. Bundan anlaşılmaktadır ki eserin tamamı basılamamıştır iki veya üç cüzü daha yazılmak istendiği düşünülebilir.⁸⁵

2.1.3. Askeri Din Dersleri⁸⁶

1928 yılında askeri öğrenciler için ders kitabı yazılması ve bunun bir yarışma halinde olması kararlaştırılmış ve Muallim Cevdet Askeri Din Dersleri kitabını yazarak müsabakada birinci olmuştur. Muallim Cevdet'e de ödül olarak 188 lira verilmiş ve bu kitaptan 5000 adet alınacağı isterse askeri matbaada isterse kendisinin bastırabileceği ancak kağıtların yine ordu tarafından verileceği söylenmiştir. Kitabı kendi basmayı tercih eden Muallim Cevdet, ordudan sadece 3000 kitaplık kağıt alabilmiş ve o sırada harf inkılabı ilan edildiğinden zor durumda kalmıştır. Kendisi bu kitapların birinin kapağına yazdığı yazıda şunları ifade etmiştir:

“Bu masum eseri bastırdıktan ve yüzlerce lira borca girdikten sonra bir tanesini bile orduya satamadım. Ordu 3000 adedinin yalnız kağıdını vererek, işini gördü. Kalan 2000 eser satılsaydı masrafımı çıkarır, biraz da meşru kar ederdim. Yazık kitaplarım böyle kaldı, ve ben iki senedir borç ödüyorum. İnsafla okuyan görür. Bu eser böyle imha edilmeye layık mı idi?”⁸⁷

Askeri Din Dersleri kitabının içeriğine bakıldığında yazı dili anlamında kendinden önceki kitaplardan ayrılır. Teorik bilgi vermek yerine anlatılmak istenen dini bilgiler bazı karakterler ve yaşanan olaylar üzerinden daha akıcı

⁸⁴ Muallim Cevdet, *Şark İlyadası Şâhnâme*, İstanbul: Necm-i İstiklal Matbaası, 1928.

⁸⁵ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 298-299.

⁸⁶ Muallim Cevdet, *İslam'ı Anlamak (Askeri Din Dersleri)*, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993.

⁸⁷ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 311.

anlatılmıştır. Muallim Cevdet'in Avrupa'da almış olduğu pedagojik eğitimin farklılığı nedeniyle ve derslerin akılda kalıcılığını arttırmak amacıyla böyle bir yola başvurmuş olduğu düşünülebilir. Örneğin kitabın ilk bölümünde anlatılan dersler Muallim Cevdet'in tanıdığını söylediği bir çavuşun yaşamış olduğu olaylarla örneklendirilerek verilmeye çalışılmıştır.

1928'de Yeni Matbaa tarafından basılan 240 sayfalık bu eserde 40 adet farklı derse bölünmüş dini konular bulunmaktadır. Yalnız bunların hepsini dini konu olarak nitelemek doğru olmayabilir. Örneğin Müslümanlığın temizliğe bakışı, mektepte nasıl davranılır, yemek nasıl yenir gibi konulara değinilip bunların aslında Hz. Muhammet (s.a.v) tarafından nasıl icra edildiği anlatılmaktadır. Bir din dersi kitabı olmasının yanında bir ahlak kitabı olduğu da söylenebilir. İçerisinde Türk Okçuları, Gazi Alayları gibi tarih bilimi ile ilgili kısımlarda mevcuttur.

2.1.4. Spor Ruhu⁸⁸

1928 yılında eski alfabe ile basılan Spor Ruhu'nun tamamı Muallim Cevdet'e ait değildir. Eserin iki kısmı Matyos ve Savton tarafından yazılmış ve Esmâ Zafir tarafından İngilizceden tercüme edilmiştir. İlk iki kısımda spor ruhuna uygun hikayeler ve spor ruhunun ilerlemesi yer almıştır.

Üçüncü ve son kısım ise Muallim Cevdet tarafından yazılmış ve eski Türklerde sporu konu almıştır. Muallim Cevdet'in kendi yazmış olduğu bu bölüm 47 sayfa olup kitabın tamamı ise 150 sayfadır.

2.1.5. İbn Battuta'ya Zeyl⁸⁹

Muallim Cevdet'in bu eserinin Arapça orjinal adı *Zeyl alâ fasli' (l-ahıyyeti'l-fityâni) et-Türkiyye fî kitâbi'r-rihle li'bni Battûta : Selâsetü aksâm müstenide ale'l-kuyûdi'd dîvâniyye ve'l-huceci'l-vakfîyye ve'd-defâtiri'l-hâkâniyyeti'l atîka ve'l-mahtûtâtî'n-nâdire. el-Kısmu'l-Evvel* şeklindedir. Muallim Cevdet bu eseri Türkçe değil de Arapça yazarak hayretleri üzerine

⁸⁸ Muallim Cevdet, *Spor Ruhu*, İstanbul: Selamet Matbaası, 1928.

⁸⁹ Muallim Cevdet, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn-i Battuta'ya Zeyl* (çev. Cezair Yazar), İstanbul: İşaret Yayınları, 2008.

toplamıştır.⁹⁰ Muallim Cevdet kitabı Arapça yazmasının sebebini kitabın giriş bölümünde şu şekilde açıklamıştır:

“Bu risaleyi Arabça kaleme almamızın nedeni, fütüvvet ehli Türklerin sahip olduğu nitelikleri anlatan, Faslı seyyah, büyük alim İbn-i Battuta’ya şükran borçlu olmamız ve asırlar boyunca, İran, Türkistan, Suriye, Mısır ve Hindistan’da ve ayrıca Şarkiyatçılar tarafından Avrupa’da okunmakta olan Seyahatname’nin Arapça olmasıdır. İşte bu nedenle biz, onun zeylinin de Arapça yazılmasının bu bölgelerdeki ileri gelen kişilerin ilgisini çekeceğini düşündük.”⁹¹

1932 senesinde basılan bu eserde Muallim Cevdet, İbn-i Batuta’nın Türklerden bahsettiğini ve bunun yarım kaldığını belirterek devamını ve eksik kalan yanları yazdığını ifade etmiştir. Kitapta fütüvvet, ahilik, bazı Türk büyükleri, bazı müesseseler, bölgesel olarak ayrılmış ahilerin özellikleri, vakıflar, meslek örgütleri gibi çok çeşitli konu bulunmaktadır. Bu konulara ileride derinlemesine değinilecektir.

2.1.6. Müderris Ahmet Naim⁹²

1935 yılında İstanbul Ülkü Matbaası’nda basılan 48 sayfalık bu kitabın 20 sayfası Muallim Cevdet’in Ahmet Naim hakkında yazdıklarından ve diğer sayfaları da Abdülaziz Mecdi, Abdülbaki, Ali Rıza ile 6 farklı şahsın yine Naim hakkındaki yazılarından oluşmaktadır.

Bu eserde dil ve dilde sadeleşme ile alakalı meseleler Naim’in fikirleri etrafında işlenmektedir. Muallim Cevdet eserinde Naim’in aile hayatı, mizacı ve eserleri gibi konulara da yer vermiş, bununla beraber kendi fikirlerini de ilave etmeyi eksik etmemiştir.

Muallim Cevdet kendi yazdığı kısımlarda Naim’in; cenazesi, mizacı, ailesi, öğrenimi, müderrisliği, fikirleri, tetkikleri, İslamiyet’e hizmetleri, fikri mücadeleleri, yazıları ve sadeleştirmeleri ile ilgili bilgiler vermiştir.⁹³

⁹⁰ Ergin, Muallim M. Cevdet, s. 315.

⁹¹ Cevdet, *İslam Fütüvveti* ve, s. 26.

⁹² Muallim Cevdet İnancalp, *Müderris Ahmet Naim*, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1935.

⁹³ Cevdet, *Müderris Ahmet Naim*, s. 1-20.

Muallim Cevdet'in tarihçiliği hakkında tespitlerde bulunmak onun bu eserinde oldukça zordur. Sadece yirmi sayfa olan kısa bölümde, vefat eden arkadaşının hayatından bahsetmiştir. Bu eserde kendi fikirlerini nadir de olsa eklemiştir. Örneğin sade bir dil kullanmayan Ahmet Naim'in bu özelliğini neşrettikten sonra kitabın sonuna “*Bizde tercüme şekilleri-Mütercimlerimiz- Sadelik meselesi*” adlı bir başlık koyarak kısa bir yazısını ilave etmiştir. Bu başlığın bir kısmını burada nakletmek bu kısa eserdeki mahiyeti anlamak açısından önemli olacaktır:

“Ahmet Naim beyin (ilmünnefs) tercümesi doğru ve ilmi tercümenin şehkarlarından sayılacaktır sanırım. Ancak tercüme daha sade olamaz mı idi? Olurdu. Fakat merhum, ilmi ve felsefi kitaplarda doğru tabiatı sade tabirlere tercih ediyordu. Bu, onun mesleği idi. Bu bir bakıma göre makbul bir türedir. Bir bakımdan da yanlıştır. Ancak insanları, inandığı ve bağlandığı mesleğin ölçüsü ile ölçmek, en iyi yoldur. Bu itibarla Naim bey, ilmi ıstılah babası sayılabilir. Ve koyduğu tabirler, hakikaten Frenkçe mefhumları tamamilen kavratır, sadeleştirmeğe gelince onu da biz yapmalıyız.

Erbabı bilir ki tercüme, bütün dünyada iki şekilde yapılır. Kelimesi kelimesine tercüme; manayı bozmadan serbest tercüme”⁹⁴

2.1.7. Tarihi Sözlük

Muallim Cevdet'in yazmayı tasarladığı bu sözlük ömrü yetmediği için İlk Osmanlı İstatistik Defterleri maddesinin son satırındaki, bütçe yaptır maddesi ile yarım kalmıştır. Bu eserin sadece 96 sayfası yazılabilmektedir. Eksik kalan bu kısmı Ergin'in kitabının son kısmında ek olarak görebilmekteyiz.⁹⁵

2.2. Muallim Cevdet'in Makaleleri

Muallim Cevdet'in çok sayıda makalesi bulunmaktadır ve bunların bir kısmı burada sadece isimleri ile okuyucunun ön bilgi edinmesi açısından nakledilecektir. Tarih bilimi ile alakalı sayılabilecek makaleleri ileride tarih ilmi etrafında işlenecektir.

⁹⁴ Cevdet, *Müderri Ahmet Naim*, s. 1-16.

⁹⁵ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 747-843.

1. Bir Milleti Batıranda, Yükselten de Ailelerdir⁹⁶
2. Korkut Ata⁹⁷
3. Çocukluk ve Hocalık Hatıraları⁹⁸
4. Ahi Teşkilatı⁹⁹
5. Terbiye-i Etfal İngiliz Terbiyesi İngiliz Ünası ve Terbiye-i Diniyede Hatalarımız¹⁰⁰
6. Bir İmla Dersi Hakkında Tenkit¹⁰¹
7. Mekatib-i İbtidaiye Ahlak ve Malumat-ı Medeniye Dersleri Programı Etrafında¹⁰²
8. Bir Kablo Dersinin Münakaşası¹⁰³
9. Darümuallimin'in Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans¹⁰⁴
10. Darümuallimin'in Yetmiş Birinci Sene-i Devriyesi Vesilesiyle Müessesenin İlk Müdürü Cevdet Paşa'nın Hayat-ı İlmiyesi Üzerine

⁹⁶ Muallim Cevdet, "Bir Milleti Batıranda, Yükselten de Ailelerdir", *Ümmet Mecmuası*, S. 9 (10 Temmuz 1326), s. 27-29.

⁹⁷ Muallim Cevdet, "Korkut Ata", *Dergah Mecmuası*, S. 15 (20 Teşrinisani 1339), s. 39-40.

⁹⁸ Muallim Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, S. 3 (12 Mayıs 1337a), s. 4. ; Muallim Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, S. 5 (26 Mayıs 1337b), s. 3-4. ; Muallim Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, S. 6 (2 Haziran 1337c), s. 3-4. ; Muallim Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, S. 7 (9 Haziran 1337d), s. 3. ; Muallim Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, S. 9 (23 Haziran 1337e), s. 5. ; Muallim Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, S. 10 (30 Haziran 1337f), s. 5. ; Muallim Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, S. 11 (7 Temmuz 1337g), s. 3-4. ; Muallim Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, S. 12 (14 Temmuz 1337h), s. 3. ; Muallim Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", *Yeni Nesil Mecmuası*, S. 17 (22 Eylül 1337i), s. 1-2.

⁹⁹ Muallim Cevdet, "Ahi Teşkilatı", *Büyük Mecmua*, S. 8 (28 Mayıs 1335), s. 9-10.

¹⁰⁰ Aynı nüshada Muallim Cevdet'in yukarıda adları geçen iki makalesi bulunmaktadır. Muallim Cevdet, "Terbiye-i Etfal İngiliz Terbiyesi İngiliz Ünası", *Ümmet Mecmuası*, S. 8 (8 Recep 1328), s. 4-5. ; Muallim Cevdet, "Terbiye-i Diniyede Hatalarımız", *Ümmet Mecmuası*, S. 8 (8 Recep 1328), s. 12-13.

¹⁰¹ Muallim Cevdet, "Bir İmla Dersi Hakkında Tenkit", *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, S. 11 (1327), s. 209-211.

¹⁰² Muallim Cevdet, "Mekatib-i İbtidaiye Ahlak ve Malumat-ı Medeniye Dersleri Programı Etrafında", *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, S. 25 (8 Mayıs 1330), s. 280-285. ; Muallim Cevdet, "Ahlak ve Malumatı Medeniye Derslerinin Usul-i Tedrisi", *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, S. 26 (10 Haziran 1330), s. 291-301.

¹⁰³ Muallim Cevdet, "Bir Kablo Dersinin Münakaşası", *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, S. 23 (15 Şubat 1329), s. 188-196.

¹⁰⁴ Muallim Cevdet, "Darümuallimin'in Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans", *Tedrisat Mecmuası*, S. 32 (Mart 1332), s. 175-200.

Konferans¹⁰⁵

11. Mekteb ve Matbuat Aleminde İslamiyet¹⁰⁶

12. İlmi Ziyaretlerin Milli Terbiyemizde Yeri¹⁰⁷

13. Cemaat Mektebelerimize Bir Bakış ve Terbiyemizdeki Buhran¹⁰⁸

14. Alman ve Fransız Harsı¹⁰⁹

15. Ernest Lewis¹¹⁰

16. Hars Etrafında Mütefekkirlere¹¹¹

17. Şimal Müverrihi Zeki Velidi ve Yarınki Hars¹¹²

18. Yarınki Talim ve Terbiye Müesseseleri¹¹³

19. Hazreti Fahrialem Efendimizin Veladet-i Seniyyeleri Münasebet-i Mübeccelesiyle¹¹⁴

20. Berlin ve Paris Şark Dilleri Mektebi¹¹⁵

21. Bir Şark Zekası: Ama Zeyneddin¹¹⁶

22. Selim Sabit Hakkında¹¹⁷

23. Pek Değerli bir Mürebbinin Zıyaı: Binbaşı Mehmet Ali Bey¹¹⁸

¹⁰⁵ Muallim Cevdet, “Darülmualimin’in Yetmiş Birinci Sene-i Devriyesi Vesilesiyle Müessesenin İlk Müdürü Cevdet Paşa’nın Hayat-ı İlmiyesi Üzerine Konferans”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 39 (Haziran 1335), s. 429-442.

¹⁰⁶ Muallim Cevdet, “Mekteb ve Matbuat Aleminde İslamiyet”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 44 (Nisan 1919), s. 27-44.

¹⁰⁷ Muallim Cevdet, “İlmi Ziyaretlerin Milli Terbiyemizde Yeri”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 45 (Mayıs 1919), s. 106-111.

¹⁰⁸ Muallim Cevdet, “Cemaat Mektebelerimize Bir Bakış ve Terbiyemizdeki Buhran”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 48-49 (Eylül 1919), s. 282-290.

¹⁰⁹ Muallim Cevdet, “Cemaat Alman ve Fransız Harsı”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 50 (10 Kanun-i Sâni 1920), s. 409-414.

¹¹⁰ Muallim Cevdet, “Ernest Lewis”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 52 (Şubat 1920), s. 519-527.

¹¹¹ Muallim Cevdet, “Hars Etrafında Mütefekkirlere”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 53 (Mart 1920), s. 581-588.

¹¹² Muallim Cevdet, “Şimal Müverrihi Zeki Velidi ve Yarınki Hars”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 54-55 (Nisan ve Mayıs 1920), s. 226-232.

¹¹³ Muallim Cevdet, “Yarınki Ta’lim ve Terbiye Müesseseleri”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 56 (Haziran-Eylül 1920), s. 794-795.

¹¹⁴ Muallim Cevdet, “Hazreti Fahrialem Efendimizin Veladet-i Seniyyeleri Münasebet-i Mübeccelesiyle”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 61 (Eylül 1337), s. 177-182.

¹¹⁵ Muallim Cevdet, “Berlin Şark Dilleri Mektebi”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 63 (Kanun- i Sâni 1341), s. 37-43. ; Muallim Cevdet, “Paris Şark Dilleri Mektebi”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 63 (Şubat 1341), s. 117-122.

¹¹⁶ Muallim Cevdet, “Bir Şark Zekası: Ama Zeyneddin”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 65 (Mart 1341), s. 177-182.

¹¹⁷ Muallim Cevdet, “Selim Sabit Hakkında”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 68 (Eylül- Teşrinievvel 1341), s. 260-267.

¹¹⁸ Muallim Cevdet, “Pek Değerli bir Mürebbinin Zıyaı: Binbaşı Mehmet Ali Bey”, *Muallimler Mecmuası*, S. 3 (17 Kasım 1922), s. 27-29.

24. Halk Karşısında Medrese ve Mekteb¹¹⁹
25. Rus Müsteşriki Barthold ve Türkiyat¹²⁰
26. Avrupa’da Vakıf Paralar ve Teşvikat-ı İlmiye¹²¹
27. Rum Silloğu ve Vakıf Mükafatları¹²²
28. Zoğrafosve Panas’ın Vakıf Mükafatı ve Rum Mesai-i İlmiyesi¹²³
29. Ermeni Mesayi-i İlmiyesi: Ve Venedik’te Sen Lazar Dervişleri Akademisi¹²⁴
30. Yahudi Ruhu ve Mesaisi¹²⁵
31. Şeyh Sadi’nin Şarkı ve Garpta Muhibleri¹²⁶
32. Türk İrfanında Kitapla Tecrübe Usullerinin Mücadelesi: İskolastik Kavgası¹²⁷
33. Katip Çelebi¹²⁸
34. Oğuzname- Kitab-ı Dede Korkut¹²⁹
35. İskolastik¹³⁰

¹¹⁹ Muallim Cevdet, “Halk Karşısında Medrese ve Mekteb”, *Muallimler Mecmuası*, S. 7 (23 Mart 1923), s. 121-124.

¹²⁰ Muallim Cevdet, “Rus Müsteşriki Barthold ve Türkiyat”, *Muallimler Mecmuası*, S. 8 (30 Nisan 1923), s. 159-162.

¹²¹ Muallim Cevdet, “Avrupa’da Vakıf Paralar ve Teşvikat-ı İlmiye”, *Muallimler Mecmuası*, S. 17-18 (Kanun-i Sani ve Şubat 1924), s. 277-283.

¹²² Muallim Cevdet, “Rum Silloğu ve Vakıf Mükafatları”, *Muallimler Mecmuası*, S. 20 (Nisan 1924), s. 518-523.

¹²³ Muallim Cevdet, “Zoğrafosve Panas’ın Vakıf Mükafatı ve Rum Mesai-i İlmiyesi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 21 (Mayıs 1924), s. 564-578.

¹²⁴ Muallim Cevdet, “Ermeni Mesayi-i İlmiyesi: Ve Venedik’te Sen Lazar Dervişleri Akademisi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 23 (Eylül 1924), s. 764-778.

¹²⁵ Muallim Cevdet, “Yahudi Ruhu ve Mesaisi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 27, 28 (Kanun-i Evvel ve Şubat 1925), s. 1124-1164.

¹²⁶ Muallim Cevdet, “Şeyh Sadi’nin Şarkı ve Garpta Muhibleri”, *Muallimler Mecmuası*, S. 29 (Mart 1925), s. 1261-1267.

¹²⁷ Muallim Cevdet, “Türk İrfanında Kitapla Tecrübe Usullerinin Mücadelesi: İskolastik Kavgası”, *Muallimler Mecmuası*, S. 34 (Teşrin-i Evvel 1925), s. 1503-1505.

¹²⁸ Muallim Cevdet, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 38 (Şubat 1926a), s. 1-7. ; Muallim Cevdet, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 39 (Mart 1926b), s. 1-10. ; Muallim Cevdet, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 40-41 (Nisan ve Mayıs 1926c), s. 1-10. ; Muallim Cevdet, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 42 (Haziran 1926d), s. 1-15. ; Muallim Cevdet, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 43-44 (Eylül ve Teşrin-i Evvel 1926e), s. 1-25. ; Muallim Cevdet, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 45 (Teşrin-i Sani 1926f), s. 1-17. ; Muallim Cevdet, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 46 (Kanun-ı Evvel 1926g), s. 33-48. ; Muallim Cevdet, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 47-48 (Kanun-i Sani ve Şubat 1927h), s. 25-36. ; Aynı isimde birden çok makale neşredildiği için makalelerin tarihleri ile beraber alfabetik kodlama yapılmıştır.

¹²⁹ Muallim Cevdet, “Oğuzname- Kitab-ı Dede Korkut”, *Yeni Mecmua*, S. Fevkalade Nüshası (5-18 Mart 1915), s. 89-93.

¹³⁰ Muallim Cevdet, “İskolastik”, *Yeni Nesil Mecmuası*, S: Salih Zeki İçin Basılan Fevkalade Nüsha (4 Ağustos 1337), s. 7-9.

36. Bursa’da Gazi Umur Bey Camii Kitabesi ve Birkaç Mühim Kitap¹³¹
37. İbn Sina: Hayatı ve Asarı¹³²
38. Hayati İhtiyaçlar Karşısında Mektep ve Medrese¹³³
39. Küçük Mülahazalar¹³⁴

2.3. Yazmayı Tasarladığı Eserler

Muallim Cevdet erken yaşta vefat etmiş bir düşünür ve yazar olduğundan arkasında birçok eser fikri bırakmıştır. İbn-i Batuta’ya zeyl adlı eserinin kapağında yazmak istediği bu eserleri belirtmiştir.

Buna göre Muallim Cevdet; Türk eğitim tarihi, Selçuklu, Moğollar, Timur, Osmanlı divan ve siyakat tarihi, Feridun Bey, Aşık Paşazade, Feridun Bey, İbn Haldun, Katip Çelebi, Okçuluk tarihi, Ayasofya vakıf kitapları, bazı vakıfların tarihi, Mısır’daki Türk alimleri, bazı tanınmış ahiler, yakın coğrafyalardaki Türk istatistikleri ve Ahlatlı Hüseyin vb. bir çok konuda eser yazmak istediğini belirtmiştir.¹³⁵

¹³¹ Muallim Cevdet, “Bursa’da Gazi Umur Bey Camii Kitabesi ve Birkaç Mühim Kitap”, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, S. 2 (Temmuz 1934), s. 258-261.

¹³² Muallim Cevdet, “İbn Sina: Hayatı ve Asarı”, *Tanin Gazetesi*, 4 Şubat 1341, s. 5.

¹³³ “Muallim Mehmet Cevdet, bu makaleyi medreseler kaldırıldıktan sonra dostlarından birinin isteği üzerine yazmıştır. Fakat kime yazdığı bilinmemektedir. Yakın dostu Osman Ergin tarafından evrakı ve kitapları tanzim edilirken tesbit edilmiştir.” Muallim Cevdet, *Mektep ve medrese (Makaleleri)*, haz. E. Eriüz, İstanbul: Çınar Yayınları, 1978, s. 21-40.

¹³⁴ Muallim Cevdet, “Küçük Mülahazalar”, *Muallimler Mecmuası*, S. 15 (30 Haziran 1923), s. 199-200.

¹³⁵ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 329-330.

3. BÖLÜM

TARİHÇİLİĞİ ve ESERLERİNDEKİ TARİH MUHTEVASI

Muallim Cevdet; eğitimciliği, arşivciliği ve eserleri ile Türkiye’de tarih ilmine katkı sağlamış, tarih şuuruna sahip bir zattı. Onun eserlerini ve yaşadıklarını değerlendirirken hem bu özelliği ile hem de eğitimciliği ile irdelemek zorunluluğu araştırmacıların dikkatle eğilmesi gereken konulardandır.

Muallim Cevdet’in incelemiş olduğu konular döneminde veya bugünkü popüler tarih anlayışında dikkat çekici görülemeyebilir ancak o bu hususun cevabını 1932 yılında şu şekilde vermiştir:

*“Türkler adına üzüntümüzü artıran şeylerden biri de, yetmiş yıldan bu yana okullar için telif edilen tarih kitaplarının-sanki tarih sadece siyasi olaylardan ibaretmiş gibi-askeri hadiselerle doldurulmasıdır. Bu kitaplarda değerli ecdadımızın ortaya koyduğu fütüvvet eserlerini, ilim ve sanata ait kültürünü tanıtıcı yeterli bilgi bulunmamaktadır.”*¹³⁶

Buradan anlaşıldığı kadarıyla Muallim Cevdet siyasi tarihten ziyade bilim, kültür, müessese, vakıf vb. konuların tarihleri ile daha çok ilgilenmiştir.

Bu bölümde Türk literatürüne katmış olduğu eserler incelenerek hangi tarihi meselelere eğildiği ve bu konular hakkındaki fikirleri belirtilerek aktarılmaya çalışılacaktır.

3.1. Muallim Cevdet’in Tarih ile Tanışması

Muallim Cevdet, çocukluk hatıralarını anlatırken Türk tarihine nasıl baktığını ifade etmiş ve mektepteki tarih derslerinin onu heyecanlandırmadığını aktarmıştır. Anlatılan konuların babası tarafından da “çok sönük, çok cansız şeyler, muharebe böyle mi anlatılmalı?”¹³⁷ gibi

¹³⁶ Cevdet, *İslam Fütüvveti* ve, s. 24.

¹³⁷ Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları”, (9 Haziran 1337), s. 3.

ifadelerle sade bulunduğunu ifade etmiştir. Muallim Cevdet, bir mualliminin bile babasının onda uyandırdığı tarih hevesini uyandırmamış olduğunu belirtmiştir.¹³⁸ Bu ifadelere bakıldığında Muallim Cevdet'in tarih merakına aslında ailesi sayesinde kavuştuğunu ve dönemin eğitim anlayışındaki tarih derslerini eleştirmiş olduğu söylenebilir.

Muallim Cevdet, İstanbul'a olan muhabbetinin dahi babasıyla olan konuşmalardan kaynaklandığını belirtmektedir. Babasının ona İstanbul'un tarihi mekanlarını anlattığını belirten Muallim Cevdet, daha sonra çocuklukta kazandığı bu merakın onu şehrin tarihi ile meşgul olmaya sevk ettiğini belirtmiştir.¹³⁹

3.2. Muallim Cevdet'in Tarih Misyonu

Muallim Cevdet muhtelif konularda tarih yazıcılığı yapmıştır. Bu farklı konuların her biri Türk tarihi açısından önem atfeder. Muallim Cevdet Bilim tarihi, Vakıf tarihi, Müessese tarihi gibi alanlarda ve aynı zamanda biyografi yazıları olan bir müelliftir.

3.2.1. Muallim Cevdet'in Bilim Tarihçiliği

Muallim Cevdet, Türk tarihini incelerken onu etkileyen en önemli şahsiyetlerden biri şüphesiz Katip Çelebi'dir. Muallim Cevdet, Katip Çelebi'nin hayatını Muallimler Mecmuası'nın farklı 9 nüshasında uzun bir yazı dizisi ile ele almış ve burada onun hayatı ile farklı yönlerdeki çalışmalarını işlemiştir.¹⁴⁰

Daha öncede bahsedildiği gibi Muallim Cevdet daha fazla eser bırakabilecek bir potansiyele sahipken bunu çeşitli sebeplerden gerçekleştirememiştir. Bilim tarihçiliği alanında da Muallim Cevdet'in bıraktığı eser sayısına göre- daha donanımlı olduğu görülmektedir. Örneğin, Cemil Bey adındaki bir müderrisin yazmış olduğu *İbn Sina Hayatı ve Asarı*

¹³⁸ Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", (9 Haziran 1337), s. 3.

¹³⁹ Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", (14 Temmuz 1337), s. 3.

¹⁴⁰ Cevdet, "Katip Çelebi", (Şubat 1926a), s. 1-7. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Mart 1926b), s. 1-10. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Nisan ve Mayıs 1926c), s. 1-10. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Haziran 1926d), s. 1-15. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Eylül ve Teşrin-i Evvel 1926e), s. 1-25. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Teşrin-i Sani 1926f), s. 1-17. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Kanun-ı Evvel 1926g), s. 33-48. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Kanun-i Sani ve Şubat 1927h), s. 25-36.

adlı yazısı karşısında Muallim Cevdet'in kaleme almış olduğu bir makalesi bulunmaktadır. Burada Muallim Cevdet'in-bu konu hakkında eser bırakmamış olsa da-İbn-i Sina konusunda aslında ne kadar bilgili olduğu görülebilmektedir.¹⁴¹

3.2.2. Muallim Cevdet'in Vakıf ve Müesseseler Tarihçiliği

Muallim Cevdet'in yazılarına incelendiğinde vakıf ve müesseseler hakkında geniş bir bilgisi olduğu aynı zamanda bunları yazıya geçirecek kadar önemli gördüğü anlaşılabılır.

Muallim Cevdet'in ahi teşkilatları, Darülfünun, Berlin ve Paris'teki üniversiteler hakkında çeşitli yazılarının yanı sıra Türk Cemaat mektepleri, Avrupa'daki vakıflar ve Türkiye'de bulunan Rum-Ermeni-Yahudi vakıfları hakkında ayrıntılı yazıları bulunmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de Muallim Cevdet'in çalışmalarının aynı yüzyıllarda, aynı topraklarda veya aynı konularda olmamasıdır. *Tarihçiliği ve Eserlerindeki Tarih Muhtevası* bölümü incelendiğinde Muallim Cevdet'in sadece Türk vakıflarını değil,- beynelmilel bir tarihçi anlayışı ile-çeşitli vakıfları okuyucuya aktarmak istediğı görülebilmektedir.

Muallim Cevdet'in yazıları incelendiğinde vakıf ve müesseseleri anlatırken, sadece tarihini ve bu kurumların ilgi alanlarını aktarmamış aynı zamanda onların iktisadi durumlarını aktaran bilgiler de vermiştir.

3.2.3. Muallim Cevdet'in Biyografi Tarihçiliği

Muallim Cevdet, çok sayıda biyografik kitap, yazı veya yazı dizisi meydana getirmiş bir müellifti. Onun bu yazılarını ikiye ayırmak mümkündür. Buna göre Muallim Cevdet tanımış olduğu donanımlı insanlar vefat ettiğinde hem kadirşinaslığı hem de o insanların başarılı hayatlarını tarihe geçirmek için biyografilerini yazmıştır. Diğer grupta da Muallim Cevdet onu etkileyen tarihi şahsiyetlerin hayatlarını ve çalışmalarını aktarmıştır.

¹⁴¹ Muallim Cevdet, "İbn Sina: Hayatı ve Asarı", Tanin Gazetesi, 4 Şubat 1341, s. 5.

Tanıymış olduğu şahsiyetlerden Müderris Ahmet Naim, Selim Sabit, Binbaşı Mehmet Ali Bey gibi insanları sadece hayatları ile değil öğretim ve bakış açılarını okuyucu ile paylaşarak literatüre geçirmeye çalışmıştır. Bunun dışında Muallim Cevdet tarihe mal olmuş insanlardan İbn-i Batuta, Ama Zeyneddin, Şeyh Sadi, Cevdet Paşa, Umur Bey ve Katip Çelebi gibi şahsiyetlerin hayatlarını okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Muallim Cevdet'in yazmış olduğu bu eserler Türk tarihçiliğine faydalı olmuştur.

3.2.4. Muallim Cevdet'in Eğitim Tarihçiliği

Şüphesiz kendisi de dönemin en önemli tarihçilerinden olan Muallim Cevdet, diğer konularla beraber aynı zamanda bir eğitim tarihçisiydi. Yazmış olduğu konuların hepsi biyografi, müessese, bilim tarihi gibi alanlara girmiş olsa da geçmişi anlatan yazılarının büyük çoğunluğu eğitim tarihi ile ilgili olmuştur.

Geçmişi anlatmayan yazılarına bakıldığında onların teması da yaşadığı zamanın eğitim sorunları ile ilgili olmuş ve bugünün eğitim tarihi alanına girmiştir. Muallim Cevdet kendi hayatını anlatmış olduğu otobiyografik yazı dizisinde bile eğitime ve eğitim sorunlarına değinmiştir.¹⁴² Muallim Cevdet'in Cumhuriyet döneminin ilk eğitim tarihçilerinden olduğu söylenebilir.¹⁴³ Ayrıca Muallim Cevdet bir makalesinde Osmanlı Devleti'nin ilk dönem eğitim sistemini ayrıntılı bir biçimde işlemiştir.¹⁴⁴

3.3. Muallim Cevdet'in Diğer Tarihçilerle İlişkisi

Muallim Cevdet'in hayatı göz önüne alındığında bazı tarihçilerle dolaylı veya doğrudan ilmi ya da şahsi olarak temasları bulunmaktadır. Muallim Cevdet'in bir yazısının konusu da Zeki Velidi olmuştur. Zeki Velidi'nin bir yazısını alıntılıyıp incelemeye çalışan Muallim Cevdet, din ile dünya işlerini birbirinden ayırmaya çalışan ve İbn-i Haldun'u buna örnek gösteren Zeki Velidi'yi tenkit etmiştir. Din adına Kuran-ı Kerim'de yer almayan ve tarihte çıkarılmış olan bazı kuralların o günün şartları gereği oluşturulduğunu savunan Muallim Cevdet, dinin hükümet işlerinden ayrı

¹⁴² Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", (22 Eylül 1337), s. 1-2.

¹⁴³ Işık, "Muallim Cevdet'in Türk", s. 202.

¹⁴⁴ Cevdet, "Darülmualimin'in Yetmişinci Sene-i", s. 175-200.

tutulmasını ancak sosyal hayattan ayrı tutulamayacağını savunmuştur.¹⁴⁵ Muallim Cevdet bu yazısında Zeki Velidi'yi açıkça haksız bulmuş ve eksik düşündüğünü iddia etmiştir. Zeki Velidi'nin yazısında eleştirmiş olduğu bazı din adamlarını da savunmaktan çekinmemiştir. Muallim Cevdet'in de Zeki Velidi gibi Rusya eğitim, kültür ve medeniyetini görmüş bir tarihçi olduğu düşünüldüğünde bu ilmi tartışma farklı bir önem kazanmış olacaktır.

Muallim Cevdet kişisel olarak tanımamış olsa da Cevdet Paşa'ya büyük bir önem atfetmiştir. Hatta bu önem onun hakkında bir yazı neşredek kadar büyük olmuştur. Muallim Cevdet, Cevdet Paşa'yı iyi bir Müslüman, Avrupa eğitim fikrini temsil eden Türk alim gibi sıfatlarla anmıştır. Onun tarih anlayışını beğendiğini açıkça belirten Muallim Cevdet, sıradan şark müelliflerinin Cevdet Paşa kadar iyi çözümlemeler yapamayacağını belirtmiştir.¹⁴⁶

Muallim Cevdet'in hayranlıkla bahsettiği tarihçilerden biri de Rus doğubilimci Barthold olmuştur. Hiçbir Avrupa oryantalistinin onun kadar Türk tarihine vakıf olmadığını belirten Muallim Cevdet, Barthold'un Ural havzasında yaptığı çalışmalardan bahsetmiş ve neşrettiği eserleri anlatmıştır.¹⁴⁷ Muallim Cevdet'in bu konuyla ilgili yazdıkları göz önüne alınırsa dönemin en iyi Türk tarihçisini Barthold olarak kabul etmek doğru olur.

Yusuf Akçura'da dönemin tarih felsefesi anlayışına katkı veren tarihçilerden biri olmuştur. Muallim Cevdet'in bir yazısında onun ismi geçmektedir. Çalışmamızın ileriki safhalarında başlık halinde değinilecek olan Muallim Cevdet'in iskolastik kavramı üzerine neşredilen yazılarında Akçura ismi sıklıkla geçmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Muallim Cevdet, Akçura için iyi izlenimine sahiptir. Onun skolastik kelimesi hakkındaki fikir ve tahlillerini doğru bulmuş ayrıca kendi düşünceleri ile benzerliklerini belirtmiştir. Hatta bu yazıda Akçura için “*keskin zekalı*” tanımını da kullanılmaktadır.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Cevdet, “Şimal Müverrihi Zeki”, s. 226-228.

¹⁴⁶ Cevdet, “Darülmualimin'in Yetmiş Birinci”, s. 429-442.

¹⁴⁷ Cevdet, “Rus Müsteşriki Barthold”, s. 159-162.

¹⁴⁸ Cevdet, “Türk İrfanında Kitapla”, s. 1503.

Muallim Cevdet'in eserleri incelendiğinde bu gibi tarihçilere atıflar nadirde olsa görülebilmektedir. Şüphesiz ki onun hayatında ve düşünce dünyasında başka tarihçilerin izleri-etkileri bulunmaktadır. Ancak o tarihçilik anlamında beğendiği veya beğenmediği şahsiyetlerde daha çok pedagojik anlamda etkilendiklerini neşretmiştir. Bunun çevresindeki kişilerin genellikle eğitimciler olduğundan kaynaklandığı söylenebilir.

Muallim Cevdet'in o dönemdeki eğitim ekollerinden de etkilendiği düşünülebilir ancak yazılarında Annales Okulu, Marksist tarihçiliği gibi kavramları kullanmamıştır. Ancak tarihi eserleri göz önüne alındığında aynı konularındaki farklılık gibi yöntemsel farklılıklarda göze çarpmaktadır. Örneğin eğitimin bozukluğunun sebeplerini ekonomiye dayandırması, kültür tarihine siyasi tarihten daha çok önem vermesi, vesikalara düşkünlüğü onun farklı ekollerde ilişkilendirilebilmesine sebep olabilir.

3.4. Kitaplarında İşlediği Tarihi Konular

Bu bölümde Muallim Cevdet'in kendi yazmış olduğu kitaplara ve hangi tarihi konuları işlediğine değinilmiştir.¹⁴⁹

3.4.1 Zamanımızda Usul-i İnşa ve Muhabere

Muallim Cevdet'in daha önce yüzeysel olarak bahsedilmiş olan bu kitabının ön yüzündeki metin bize eseri ve eserin yazılış amacı hakkında pek çok bilgi sunmaktadır.

Muallim Cevdet'in cumhuriyetle beraber üst düzeyde başlayan sadeleşme meselesine bu denli eğilmesi ve Türk toplumuna yazışma kurallarını öğretme isteği-kitabın senesi göz önünde bulundurulduğunda-dikkate şayandır.

Muallim Cevdet kitabının girişinde şu sözlere yer vermiş ve kitabı neden yazdığını şu sözlerle açıklamıştır:

“Artık eski rütbeler kalmadı. Binbir türlü arabî ve farisî terkiplerle yazılan arzuhal ve mektub suretleri battal oldu. Bundan böyle açık ve sade yazılacaktır. Şimdiye kadar ana diliyle bir tek mektup, bir tek

¹⁴⁹ Müderris Ahmet Naim ve çevirisini yapmış olduğu Şark İlyadası tarihi bir tema barındırmadığı için buraya dahil edilmemiştir.

*arzuhal yazamayanlar! Bu kitapta pek sade numuneler bulacaksınız.
Türk oğuları! Artık konuştuğunuz gibi yazınız ve öyle yazanları
seviniz.”*¹⁵⁰

Kendi yazmış olduğu bölümler kadar kitabın ikinci kısmında kimlerden makale eklemiş olduğu da onun fikirlerini açıklar niteliktedir. Kitabın fihristine bakıldığında Cevdet; Hüseyin Cahit, Fazıl Ahmet, Ahmet Cevdet, Burhan Cahit, Cenap Şahabettin, Yusuf Akçura vb. isimler bulunmakla beraber bu yazılara kendi görüşlerini de *ihhtar* başlığı ile eklemeyi ihmal etmemiştir. 155 sayfalık bu bölümde eğitim, pedagoji, ticaret ve tarih gibi çeşitli makaleler bulunmaktadır.

Bu değerli yazılardan bazıları Muallim Cevdet’in kendi eserlerinden oluşmaktadır. Örneğin *Mürebbi Mehmet Ali Bey* adlı yazısında başlığa ismini veren kişinin hayatından söz etmiş ayrıca bu şahsın öğrencilerine karşı hangi eğitim yöntemlerini uyguladığından ayrıntısı ile bahsetmiştir.¹⁵¹ Bu Muallim Cevdet’in-daha önce *Müderris Ahmet Naim* eserinde de görüldüğü gibi-kadirşinaslığını ve pedagojiye olan merakını ilgisini gösterir niteliktedir.

Örneğin Ahmet Emin’in yazısına bir *ihhtar* ekleyen Cevdet, mekteplerde öğrencilere bazı küçük tamir işlerinin verilmesinin talebe yetiştirmekte önemli olduğunu savunmuştur.¹⁵² Ya da başka bir yazıya notunda Türk eğitiminin bozulmasının sebebini skolastik düşüncenin uygulanması olarak belirtmiştir.¹⁵³

3.4.2. Askeri Din Dersleri

Muallim Cevdet’in Askeri Din Dersleri adlı kitabından daha önce yüzeysel olarak bahsedilmişti. Bu kitap hem din-ahlak hem de tarih şuurunu aşılacak için yazılmış bir eser niteliğindedir. Bu eserin fihrist bölümü, kitabın muhtevasını anlamak açısından dikkate şayandır. Genel olarak doğru yaşamak ve doğru ibadet etmek temalı bölümler temel alınmadığında geriye tarih ilmi açısından önemli birkaç alan kalmaktadır. *Türk Askerlerinde*

¹⁵⁰ Cevdet, *Zamanımızda Usul-i İnşa*, Giriş Bölümü.

¹⁵¹ Cevdet, *Zamanımızda Usul-i İnşa*, s. 347-353.

¹⁵² Cevdet, *Zamanımızda Usul-i İnşa*, s. 278.

¹⁵³ Cevdet, *Zamanımızda Usul-i İnşa*, s. 253.

*İslamiyet Duygusu, Asker Hikayeleri (Plevne Muharebesi ve Gazi Osman Paşa, Sivastopol'da Ispartalı Halil, Urfa Muharebesi...) vb.*¹⁵⁴

Asker hikayelerine geçilmeden ibadetleri ve güzel ahlakı öğütleyen kısımların işlenişinden bahsedilecek olursa; Muallim Cevdet buradaki öğütlerini hikayeletmiştir. Hasan Çavuş adlı asker etrafında dönen olaylar üzerinden okuyucuya vermek istediği mesajı daha da kuvvetlendiren Muallim Cevdet, *Eski Müslümanlık ve Avrupa* adlı bölümde bazı tarihi tespitlerde bulunmuştur. Muallim Cevdet, XIX. yüzyılın başında¹⁵⁵ Avrupalıların yıkanmaktan hoşlanmadığını, mektep talebelerinin ayaklarını haftada bir kez yıkadığını okuyucuya aktarmıştır. Daha sonra Muallim Cevdet Avrupalıların şuan çok temiz olduğunu, otellerinde bile gusülhaneler bulunduğunu, suyun kıymetini anladıklarını belirttikten sonra aslında bu özelliklerini Müslümanlıktan aldıklarını belirtmiştir. Daha sonra Türklerin eskisi gibi temiz olmadığını Avrupalıların temizlik konusunda ileri gittiğini açıklamış ve Hz. Muhammet (sav)'ten örnekler vermiştir.¹⁵⁶

Buradan anlaşılıyor ki Muallim Cevdet temizlik meselesini, hem Müslümanlık zemini hem de tarih zemininde talebenin karakterinde oturtmak istemişti. Öğrencilerle bağ oluşturması için konularına bir asker hikayesi dahil eden, anlatmak istediği konuda eskiden aslında Türklerin daha iyi olduğunu ileri sürüp meseleyi tarihselleştiren Muallim Cevdet aynı zamanda bu eserinde hadislerden de kuvvet almıştır.

Avrupa'da pedagojik anlamda kendini geliştirmiş olan Muallim Cevdet'in bu kitapta da bu gelişimden fayda çıkarmış olduğu görülebilmektedir. Eserinde her dersin sonuna *Sualler* bölümü ekleyip konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak istemiştir.

Askerler ve İçki adlı bölüme bakıldığında burada Muallim Cevdet'in “Yunanlılar Türk'ün yavaş yavaş kökünü kazımak için, bizim Anadolu köylerine içki sokmağa başlamışlardı”¹⁵⁷ ifadesini yazmış olduğu görülmektedir. Burada Muallim Cevdet öğrencileri bu kötü alışkanlıktan

¹⁵⁴ Muallim Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993, s. 15.

¹⁵⁵ Kendisi eserinde “yüz sene evvel kadar” demektedir.

¹⁵⁶ Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 24-25.

¹⁵⁷ Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 34.

uzak tutmak için yakın dönemde savaşılmış olan Yunanlıları örnek göstermekte ve bu alışkanlık Anadolu da daha önce hiç yokmuş gibi bir izlenim vermeye çalışmaktadır. Bu, Muallim Cevdet'in –en azından askerlik eğitiminde- pragmatist bir tarih anlayışı¹⁵⁸ içerisinde olduğunu göstermektedir. Muallim Cevdet bu bölümde de diğerlerinde olduğu gibi Hz. Muhammet'ten hadis örneği vererek mesajını kuvvetlendirmiş ve Amerikalıların yedi yıldır meyhaneleri kapalı tuttuğunu örnek göstermiştir.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde fikir akımlarının ortaya çıkmaya başlamasından beri bazı düşünürler fikirlerine Kuran-ı Kerim'den ayetlerle delil bulmaya çalışmışlardır.¹⁶⁰ Muallim Cevdet'in de bu tip örneklerden etkilendiği düşünülebilir. Eserinin *Ders 8* adlı bölümünde bütün İslam dünyasının asırlardır kabul etmiş olduğu İslam'ın şartlarına askerlik ve temizliğin önemini ifade etmek için ekleme yapmıştır: “... dediğimiz ikinci kısımda ise altı vazife var: 1- Temizlik, 2- Namaz, 3- Oruç, 4- Zekat, 5- Hac, 6- Askerlik.”¹⁶¹

Muallim Cevdet, eserinin *Ders 35* adlı bölümde bazı sureleri Türkçeleri ile beraber nakletmiştir. Henüz o dönemde Elmalılı Hamdi Yazır'ın tercümesinin bitmediği ve farklılıklar da gözle görülmesi sebebiyle Muallim Cevdet'in bu kısımları kendi Arapça bilgisi ile çevirmiş olabileceği düşünülebilir.¹⁶²

¹⁵⁸ “Geçmiş olaylardan ders almak, gelecekteki yolu doğru çizebilmek, okuyucu-ya ahlâkî ve millî duygular aşılayabilmek maksadıyla yazılan bu tarz tarih kitapları, öğretici bir mahiyet arz ettiklerinden öğretici veya pragmatik denilen tarihçilik akımı içinde yer alırlar.”

Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1998, s. 7.

¹⁵⁹ ABD'de Prohibition dönemi olarak anılan 1919-1933 arası içki yasağı uygulanan dönem. Türkiye Cumhuriyetindeki tek içki yasağı kanunu olan Men-i Müskirat adlı yasanında (28 Nisan 1920) ABD'deki bu süreçten etkilenecek çıkarıldığı düşünülmektedir. Yeter Öztürk, *XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde İçki ve Yasakları* (Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2017, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.477163) s. 163.

¹⁶⁰ Örneğin Batıcılık fikrinin savunucularından Abdullah Cevdet Kuran-ı Kerimden ayetler vererek fikirlerini savunmaya çalışmıştır. Abdullah Cevdet, “Cihan-ı İslama Dair”, *İctihad*, Cilt: 3, S. 26 (1 Temmuz 1327), s. 761-764.

¹⁶¹ Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 38.

¹⁶² Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 123-126.

Muallim Cevdet *Ders 37 Türk Askerlerinde İslamiyet Duygusu* adlı başlıkta Türklerden övgü ile bahsederek İslamiyet'e en büyük hizmetleri Türklerin yaptığını belirtmiştir. Daha önceki bölümlerde yapmış olduğu peygamberden örnek gösterme ve Avrupalılar ile kıyas metodunu da burada kullanmıştır. Henüz daha diri olan Çanakkale, Plevne, Sakarya gibi muharebeleri de askerlerin ruh dünyasını etkilemek için örnek vermiştir.¹⁶³

Muallim Cevdet kitabın son safhalarına yakın kısımlarına *Asker Hikayeleri* bölümünü yazmıştır. Bütün ibadet, ahlak ve teorik bilgileri verdikten sonra en sona bu hikayeleri koymasının kitabın etkisini arttırmaya yönelik bir amaç olduğu düşünülebilir.

Muallim Cevdet bu kısımlarda *Sivastopol'da Ispartalı Halil, Plevne Muharebesi ve Gazi Osman Paşa, Urfa Muharebesi, Çanakkale'de Mustafa Çavuş, Kadir Oğlu Sadık Çanakkale'de ne yaptı?* ve *Bin sene evvel Anadolu Gazalarından Malatya Erenleri* gibi başlıkları yazmıştır.¹⁶⁴ Burada işlemiş olduğu temalar genel olarak Türklerin askerliğe doğuştan bir yeteneği olduğu, savaşların birden fazla kuşağı etkileyip askerlerin babasının intikamını alma duygusu, maddi çaresizliklere karşı Türk askerlerinin bunu maneviyatı ile atlattığı, Türk askerinin cesareti, Türk askerinin korkusuzluğu gibi meselelerdir ayrıca hepsi hikaye biçimindedir.

Türk Okçuları adlı bölümde Muallim Cevdet hem okçuluğun Türklerdeki teknik kısmından hem de Türklerdeki tarihi kısmından bahsetmiştir. Okmeydanı'ndaki yapıdan, ünlü Türk okçularının isimlerinden ayrıntısı ile bahsetmiş olan Cevdet, okçuların kendi aralarındaki rekabetten bu okçuların ne kadar güçlü ellere sahip olduğuna kadar ayrıntıyı okurlarla buluşturmuştur.¹⁶⁵

Gazi Alayları bölümünde Türklerin eski ordularının gücünden bahseden Muallim Cevdet burada Baybars, Nurettin Şehid, Selahattin Eyyubi, Malkoç Bey gibi isimlerden söz ederek anlatımını örneklemiştir. Avrupalıların askerlik teşkilatlarını bu eski hükümdarlardan aldığını söyleyen Muallim

¹⁶³ Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 127-128.

¹⁶⁴ Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 131-147.

¹⁶⁵ Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 147-149.

Cevdet Moğollarında teşkilatlarını Türklerin oluşturduğunu savunmaktadır.¹⁶⁶

Kitabının son kısımlarında ise Muallim Cevdet bir Müslüman'ın günlük hayatta, işinde, askerde veya okulda nasıl yaşaması gerektiğini öğütleri ile takvimleştirmiştir. Son sayfalara ise Muallim Cevdet, Yakup Kadri'nin bir yazısını ve bu yazısına kendi cevabını koymuştur. Bu cevap niteliğindeki yazıda dini memurları, eğitici sınıfı ve onların eğitememiş olduğu halkı eleştiren Yakup Kadri'ye eklemeler ve düzeltmeler bulunmaktadır. Buna göre Muallim Cevdet halkın doğru eğitilememesinin halkın içine karışılmadığı için olduğunu ileri sürmüş ve din görevlilerinin sade bir Türkçe ile halkı eğitmekten kaçındıklarını bunun yerine sadece ahiret işlerine odaklandıklarını belirtmiştir. Batıdaki din adamları ile Türkiye'dekileri kıyaslayan Muallim Cevdet burada Batıyı daha eğitimci olarak Müslüman din adamlarına da bunu önermiştir.¹⁶⁷

3.4.3. Spor Ruhu

Daha önce *Eserleri* bölümünde bahsedildiği gibi kitabın son 47 sayfasını yazmış olan Muallim Cevdet burada geçmişteki Türklerin spor ile olan münasebetinden bahsetmiştir.

Muallim Cevdet Türklerin Avrupa'da, Çin'de ve Arap Coğrafyasında askeri açıdan çok önemli olduğunu ayrıca bu eski Türklerin doğar doğmaz at ile tanıştığını belirtmiştir.¹⁶⁸

Türk sporculuğunu ve idmanını askerlikle bağlantılı bir şekilde yorumlamış olan Muallim Cevdet bu eski Türk askerlerinden şövalye sıfatını kullanarak bahsetmiştir. Delikanlı, yiğit, ahi, alp, sipahi gibi tabirler kullanmış olsa da bir benzetme durumu söz konusudur. Hatta Muallim Cevdet geçmişte Avrupalıların İsviçrelileri, doğu medeniyetinde de Türklerin çok arandığını belirterek anlatımını güçlendirmeye çalışmıştır.¹⁶⁹ Atasözlerinden de yararlanan Muallim Cevdet, Türkler için zayıf ve

¹⁶⁶ Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 150-151.

¹⁶⁷ Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 190-191.

¹⁶⁸ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 123.

¹⁶⁹ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 124-125.

çelimsiz vücutların işe yaramayacağını belirterek “*At, avrat, silah, pusat*”¹⁷⁰ atasözünü nakletmiştir.

Muallim Cevdet daha önce de kitaplarında görülen genelden özele inme metodunu uygulayarak bazı genel bilgiler verdikten sonra Sivastopol kahramanı olduğunu belirttiği 90 yaşındaki Mehmet Çavuş’tan bahsederek onunla olan spor sohbetlerinden bahseder.¹⁷¹ Muallim Cevdet o yıllarda 90 yaşında olan birinin bu yaşa spor sayesinde gelmiş olduğunu belirtmek istemiş olabilir. O yılların ortalama yaşam süresine bakılırsa Muallim Cevdet’in bu amaç için bu örneği seçtiği yüksek bir ihtimal olduğu düşünülebilir.¹⁷²

Osmanlı coğrafyasında sipahilerin şan ve şöhret için özellikle daha iyi askerler seçtiğini ve yetiştirmek istediğini belirten Muallim Cevdet Türk tarihinden büyük komutanları örnek verir. Malkoçoğlu Bali Bey gibi askerlerin Avusturya tarihlerinde bile bahsedildiğini naklettikten sonra Muallim Cevdet, dervişlerin dahi talebelerinden çok faydalı askerler yetiştirdiğini belirtmiştir.¹⁷³

Türk sporu Muallim Cevdet’e göre o yıllarda çok azalmıştır ve bunun için önlemlerin alınması şarttır. “*Türk’ün akli sonradan gelir*”¹⁷⁴ cümlesini nakleden Muallim Cevdet son kazanılan zaferleri bu sözle yorumlamaya çalışmaktadır.

Muallim Cevdet Türklerin hangi dallarda ustalaşmış olduğunu sıralamış ve bir liste oluşturmuştur. Bu listeye göre atıcılık, binicilik, at yarışları, cirit oyunları, kılıç, gürz, kalkan, mızrak talimleri, top atma, yüzücülük, kürekçilik, gemi kullanma, tulumbacılık, kabadayılık, efelik, debbağcılık, pehlivanlık, güreş talimleri, avcılık ve vahşi hayvan terbiyeciliği gibi konularda Türkler ustalaşmıştı.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 124.

¹⁷¹ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 125.

¹⁷² 1900 yılında bir insanın ortalama yaşam süresi 31 yıl olarak belirtilmiştir. https://www.who.int/global_health_histories/seminars/presentation07.pdf. Erişim Tarihi: 25 Ocak 2022.

¹⁷³ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 123-125.

¹⁷⁴ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 127.

¹⁷⁵ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 128.

Muallim Cevdet bazı Türklerin; Suriye, Irak ve Mısır gibi yerlerde köle olmalarına rağmen devlet kurabilmesini cengaverliklerine bağlamış¹⁷⁶ ve denizcilikte de bir süre Venediklileri geçtiğini belirtmiştir.¹⁷⁷

Aynı zamanda Muallim Cevdet çok sayıda şehir sayarak burada oluşturulan askeri birlikleri “*milli idmanların ve sporların cereyan ettiği merkezler*”¹⁷⁸ olarak nitelendirerek Türk sporunun ne kadar geniş bir coğrafyaya yayıldığını ispatlamaya çalışmıştır.

İstanbul özelinde kitabında ayrı bir başlık meydana getiren Muallim Cevdet, burada hangi semtlerin okçu ve pehlivan gibi sporcuları yetiştirdiğini anlatmış ve bu yerlere tarihi anlamda iyi bakılmadığını belirterek ünlü Türk okçularına ve pehlivanlarına değinmiştir. Burada Muallim Cevdet anlatmış olduğu bu müesseselerin ve sporların yok olmasına dair çarpıcı bir örnek vererek Yunanlıların üç bin yıl geçmesine rağmen kendi müsabakalarını tekrarladığını belirtmiştir.¹⁷⁹

Muallim Cevdet daha önce yapmış olduğu gibi bir şahıs örnek vererek Hafız Ahmet Efendi’den bahsetmiştir. Bu şahsın okçuluğun son üstatlarından olduğunu ve bu şahıs sayesinde talebelerini bizzat ok talimlerini görmeye götürmesinden bahseden¹⁸⁰ Muallim Cevdet’in bu hareketini modern eğitime bir örnek olarak göstermek mümkündür.

Muallim Cevdet eserinde okçuluk sporuna özel bir önem vermiş, eski Türk okçularından ve aralarındaki rekabetten bahsetmiştir.¹⁸¹ Ayrıca ok ve yay imalatının Türklerde ne kadar önemli olduğunu vurgulamak için hangi ağaçtan yapıldığını ayrıntısı ile anlatarak konu ile alakalı daha fazla bilgi edinilmesini sağlamak istemiştir.¹⁸²

Muallim Cevdet Türk atının ve atçılığının bir tarihinin yazılmaması konusunda rahatsız olduğunu ve İngiliz-Fransız atlarının tarihlerinin yazıldığını belirtmiştir. Son olarak Muallim Cevdet eskiden camilerin Türk

¹⁷⁶ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 129.

¹⁷⁷ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 130.

¹⁷⁸ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 130.

¹⁷⁹ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 132-133.

¹⁸⁰ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 135.

¹⁸¹ Tozkoparan İskender ve Şecai gibi.

¹⁸² Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 136.

sporu için bir merkez olduğunu ayrıca mektep ve medreselerde de sporculuk yapıldığını belirtmiştir.¹⁸³ Daha önce müellifin *Askeri Din Dersleri* eserinde görmüş olduğumuz gibi Muallim Cevdet'in camileri bir eğitim kurumu olarak gördüğü düşünülebilir.

3.4.4. İbn Batuta'ya Zeyl

Muallim Cevdet'in bu kitabı yazmasındaki gaye şüphesiz tarihe olan düşkünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu eserin girişinde Muallim Cevdet şu sözlerini neşreder:

*“Bu eserde, fütüvvetin tanımı, mesleki, askeri ve tasavvufi fütüvveti, yani fütüvvet çeşitlerini, yiğitlerin (feta) terbiye sistemlerini, kullandıkları sembolleri ve Selçuklular döneminden zamanımıza kadar geçen süreçte fütüvvet ehlinin eserleri ile onları toplumsal hayatından bahsedilir. Ayrıca eserde; 1) Bir Fransızca önsöz 2) Fütüvvete yer veren Arabça ve Farsça kaynaklar yer almaktadır.”*¹⁸⁴

Daha önce de bahsedildiği gibi kitap Arapça yazılmış ve bu yüzden tepki toplamıştır. Aslında bu kitabın neden Arapça yazıldığı, *Eserler* bölümünde Muallim Cevdet'in kendi sözleriyle açıklanmıştır. Buna göre Muallim Cevdet o coğrafyadaki insanların dikkatini çekmeye çalışmıştır. Bu gayret kitabın ana temasını kapsayan fütüvvet, ahilik gibi kavramları Arap toplumlarının tekeline bırakmamak açısından değerlendirilebilir.

Kitabın giriş bölümünü incelediğimizde Muallim Cevdet fütüvvetin tanımına öncelik vererek başlar ve İslami açıdan fütüvvet sahiplerini kutsal kişiler olarak atfeder. Muallim Cevdet fütüvvet sahibi olmayı kategorize etmiş ve Allah yolunda olan, cömert, hayırsever, cesur, sanatçı, misafirperver, medeni cesaretli vb. özellikleri bu kişilere atfetmiş bu sıfatlarla ilgili fütüvvet hikayelerini nakletmiştir. Bununla beraber farklı edebiyat dillerinde bu kişilerin nasıl adlandırıldığını; İranlılar için, civan, civanmert gibi kelimeler, Türkler içinde genç, delikanlı, alp gibi kelimelerle belirtildiğini ifade etmiştir.¹⁸⁵

¹⁸³ Cevdet, *Spor Ruhu*, s. 143.

¹⁸⁴ Cevdet, *İslam Fütüvveti ve*, s. 20.

¹⁸⁵ Cevdet, *İslam Fütüvveti ve*, s. 29-32.

Muallim Cevdet'in perspektifinden bakıldığı zaman, onun tarih yazarken yöntemleri çeşitlidir. Örneğin fütüvvet kavramını açıkladıktan sonra bunu Avrupa'daki şövalye kavramı ile kıyaslamış ve aslında bunlardan farklı olduğunu çeşitli gerekçelerle ileri sürmüştür. Ona göre şövalye kavramı yani Fransızca chevalier ve Almanca ritter kelimeleri fütüvvette açıkladığı tanımların sadece birine uymaktadır. Bu da atlı ve alp terimleridir.¹⁸⁶ Bu kıyaslamayı yaparken ahilik hakkında çok az çalışma yapıldığı bir dönemde bu seviyede bağlam kurabilmesi dikkate şayandır.

Muallim Cevdet Ahilik ve Fütüvvet kavramlarının tarihi arka planını doğru anlatmak adına Selçuklu devrine büyük bir çember çizerek değinmiştir. Batınilerden, Tuğtekin'e, Sultan Sencer'den, Sultan Mahmut'tan, Nureddin Zengi'ye, Frenklerden ve dönemin bir çok isminden konunun net anlaşılması adına bahsetmiştir.

Bu kitabın muhtevasına bakarsak en önemli sayılabilecek meselelerden biri de kitabın asıl konusu olan fütüvvet ve ahiliğin Orhun Kitabeleri'ne dayandırılmasıdır.¹⁸⁷ Bilindiği üzere ahilik hakkında Arap-Türk menşei tartışması süregelmış olsa da fütüvvet kavramının Arap kökenli olduğu bilinmektedir. Muallim Cevdet'in bu bağlamının, yeni kurulan rejimin yeni kimliğinin meşrulaştırılmasına yardımcı olmaya çalıştığı anlaşılabılır. Muallim Cevdet eserinde Battal Gazi, Dede Korkut ve Oğuznameleri de konu ile ilişkilendirmiştir.

Muallim Cevdet hem İbn-i Battuta'nın bahsettiği şahıslardan hem de onun unuttuğunu düşündüğü, ondan önce yaşayan kişilerden fütüvvet ehli diye bahsetmiş, kitabında bu kişilere listeler halinde uzunca yer vermiştir. Daha sonrada İbn-i Battuta'dan sonra yaşamış olan şahıslara değinmiştir. Anlaşıldığı üzere Muallim Cevdet, fütüvveti bütün Türk ve Müslüman büyüklerine yakıştırmıştır. Gaznelilerden Samanoğullarına ve Eyyübilerden Selçuklulara örneklerle üzerinde durduğu konuyu derinleştirmiştir.

Kitabın geniş bir kısmında ise Muallim Cevdet İbn-i Battuta'nın seyahatnamesinden alıntı yaparak Anadolu gezisindeki fütüvvet ehli ve

¹⁸⁶ Cevdet, *İslam Fütüvveti* ve, s. 35.

¹⁸⁷ Cevdet, *İslam Fütüvveti* ve, s. 47.

Ahillerle ile olan münasebetlerini okuyucuya aktarmıştır. Burdur, Eğridir, Gölhisar, Denizli, Aksaray, Kayseri, Manisa, Bergama, Bursa gibi pek çok coğrafyayı ayrı başlıklarda onun hikayeci anlatımı ile okuyucuya aktarmaya çalışmış ve bunun üzerine kendi tespitlerini aktarmıştır. Bu tespitlere göre Anadolu'nun şehirleri bakımlı idi ve mimari olarak çok üstündü. Muallim Cevdet'e göre her yerde bulunan hayır kurumları siyasi erkin zorlaması ile değil ahilerin imanından kaynaklanmakta idi.¹⁸⁸

Muallim Cevdet kitabının ileriki safhalarında hayır kurumu sahiplerini,¹⁸⁹ ahilere ait köy, mahalle, arazi, vakıf, soy kütüklerini,¹⁹⁰ ahilere ait diğer vakfiyeleri¹⁹¹ kaynaklarını vererek nakletmiştir. Buradaki çoğu belgeyi İstanbul'daki arşiv ve müzelerden kendisi okuyarak aktarmıştır. Bu şüphesiz Muallim Cevdet'in tarihçiliğine daha büyük bir önem atfetmemizi sağlamaktadır.

Kitabın ileriki safhalarında Muallim Cevdet ahilerin eğitime değinmiştir. Burada ahilikte eğitim başlığı altında, merasim, dil, törenler, elbiseler, rütbeler, yemek kültürü, ödül ve cezalar gibi konuları da ahilik zemininde işlemiştir.¹⁹² Burada dikkat vermemiz gereken bazı fikirleri olmuştur. Muallim Cevdet'e göre İbn-i Battuta eserinde Türk fütüvvetine diğer kavimlerin fütüvvetinden daha çok önem vermiştir. Ayrıca bu bölümde ahilikte de masonluk gibi kademeler olması sorununa da değinilmiş ve bu teşkilat hakkındaki fikrini de nakletmiştir.

Muallim Cevdet kitabının devamında kaynak göstererek ahilik teşkilatının yönetim erkinden, heyetlerinden, genel kurulundan ve hukuki meselelerinden bahsetmiştir. Bununla beraber farklı coğrafyalardaki ahi müesseselerinden de bahseden Muallim Cevdet, ne kadar dil konusunda eleştiri almış olsa da bu yazmış olduğu eser tarihçilik namına büyük bir önem taşımaktadır.

¹⁸⁸ Cevdet, *İslam Fütüvveti ve*, s. 146-187.

¹⁸⁹ Cevdet, *İslam Fütüvveti ve*, s. 213-239.

¹⁹⁰ Cevdet, *İslam Fütüvveti ve*, s. 249-257.

¹⁹¹ Cevdet, *İslam Fütüvveti ve*, s. 307-337.

¹⁹² Cevdet, *İslam Fütüvveti ve*, s. 337-374.

Muallim Cevdet bu eserini yazıya dökerken kaynak gösterme konusuna büyük bir önem göstermiştir. Akademik bir kitap yazmamasına rağmen bu kadar ayrıntılı bir kaynak gösterimi şüphesiz ki Muallim Cevdet'in sosyal bilimlere olan saygısını göstermektedir. Ahilik ve fütüvvet konusu literatürde tarandığında çalışmaların ekseriyetinin XX. yüzyılın ikincisi yarısında gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Muallim Cevdet'in bu eserinin yıllarca Türkçeye çevrilmemiş olması kitabın popülerliğini azaltmış olsa da aynı literatüre taramasına bakıldığında Muallim Cevdet'e ziyadesiyle atıf yapıldığı görülmüştür.¹⁹³ Muallim Cevdet'in bu eserinin değerini zamanın Maarif Vekili Dr. Reşit Galip "... *Arapça zeyilde Türk Tarihini alakadar eden mühim vesikalar bulunduğu görülmüş ve bu zeylin Türkçeye tercümesi faideli olacağı anlaşılmıştır...*"¹⁹⁴ sözleri ile ona gönderdiği mektupta açıkladıktan sonra beş yüz liralık ödül karşılığında bu eseri onun tercüme etmesini istemiştir.

3.4.5. Tarihi Sözlük

Muallim Cevdet'in yazmaya başlamış olduğu ancak ömrünün yetmediği Tarihi Sözlük'ün maddelerine bakıldığında çok bilgilendirici olduğu görülebilir. Bazı maddeleri o kadar nitelikli ve ayrıntılı yazılmıştır ki okuyucuya bir ansiklopedi izlenimi verebilmektedir.

Muallim Cevdet'in kaleme almış olduğu bu sözlüğün maddelerinin- yarım kalmış olsa da-incelenmesi ve okunması araştırmacılara ışık tutacak niteliktedir. Muallim Cevdet'in Tarihi Sözlük'te açıklamış olduğu maddelerin bir kısmı şunlardır: "Abadi, açıklar, cihat, afallahu anh, ağa, ahar, ahen-i ham, ahi, ahi babalık, Ahi Evren, ahi vakfiyeleri, akça, akçakoca, akıncı, alp, alef, alufe, çarhacı, altamga, altın defter, altın varakçı, arz Odası, Bağdad Köşkü, Bağdad kağıdı, amedi kalemi, çeşnigir, amediye resmi, amel oluna, amid, mire, arazi, arazi tahriri, arz kağıdı, arz odası."

¹⁹³ Ansiklopedicilik anlamında Türkiye'de en popüler sayılan İslam Ansiklopedisinin Ahilik Maddesi gibi.

¹⁹⁴ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 318.

Bu ve bu gibi pek çok maddenin bulunduğu bu yarım kalan sözlüğe bakılacak olursa Muallim Cevdet'in çok geniş bir konu perspektifi olduğu görülebilmektedir. Kendini çok farklı ve geniş konularda geliştirmiş olan Muallim Cevdet'in bu eseri tamamlamış olsaydı Tarihi Sözlük literatüre geçebileceği düşünülebilir.

3.5. Makalelerinde İşlediği Tarihi Konular

Muallim Cevdet'in muhtelif konularda yazmış olduğu birçok makale bulunmaktadır. Bu makaleler genellikle Muallimler Mecmuası, Tedrisat Mecmuası vb. eğitim konulu dergilerde yayımlanmıştır. Burada eğitim alanındaki pedagoji konulu makaleler olduğu gibi tarih temalı yazılarda bulunmaktadır.

3.5.1. Yeni Nesil Mecmuası'nda Yayımlanan Makaleleri

Yeni Nesil Mecmuası'nın Fevkalade Nüshası'nda¹⁹⁵ Salih Zeki'nin *İskolastik* adında bir makalesini yayımlamış ve hemen ardından da Muallim Cevdet'in aynı isimde makalesi neşrolunmuştur. Muallim Cevdet iskolastik kavramı üzerinde kendi fikirlerini burada okuyucuya nakletmek istemiştir.¹⁹⁶

Muallim Cevdet kendi hayatından bahsetmiş olduğu Yeni Nesil Mecmualarının muhtelif sayılarında¹⁹⁷ konuyu kendi ile özdeşleştirerek doğru eğitimin nasıl yapılması gerektiği konusunda okuyucuya ve muallimlere didaktik öğütler vermeye çalışmıştır.¹⁹⁸

3.5.2. Muallimler Mecmuası'nda Yayımlanan Makaleleri

Muallim Cevdet, Muallimler Mecmuası'nda çeşitli konularda çok sayıda makale kaleme almıştır. Muallim Cevdet'in bu dergideki ilk makalesi

¹⁹⁵ Türk Matematikçi Salih Zeki'nin vefatı dolayısıyla çıkarılmış özel bir sayıdır.

¹⁹⁶ Muallim Cevdet, "İskolastik", s. 7-9.

¹⁹⁷ Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", S. 3 (12 Mayıs 1337a), s. 4. ; Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", S. 5 (26 Mayıs 1337b), s. 3-4. ; Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", S. 6 (2 Haziran 1337c), s. 3-4. ; Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", S. 7 (9 Haziran 1337d), s. 3. ; Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", S. 9 (23 Haziran 1337e), s. 5. ; Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", S. 10 (30 Haziran 1337f), s. 5. ; Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", S. 11 (7 Temmuz 1337g), s. 3-4. ; Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", S. 12 (14 Temmuz 1337h), s. 3. ; Cevdet, "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları", S. 17 (22 Eylül 1337i), s. 1-2.

¹⁹⁸ Bu öğütlere *Muallim Cevdet'in Eğitim ve Tarih Öğretimi Anlayışı* bölümünde değinilecektir.

Mehmet Ali Bey adında, Darülmualimin’de görev yapan ve vefat etmiş olan meslektaşı hakkındaki yazısıdır. Bu makalede, Muallim Cevdet’in kadirşinaslığının yanında Mehmet Ali Bey’in pedagojik yöntemleri anlatılmış ve bu kişinin Türk eğitim tarihi literatürüne kazandırılması sağlanmıştır.¹⁹⁹

Muallim Cevdet bu mecmuanın 7. sayısındaki *Halk Karşısında Medrese ve Mekteb* adındaki makalesinde zamanın şeyhülislamı Hayri Efendi’ye medreseler hakkında vermiş olduğu tavsiyeler ve mektepler ile medreselerin nasıl ıslah edilmesi gerektiğine dair düşünceleri bulunmaktadır.²⁰⁰ Bu makale Türk eğitim tarihinde yapılmak istenen yenilikleri ve değişiklikleri konu edinen araştırmacılar için mühim bilgiler bulundurabilir.

Muallim Cevdet bu mecmuanın 8. sayısında da *Rus Müsteşriki Barthold ve Türkiyat* adlı makaleyi kaleme almış ve Rusya topraklarında geçirmiş olduğu yıllarda Türkiyat alanında uzman olan Barthold ile alakalı anılarından bahsetmiştir. Türkiyat alanında Rusların ne kadar başarılı olduğunu ve bizim bu konuda geride kaldığımızı ifade etmiş olan Muallim Cevdet, Avrupalıların bile bu konu hakkında Barthold kadar başarılı olamadığından bahsetmiştir.²⁰¹ Bu makale Avrupa ve Rusya Türkiyat tarihini çalışmakta olan araştırmacılar önemlidir.

Muallimler Mecmuası’nın 17. ve 18. sayılarında²⁰² Muallim Cevdet’in Avrupa’da *Vakıf Paralar ve Teşvikat-ı İlmiye* adlı makalesi bulunmaktadır. Burada Muallim Cevdet, Avrupa’daki eğitim kurumlarının vakıflarından ve bu vakıfların bağlı olduğu kurumlara ne gibi avantajlar kazandırdığından bahsetmiştir.²⁰³

Muallimler Mecmuası’nın 20. Sayısında Muallim Cevdet, *Rum Silloğu*²⁰⁴ ve *Vakıf Mükafatları* adlı makalesini yayımlamıştır. Muallim

¹⁹⁹ Cevdet, “Pek Değerli bir”, s. 27-29.

²⁰⁰ Cevdet, “Halk Karşısında Medrese”, s. 121-124.

²⁰¹ Cevdet, “Rus Müsteşriki Barthold”, s. 159-162.

²⁰² İki sayı tek nüshada yayımlanmıştır.

²⁰³ Cevdet, “Avrupa’da Vakıf Paralar”, s. 277-283.

²⁰⁴ Sillog kelimesi bu dönemde “Ellinikos Filoloyikos Syllogos Konstantinoupoleos” (Helen Filoloji Derneği) ve diğer Rum vakıflarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bkz. Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, *İkinci Meşrutiyet’ten Milli Mücadele’ye Anadolu’da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri (1908-1922)*, (Doktora Tezi),

Cevdet adı geçen bu vakfın ilme katkılarını ve vakfın tarihini okuyuculara aktarmaya çalışmıştır.²⁰⁵ Muallimler Mecmuası'nın bir sonraki sayısında ise Muallim Cevdet, *Zoğrafos ve Panas'ın Vakıf Mükafatı ve Rum Mesai-i İlmiyesi* adlı makaleyi kaleme almış ve bir önceki konunun devamı niteliğinde bir makale yayımlamıştır. Önceki makalesinde daha ağırlıklı olarak İstanbul'daki Rum vakıflarından bahseden Muallim Cevdet, ikinci makalesinde ise Selanik, İzmir, Trabzon vb. illerdeki Rum yapıları hakkında bilgilerini nakletmiştir.²⁰⁶ Bu iki makale, Rum-Yunan vakıf tarihi araştırmacıları için önem atfedebilir.

Muallimler Mecmuası'nın 23. Sayısında yer almış olan Muallim Cevdet'in *Mesayi-i İlmiyesi: Ve Venedik'te Sen Lazar Dervişleri Akademisi* adlı makalesinde daha önce Rum vakıflarında yapmış olduğu gibi, Ermenilerin de ilmi çalışmalarından bahsetmiş ve Türk vakıfları ile kıyaslamıştır. Bu makalesinde Muallim Cevdet, Ermenilerin ve edebiyatlarının dünyanın çeşitli topraklarında nasıl hatır gördüğünü ve Ermeni cemaatlerinin ne kadar etkili olduğuna değinmiştir.²⁰⁷

Muallimler Mecmuası'nın 27. Sayısında *Yahudi Ruhu Mesaisi* adlı uzun bir makaleyi kaleme alan Muallim Cevdet, burada Türkiye'de ve Avrupa Yahudilerinin ilmi faaliyetlerinden bahsetmiştir.²⁰⁸

Muallimler Mecmuası'nın 29. Sayısında yayımlanan *Şeyh Sadi'nin Şarkı ve Garpta Muhibleri* adlı eserinde Muallim Cevdet, makalede ismi geçen Şeyh Sadi'yi²⁰⁹ konu edinmiştir. Muallim Cevdet bu yazısında Şeyh Sadi'nin eserlerinden, hayatından ve Avrupa'da ne kadar tanınmış olduğundan bahsetmiştir. Şeyh Sadi'yi ayrıntılı bir şekilde işleyen Muallim Cevdet, eserlerinin hangi İngiliz mütercimler tarafından çevrilmiş olduğu hususunu dahi okuyucuya sunmak istemiştir.²¹⁰

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2017, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 486196), s. 12.

²⁰⁵ Cevdet, "Rum Silloğu ve", s. 518-523.

²⁰⁶ Cevdet, "Zoğrafosve Panas'ın Vakıf", s. 204-217.

²⁰⁷ Cevdet, "Ermeni Mesayi-i İlmiyesi", s. 764-778.

²⁰⁸ Cevdet, "Yahudi Ruhu ve Mesaisi", s. 1124-1164.

²⁰⁹ İslam Edebiyatındaki Gülistan ve Bostan gibi ünlü eserleri olan Şiraz doğumlu olan Fars Şairidir. (d. 1210 - ö. 1292).

²¹⁰ Cevdet, "Şeyh Sadi'nin Şarkı", s. 1261-1267.

Muallimler Mecmuası'nın 34. Sayısında Muallim Cevdet'in *Türk İrfanında Kitapla Tecrübe Usullerinin Mücadelesi: İskolastik Kavgası* adlı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede Muallim Cevdet, Yusuf Akçura'nın iskolastik kavramı üzerine düşünceleri ile kendi düşüncelerini birleştirmiş ve bu kavramın körü körüne bağlı kalmak anlamında olduğunu ama aynı şekilde Avrupalı insanların fikirlerine de körü körüne bağlı kalınabileceğinden bahsetmiştir. Bu gibi yanlışlıklara değinmiş olan Muallim Cevdet, dini anlamda da iskolastik kavramının ne kadar yanlış olduğunu belirtmiştir.²¹¹

Muallimler Mecmuası'nın 38, 39, 40-41, 42, 43-44, 45, 46 ve 47-48. sayılarında Katip Çelebi'yi *Katip Çelebi* adlı makalelerinde işlemiş olan Muallim Cevdet bu yazıları ile bir bilim tarihçisi olabileceğini araştırmacılara göstermektedir. Katip Çelebi'nin hayatına bu makalesinde ayrıntısı ile değinmiş olan Muallim Cevdet, onun dönemindeki eğitimden, almış olduğu derslerden, vermiş olduğu derslerden, öğrendiği dillerden vb. bir çok konuyu işlemiştir. Yüz sayfayı aşan bir ansiklopedi niteliğinde olan bu makaleler bilim tarihi araştırmacıları için önem atfedebilir.²¹²

3.5.3. Tedrisat Mecmua'sında Yayımlanan Makaleleri

Muallim Cevdet Tedrisat-i İbtidaiye Mecmuası'nda muhtelif konularda hem pedagojik hem de tarihi önemi olan makaleler yayımlamıştır. Muallim Cevdet'in bu mecmuanın 11. Sayısındaki *Bir İmla Dersi Hakkında Tenkit* adındaki makalesi araştırmacılara pedagojik olarak dönemin anlayışı hakkında mühim fikirler vereceği şüphesizdir. Burada Muallim Cevdet, ziyaret ettiği mekteplerden birindeki imla dersinin gidişatını anlatmış ve öğrencilerin yaşları için çok ağır süreç olduğundan bahsetmiştir. Bu dersin

²¹¹ Cevdet, "Türk İrfanında Kitapla", s. 1503-1505.

²¹² Cevdet, "Katip Çelebi", (Şubat 1926a), s. 1-7. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Mart 1926b), s. 1-10. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Nisan ve Mayıs 1926c), s. 1-10. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Haziran 1926d), s. 1-15. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Eylül ve Teşrin-i Evvel 1926e), s. 1-25. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Teşrin-i Sani 1926f), s. 1-17. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Kanun-ı Evvel 1926g), s. 33-48. ; Cevdet, "Katip Çelebi", (Kanun-i Sani ve Şubat 1927h), s. 25-36.

kendine göre daha doğru nasıl verilebileceğini ise genç muallimlere ışık tutması için aktarmıştır.²¹³

Muallim Cevdet'in bu dergideki diğer bir makalesi ise 23. Sayıda yayımlanmış olan *Bir Kablo Dersinin Münakaşası* adlı yazısıdır. Bu yazıda Muallim Cevdet'in –dönemine göre-ne kadar üstün bir pedagojik bakış açısı olduğu görülebilmektedir. Makalesinde; bir muallimin kablolar hakkında bir ders verdiğini, derste muallimin bütün sözlerini aktararak belirtir ve bunun üzerine bu ders verilirken ne gibi yanlışlar yapıldığını dört farklı muallimin ağzından nakleden Muallim Cevdet, ders için kendi önerdiği planını okuyucu ile paylaşmaktadır.²¹⁴

Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası 18. sayısından sonra bir süre çıkmamış ve 15 Nisan 1328 tarihinde 19. sayısını çıkararak Tedrisat Mecmuası adıyla yayın hayatına devam etmiştir.²¹⁵

Tedrisat Mecmuası'nın 25. Ve 26. sayısında Muallim Cevdet okuyucuya ahlak derslerinin nasıl yapılması gerektiğini ve toplumda yazılı ve yazısız ahlak kurallarının neler olduğunu örneklerle sunmuştur.²¹⁶

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 32. Sayısında *Darülmualimin'in Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans* adlı makaleyi kaleme almıştır. Bu yazıda Muallim Cevdet, Osmanlı Eğitim tarihini-özellikle Sultan Orhan döneminden I. Süleyman'a kadar-anlatmış ve bazı eğitim modellerinin üzerinde çok durmuştur. Örneğin Fatih Sultan Mehmet döneminde Muallim olacak öğrencilerin müfredatlarını ayrıntısıyla anlatıp çok takdir etmiş olan Muallim Cevdet, kronolojik anlatımını Darülmualiminin kuruluşuna gelene kadar sürdürmüştür.²¹⁷

²¹³ Cevdet, “Bir İmla Dersi”, s. 209-211.

²¹⁴ Cevdet, “Bir Kablo Dersinin”, s. 188-196.

²¹⁵ Fırat Erbil, *Tedrisat Mecmuası'nda Yer Alan Makalelerin Dönemin Eğitim Anlayışı Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa 2021, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 698875) s. 57.

²¹⁶ Cevdet, “Mekatib-i İbtidaiye Ahlak”, s. 280-285. ; Cevdet, “Ahlak ve Malumatı”, s. 291-301.

²¹⁷ Cevdet, “Darülmualimin'in Yetmişinci Sene-i”, s. 175-200.

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 39. Sayısında *Darülmualimin'in Yetmiş Birinci Sene-i Devriyesi Vesilesiyle Müessesenin İlk Müdürü Cevdet Paşa'nın Hayat-ı İlmiyesi Üzerine Konferans* adlı makaleyi yayımlamıştır. Burada Cevdet Paşa'nın hayatı farklı başlıklar ve bölümlerle anlatılmıştır. Burada Muallim Cevdet, Cevdet Paşa'nın hayatını farklı başlıklar ve bölümlerle doğumundan ölümüne kadar ayrıntısıyla okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır.²¹⁸ Aynı zamanda yazıya Cevdet Paşa'nın bir fotoğrafı da eklenmiştir.²¹⁹

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 44. Sayısındaki *Mekteb ve Matbuat Aleminde İslamiyet* adlı makalesinde din eğitiminin ne kadar ve ne için gerekli olduğunu işlemiştir. Bu yazısında Habil Adem Bey isimli bir yazarın makalesine cevaplar vererek onun düşüncelerini “İslam düşmanlığı” gibi sıfatlarla tanımlayarak bu düşüncelere cevap vermiştir.²²⁰

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 45. Sayısındaki *İlmi Ziyaretlerin Milli Terbiyemizde Yeri* adlı makalesinde ise tarihi yerlere ziyaretin talebeler üzerinde nasıl etki bıraktığı ve onlara araştırma ruhu kazandırdığını belirterek bu etkinliğin önemine vurgu yapmıştır.²²¹

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 48-49. Sayısındaki *Cemaat Mekteblerimize Bir Bakış ve Terbiyemizdeki Buhran* adlı yazısında bazı vakıf mekteplerinin isimlerinin yanında özelliklerini de vermiş ve öğrencilerin batı kültürü ile tanışırken doğu kültürüne ait manevi özelliklerini kaybetmemesi için bazı önerilerde bulunmuştur.²²²

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 50. Sayısında *Cemaat Alman ve Fransız Harsı* adlı makalesinde Alman ve Fransızların sosyal bilimler, eğitim gibi kavramlarda nasıl geliştiğini açıklamaya çalışmıştır. Bunu yaparken bu iki ekolü birbirleri ile kıyaslamayı eksik etmemiş olan Muallim Cevdet, bazı Avrupalı düşünürlerin yazılarını da bu makalesine eklemiştir.²²³

²¹⁸ Cevdet, “Darülmualimin'in Yetmiş Birinci”, s. 429-442.

²¹⁹ Cevdet, “Darülmualimin'in Yetmiş Birinci”, s. 437.

²²⁰ Cevdet, “Mekteb ve Matbuat”, s. 27-44.

²²¹ Cevdet, “İlmi Ziyaretlerin Milli”, s. 109-111.

²²² Cevdet, “Cemaat Mekteblerimize Bir”, s. 282-290.

²²³ Cevdet, “Cemaat Alman ve Fransız”, s. 409-414.

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 54-55. sayısındaki makalesinde *Şimal Müverrihi Zeki Velidi ve Yarınki Hars* adlı yazısında kaleme almıştır. Burada Muallim Cevdet, Zeki Velidi Bey'in bir makalesini aynen nakletmiş ve bu makalesine göre Zeki Velidi Bey'in dini dünya işlerinden tamamen çıkarmayı önerdiğini belirterek kendi fikirlerini okuyucu ile buluşturmuştur. Muallim Cevdet'e göre bazı alanlarda bu yapılmalıdır ancak İslamiyet'in beşeri hayatı da düzenleyen emirleri bulunmaktadır.²²⁴

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 56. sayısında *Yarınki Talim ve Terbiye Müesseseleri* adlı makalesini kaleme almış ve burada mekteplerde görmüş olduğu olumsuz yönleri 17 madde halinde belirtmiştir.²²⁵

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 63. Sayısında yayımlanan *Berlin ve Paris Şark Dilleri Mektebi* adlı makalesinde Berlin ve Paris'te Türkçe, Arapça, Japonca ve Çince dillerinde nasıl çalışmalar yapılmış olduğunu ayrıntısı ile okuyucuya aktarmak istemiştir. Bu sahadaki çalışmaları çok mühim gören Muallim Cevdet, Türk gençlerine kendi dillerinde ne kadar az çalışma yaptığını göstermek istemiş ve akabinde onları çok çalışmaya sevk etmiştir.²²⁶

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 65. Sayısındaki *Bir Şark Zekası: Ama Zeyneddin* makalesinde-daha çok literatürde-Safedi adını taşıyan Arap edebiyatının önemli şahsiyetini anlatmaktadır.²²⁷

Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 68. Sayısında Türk eğitim tarihinin önemli isimlerinden olan Selim Sabit'ten bahsetmiştir. Burada Selim Sabit'in eğitimciliği ve eğitimcilik metotlarını kaleme almış olan Muallim Cevdet, kendisinin gelişiminde de onun ne kadar faydalı olduğunu açıklamıştır.²²⁸

²²⁴ Cevdet, “Şimal Müverrihi Zeki”, s. 226-232.

²²⁵ Cevdet, “Yarınki Ta’lim ve”, s. 794-795.

²²⁶ Cevdet, “Berlin Şark Dilleri”, s. 37-43.

²²⁷ Cevdet, “Bir Şark Zekası”, s. 177-182.

²²⁸ Cevdet, “Selim Sabit Hakkında”, s. 260-267.

3.5.4. Diğer Mecmualarda Yayımlanan ve Yayımlanmayan Makaleleri

Muallim Cevdet, Çanakkale Savaşı neticesinde çıkmış olan Yeni Mecmua'nın Fevkalade Nüshası'nda Oğuzname adlı eserler üzerinde durmuştur. Bu ve bu tarzda eserlerde olan ortak noktalara değinen Muallim Cevdet, Dede Korkut kitabında geçen bazı şahsiyetlerin gerçek kişilerle alakalı olduğunu belirtmiştir. Örneğin Ertuğrul Gazi'nin dedesinin kardeşinin Boğaç olduğunu ve bunun Dede Korkut kitabında geçtiğini belirtmiştir. Bu ve bunun gibi pek çok spesifik bilgi bulunan makale Muallim Cevdet'in düşünce dünyasını aydınlatmak açısından önemlidir.²²⁹

Büyük Mecmua'da yayımlanmış olan *Ahi Teşkilatı* isimli makalede Muallim Cevdet ahilik hakkında muhtelif bilgiler vermektedir.²³⁰

Muallim Cevdet, Dergah Mecmuası'nın ilk sayısında, *Korkut Ata* isimli makalesinde Dede Korkut hikayelerinin farklı nüshalarından bahsetmiştir. Başka nüshalar bulunabileceğini de eklemiştir. Makalede sadece Berlin nüshası bulunduğu ve Vatikan nüshasının henüz meydana çıkmadığı düşünülecek olursa Muallim Cevdet'in ileri görüşlülüğü takdire şayandır. Muallim Cevdet başka nüshaların olabileceğini-Dede Korkut eserini de bu sınıfa katarak-Oğuznamelerin geniş bir yer kaplaması gerektiği görüşü ile açıklamıştır.²³¹

Muallim Cevdet'in Dergah Mecmuası'ndaki diğer bir makalesi 9. Sayıda bulunan *Bir Milleti Batıranda, Yükselten de Ailelerdir* adlı yazısıdır. Bu satırlarda Muallim Cevdet, Türk ailesinin talebeleri yönlendirmede başarısız olduğundan, onları düşük maaşlı çalışan olarak görmeyi bir şeref saydıklarından bahsetmiş ve çocuklarını-gayrimüslim aileler gibi- ticarete ve sanayiye yönlendirmediklerinden Türk ekonomisinin gelişmediği tespitinde bulunmuştur. O dönemin çocuk eğitim fikirlerini açıklamakta önemli sayılabilecek bu yazıda aynı zamanda batılı ailelerin çocuklarına

²²⁹ Cevdet, "Oğuzname- Kitab-ı Dede", s. 89-92.

²³⁰ Cevdet, "Ahi Teşkilatı", s. 9-10. ; Daha sonra makalelerinden daha ayrıntılı bir kitap olan *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği, İbn-i Batuta'ya Zeyl* adlı kitabını kaleme almıştır.

²³¹ Cevdet, "Korkut Ata", s. 39-40.

nasıl bir eğitim verdiğine değinilmiş ve cihan devletlerinin güçlü olması aile eğitimine bağlanmıştır.²³²

Muallim Cevdet'in Ümmet Mecmuası'nın 8. sayısında *Terbiye-i Etfal İngiliz Terbiyesi İngiliz Ünası ve Terbiye-i Diniyede Hatalarımız* adlarında farklı sayfalarda iki adet makalesi bulunmaktadır. Birinci makalede genel hatları ile İngiliz çocuk yetiştirme usulünde çocuklara verilen büyük sorumluluklardan bahsedilmiştir. Bu sorumlulukların çocukların gelişmesinden ne kadar önemli olduğuna değinmiş olan Muallim Cevdet, İngiliz ve Fransız çocukları da birbiriyle kıyaslayarak İngilizlerin daha diri Fransızların daha cılız olduğundan bahsetmiştir.²³³

Aynı nüshadaki ikinci makalede ise Muallim Cevdet dini yanlış anlamanın sosyal hayata nasıl etki ettiğinden bahsetmiştir. İslam dininin aslında çalışmak kavramı üzerinde ne kadar durduğunu ancak bunun anlaşılmadığını belirten Muallim Cevdet, bu olumsuz durumdan doğru eğitim ile çıkılabileceği tespitini yapmıştır.²³⁴

Muallim Cevdet'in *Bursa'da Gazi Umur Bey Camii Kitabesi ve Birkaç Mühim Kitap* adlı makalesi Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi'nin 2. Sayısında neşrolunmuştur. Burada Muallim Cevdet makalenin isminde de belli olacağı üzere bu eserin ve esere adını vermiş olan Umur Bey'in tarihini okuyucuya kendi tespitlerini sunarak aktarmaya çalışmıştır.²³⁵

Muallim Cevdet'in *Hayati İhtiyaçlar Karşısında Medrese ve Mektep* isimli makalesi Ergin tarafından evrakları düzenlenirken bulunmuştur. Bu yazıda Muallim Cevdet, medreselerin tarihi araştırılmadan tenkit edildiğini, medreselerdeki bozulmanın geçmişe mal edilmemesi gerektiğini, bu medreselerin Türk tarihine çok büyük talebeler yetiştirdiğini, medreselerin özünün aslında batı pedagojisine uyduğu vb. fikirlerini beyan etmiştir.²³⁶

²³² Cevdet, "Bir Milleti Batıranda", s. 27-29.

²³³ Cevdet, "Terbiye-i Etfal İngiliz", s. 5-6.

²³⁴ Cevdet, "Terbiye-i Diniyede Hatalarımız" s. 13-14.

²³⁵ Cevdet, "Gazi Umur Bey Camii", s. 258-261.

²³⁶ Cevdet, *Mektep ve Medrese*, haz. Erdoğan Erüz, s. 21-40.

4. BÖLÜM

MUALLİM CEVDET'İN TARİH ÖĞRETİMİ, EĞİTİM VE PEDAGOJİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Muallim Cevdet, tarihçiliğini eğitimciliği ile birleştiren bir müelliftir. Her eserinde okuyucuya aşlamak istediği milli veya ahlaki bir şuur olan Muallim Cevdet, Türk eğitiminde, Türk tarihinde ve Türk arşivciliğinde derin izler bırakmıştır.

4.1. Muallim Cevdet'in Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri

Muallim Cevdet, geniş konu aralığına sahip bir tarihçi olarak çok farklı tarih anlatım ve yazma metotlarını uygulamakta idi. Muallim Cevdet'in Avrupa'da ve Rusya'da yaşamış olduğu pedagojik temaslar onu döneminin çoğu eğitimcisinden farklı bir yere koymamız gerektiğini doğrulamaktadır.

Muallim Cevdet hem dönemin Osmanlı, Rus ve Avrupa eğitim-sosyal bilimler mantığına erişebilmiş hem de eski Türk mektep-medrese sistemlerinin tarihine vakıf olmuştur.

4.1.1 Hikaye ile Anlatma, Efsaneler ve Kurgu

Muallim Cevdet, genel anlamda öğrencilere veya diğer öğretmenlere hitap eden biri olduğu için öğretmek istediklerini sadece bilgi vererek değil hikaye içinde anlatarak da hem süslendirmeye hem de anlatımı güçlendirmeye çalışmıştır. Örneğin onun *Askeri Din Dersleri* eserinde bu metoda defalarca rastlayabilmekteyiz. Muallim Cevdet burada kitabın başından sonuna kadar bir kahraman etrafında geçen olayları her konuya onu dahil ederek bağlamaya çalışmıştır. Ayrıca burada her konuyu Hz. Muhammet (s.a.v)'dan referans göstererek öğrencilere vermek istediği ders ve alışkanlıkları kuvvetlendirmek istemiştir.²³⁷

Öğrencilerin hayal etmesinin ve masal-efsane dinlemesinin kötü bir şey olmadığını ancak bunların kurgu veya değiştirilmiş yaşantılar olduğunun

²³⁷ Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 17-190.

bilinmesi gerektiğini söyleyen Muallim Cevdet, bu konuyla alakalı şunları yazmıştır:

“Babam derdi ki, ‘masallarda zevk aranır, onlar tatlı rüyalar gibidir.’ Aslına bakılmaz, verdiği ibret, nazarı itibar alınır. Evet. Yaşlı başlı talebe arasında bile nicelerine tesadüf ettim ve hala ediyorum; İnsanlara itiraz ediyorlar bunların vaki’ olamayacağını iddia ediyorlar. İnsanların tercüme ettiği hayal ile realite harici alemi birbirine karıştırıyorlar ve sanıyorlar ki hakikat, yalnız taş ve topraktan ibarettir. Hayalimizde müzehher bir cihan yaşamasa cedelligah-ı maişetin sert sıdmalarına nasıl dayanabileceğiz?”²³⁸

Muallim Cevdet aynı yazı dizisinde şunları da belirtmiştir:

“1254’ten itibaren şimdiye kadar açılan ibtidai, rüşdiye, idadi mekteplerinin lisan, edebiyat, ahlak, tarih kitapları da birer surette elimizden geçmişdir. İşte bu kadar geniş bir şebeke-i ittila’ın bendenize verdiği kanaat şudur: ‘Türk çocukları pek az masal dinliyor ve biliyor, çocuğun büyük tabii ihtiyacını tavsiye edecek eserler, rehberler, hocalar, şairler, ressamalar hakikaten az. Çocuklara her hakikat (zevk, hayal... rayiha) içinde verilecek değil mi? Bu saadetten, müstesnalar bir taraf, Türk çocukları mahrum gibidir.”²³⁹

Muallim Cevdet bir yazısında öğrencilere iyi bir dille anlatım yaptığını ve zevk uyandırdığını düşündüğü yazarları şu şekilde sıralamıştır:

“Ali Ulvi, İbrahim Alaaddin, Sabri Cemil, Ziya Gökalp, Köprülüzade Fuat, Ömer Seyfettin, Seyfullah Beyler, eğer bu çağrı Türk çocuğunun inkişafını tamamen hadım olacaktır, tevsî edebilirse bir saadet güneşi doğacaktır.”²⁴⁰

4.1.2. Öğrenmede Ziyaret ve Gezinin Önemi

Muallim Cevdet, Türkiye’de yerel tarihle ilgili olarak gezi ve gözlem tekniğini esaslı bir şekilde ilk olarak uygulayan kişidir.²⁴¹

²³⁸ Cevdet, “Çocukluk ve hocalık hatıraları”, (23 Haziran 1337e), s. 3.

²³⁹ Cevdet, “Çocukluk ve hocalık hatıraları”, (2 Haziran 1337c), s. 4.

²⁴⁰ Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları”, (2 Haziran 1337c), s. 4.

²⁴¹ Işık, “Muallim Cevdet’in Türk”, s. 204.

Muallim Cevdet, öğrencilerine ve diğer öğrenmek isteyen bireylere tarihi yerleri gezmenin ne kadar önemli olduğunu anlatmıştır. Bu hususa özel bir önem atfeden Muallim Cevdet, kendi talebelerine bu gezileri organize etmiştir.

Muallim Cevdet'in şu sözleri bu konu hakkında düşüncelerini yeterince ifade etmektedir: *“Abideler yanında verilen ufak izahat bile, mektepte dört duvar arasında ve kara kitap karşısında yapılan bir düzine dersten daha müfid, daha sıcak, daha sabit ve rasindir.”*²⁴²

Muallim Cevdet aynı makalesinde talebesi ile gezdiği birkaç yeri eklemiş ve yapılan ziyaretlerin daha sonra o konuda işlenen derslerde ne kadar faydalı olduğunu belirtmiştir.²⁴³

Muallim Cevdet öğrencilerin sorularına bıkmadan cevap veren ve onların ziyaretlerle bilgi sahibi olmasını isteyen bir eğitimciydi. Muallim Cevdet İstanbul'un işgali sırasında bile korku duymadan talebelerini; Beylerbeyi, Yedikule, Rumelihisarı, Topkapı Sarayı gibi tarihi alanlara götürmüştür.²⁴⁴

Muallim Cevdet her fırsatı öğrencilere bir gezi organize etmek için kullanmıştır. Örneğin derste güldüğünü gördüğü öğrencilere nedenini soran Muallim Cevdet, öğrencilerin kendi aralarında komik şiirler söylediğini duymuş ve bunun üzerine ünlü Türk mizahçısı Kani'yi hep beraber ziyaret etmişlerdir.²⁴⁵

Muallim Cevdet'in talebelerinden biri olan Ali Fahri'nin şu sözleri onun yerel tarih uygulamalarında nasıl başarılı bir muallim olduğunu gösterir niteliktedir:

“... O, talebesini gezdirmesini ve İstanbul'u tanıtmasını çok severdi. Bu uğurda yorgunluk bilmez, fedakarlıktan çekinmez, söylemekten bıkmazdı. Diyebilirim ki onun zamanında Darülmualliminde ve

²⁴² Cevdet, “İlmi Ziyaretlerin Milli”, s. 109.

²⁴³ Cevdet, “İlmi Ziyaretlerin Milli”, s. 111.

²⁴⁴ Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000, s. 281.

²⁴⁵ Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları”, (2 Haziran 1337c), s. 4.

muallim mektebinde okumuş olanlar İstanbul'u ve İstanbul'un tarihi eserlerini ancak onun sayesinde öğrenebilmişlerdir.”²⁴⁶

Muallim Cevdet'in Türk eğitimine en büyük katkılarından biri de bu gezileri başlatmış olmasıdır denilirse yanlış olmaz. Muallim Cevdet'in belge satılma hadisesinden sonra literatürde-özellikle eğitimciler arasında-en çok bilinen özelliği yerel tarih uygulamalarıdır.

4.1.3. Öğretmede Soru Sorma ve İnceleme

Muallim Cevdet, kendi ders anlatım planlarında soru sormanın ne kadar önemli olduğunu, öğrenci için ne kadar faydalı olduğundan bahsetmenin²⁴⁷ yanı sıra kendi yazmış olduğu ders kitaplarında da *Sualler* başlığında sorular yerleştirmiştir.²⁴⁸

Muallim Cevdet, başka bir makalesinde ise dersi anlatmadan önce öğrencinin ne bilip bilmediğini öğrenmek gerektiğini belirterek ve buna isticvap yapmak demiştir. Bu makalesinde makineler konusunun bir muallim tarafından nasıl yanlış verildiğinden bahsetmekte ve kendisi doğru olduğunu düşündüğü ders verme metodunu şu şekilde anlatmıştır:

“Yeni usul icabınca muallim böyle hareket etmeyecekti; yazdırmadan evvel 10 dakika kadar bir zaman zarfında, çocukların şimdiye kadar gördükleri makinelerin enva-ı ve hizmetleri hakkında sualler tertip etmeliydi. Bu ibtidai kontrolden sonra ‘anlaşılmış bir zemin’ üzerinde kolayca yürür şakirdlerini de kolayca yürütebilirdi.”²⁴⁹

Muallim Cevdet ile beraber aynı mektepte çalışmış meslektaşlarından biri olan Feridun Üstünel bu konu hakkında şu sözleri söylemiştir:

“M. Cevdet, tedrisatında talebesini en basit görünen bir nokta üzerinde uzun uzadıya tedkike, düşünceye, benzerleri ile mukayeseye, hadisenin esbaba ve avamilini aramaya davet ederdi. Fazla tafsilat

²⁴⁶ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 491.

²⁴⁷ Cevdet, “Bir Kablo Dersinin”, s. 192.

²⁴⁸ Bu sayfadan itibaren çoğu konuda *SUALLER* bölümü eklenmiştir. ; Cevdet, *Askeri Din Dersleri*, s. 22.

²⁴⁹ Cevdet, “Bir İmla Dersi”, s. 210.

*verirdi ve bu suretle kendi coşkun bilgisinden bu suretle talebesini müstefid etmek isterdi...*²⁵⁰

4.1.4. Seviyeye Göre Öğretim

Muallim Cevdet yazılarında talebelere onların seviyesine göre ders verilmesi gerektiğini diğer muallimlere önermiştir. Onun fikirlerine göre döneminde öğrencilere verilen dersler onların yaşlarına göre ağır gelmektedir. Sınıf ortamında da çocukların seviyesine göre ders verilmesi gerektiğini vurgulayan Muallim Cevdet, hatıralarını anlatmış olduğu bir yazısında kendisinin de bu hataya düştüğünü hatta onlara kötü davrandığını belirtmiştir. Bu olumsuz durumdan pişmanlık duyduğunu ifade eden Muallim Cevdet, o öğrencilere resmi müfredatları uygulamanın yanlış olduğunu belirtmiştir.²⁵¹

Muallim Cevdet eğitimin sadece derslerden ibaret olmadığını, ahlaki bir boyutunun da olduğunu belirtmiş ve başka bir yazısında insanlığın dersle ölçülemeyeceğini, diğer aktivitelerinde dersler kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.²⁵²

4.1.5. Tarih Öğreniminde Takrir

Muallim Cevdet pragmatist bir tarih anlayışına sahip, talebelerinde milli şuuru uyandırmak isteyen bir muallim olmuştur. Muallim Cevdet'in bunu derslerinde uyguladığı ve diğer muallimlere de önermiş olduğu şu sözlerinden de anlaşılabilir:

*“Vatani hisler, mütalaalar, tarihi heyecanlar, yağmur gibi mütevali darbelerle, hücumlarla çocuklara nakl edilmeli ve o esnada artık onların suallerine mahal bırakmamalı ta ki verilmesi matlub hissiyat (hissi intikam, hissi takdir, hissi şefkat, hissi bika, hissi nedamet,...) soğumadan, araya sualler karışmadan doğruca yüreğe tesir etmiş olsun.”*²⁵³

²⁵⁰ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 515.

²⁵¹ Cevdet “Çocukluk ve hocalık hatıraları”, (14 Temmuz 1337h), s. 3.

²⁵² Cevdet “Çocukluk ve hocalık hatıraları”, (23 Haziran 1337e), s. 4.

²⁵³ Cevdet, “Bir Kablo Dersinin”, s. 192.

4.1.6. Talebelere Örnek Gösterme Metodu

Muallim Cevdet, daha önce de bahsedilmiş olduğu gibi milli hisleri ders yoluyla talebelerinin ruhlarına yerleştirmeye çalışan bir muallim olmuştur. Onun bu milli hisleri uyandırırken kullanmış olduğu yöntemlerden bir diğeri ise öğrencilere örnek göstermektir.

Muallim bir yazısında talebelere ezber yaptırmanın ne kadar faydasız olduğunu vurgulamıştır. Aynı yazısında örnekte gösteren Muallim Cevdet, ahlaki kuralları maddeler halinde yazmış ve bu yazıların ezber yapılmasının talebelere hiçbir kıyas sunmamanın bu değerleri öğrencilere kazandıramayacağını savunmuştur. Muallim Cevdet aslında talebelere örnek olmak-örnek göstermek gerektiğini ve bu şekilde onların milli hisleri ve ahlaklarının geliştirilebileceğini belirtmiştir.²⁵⁴

Örneğin Muallim Cevdet, tarihi şahsiyetlerin fotoğraflarının gösterilerek öğrencilerde milli his uyandırılabilceğini ve onlara savaşta fayda gösteren, şehit veya gazi olan askerlerin fotoğraflarının da gösterilerek cesaret duygusunun da geliştirilebileceğini savunmuştur.²⁵⁵

4.2. Muallim Cevdet'in Eğitim ve Pedagoji Üzerine Görüşleri

Muallim Cevdet kendisi de içinde bulunmuş olduğu Türk eğitimini ömrü boyunca eleştirmekten geri durmamıştır. Hem iyi hem de kötü yanlarını zamanın eğitim mecmualarında yazmış ve kendi çözüm önerilerini okuyuculara sunmuştur.

4.2.1. Talebeye Davranış Hakkında Fikirleri

Muallim Cevdet diğer eğitimcilere göre kendini reformist ve Avrupa eğitim modellerine daha yakın gören bir muallim olmuştur. Talebelere eğitim programlarının ağır geldiğini söyleyen Muallim Cevdet, bu eğitim programlarına muallimin elinden geldiğince uymaya çalışmasını ancak önceliğinin talebenin seviyesine inmek olduğunu belirtmiştir.²⁵⁶

Muallim Cevdet şu sözleri ile bu konudaki düşüncelerini açıklamıştır:

²⁵⁴ Cevdet, “Ahlak ve Malumatı”, s. 292-294.

²⁵⁵ Cevdet, “Ahlak ve Malumatı”, s. 294.

²⁵⁶ Cevdet, “Küçük Mülâhazalar”, s. 199-200.

“Bizim talim ve terbiye hayatımızı sakatlayan bir mecburiyet vardır ki, kaldırılmadıkça veya değiştirilmedikçe; mekteplerden düzgün bir kafaya sahip çok insan yetişeceğine değil ya, az insan yetişeceğine bile pek emin değilim. Programa riayet mecburiyet katiyesi. Müstacilen kaydetmeliyiz ki programa şiddetle mahkumiyet ne kadar fena ise, programsızlık da o kadar ve belki daha ziyade mahzurludur.”²⁵⁷

4.2.2. Dersteki Usuller Hakkındaki Fikirleri

Muallim Cevdet’in en önemsedığı meselelerden biri de talebeye verilen derslerin bir bütünlük içinde olmasıdır. Muallim Cevdet’e göre derslerin kendi arasında tamamlayıcı olması gerekmektedir. Örneğin tarih dersinde coğrafya, matematik dersinde geometri soruları öğrenciye yöneltilebilmelidir:

“Bu hasta fikri doğuran; dersleri bir kökün muhtelif dalları halinde değil; şap ile şeker gibi birbirine zıt unsurlar veyahut yekdiğerlerinden kapısız duvarlarla ayrılmış daireler şeklinde telakki ettiren; terbiye usulümüzdür. Ders verilirken birbirine yakın dersler bile, yekdiğerine yardımcı ve birbirini tamamlayıcı mahiyette verilemiyor. O halde neticenin böyle çürük çıkması tabii değil midir?”²⁵⁸

Yazılarından anlaşılacağı üzerine Muallim Cevdet, talebelere fazla ders yükü yüklendiğini ve bunların yaşlarına göre uygun olmadığını belirtmiştir. Bu fikrine şu yazısı dayanak gösterilebilir:

“Bir genç muallime danıştım; İyi ama bu kadar şey çıkarılınca çocukları nasıl işgal edeceğiz? Biz onların önüne otlanacak bir yem gibi bu sayfaları atıyoruz. Onlar çabucak bitirirse çocuklarla kim baş eder? Dedi.

Bu müracaatlar üzerine hala düşünüyorum ve zannediyorum ki; çocuklarının akşama kadar mektepte alıkonulmasını kar sayan ailelerin evlatlarını öğleden sonra yalnız oyun, elişi, yazı, kopya,

²⁵⁷ Cevdet, “Küçük Mülâhazalar”, s. 199.

²⁵⁸ Cevdet, “Küçük Mülâhazalar”, s. 200.

resim ile uğraştırmak ve hala bu şekli takip etmeyen mektepler varsa mükellef bir hale getirmek şarttır.

Benim gibi çocuklarının mekteplerde beyhude yere hırpalandığını, anlayamayacağı ağır şeyler altında beyinlerinin ezildiğini görerek onları yalnız halleriyle mütenasip asgari bir tahsil sahibi görmek isteyenlere gelince; bu nevi ailelerin çocukların içinde hiç değilse bazı mektepler tefrik edilmeli ve bunlar öğleden sonra kapanmalı ve bu nevi yavrular ailelerine gönderilmeli.”²⁵⁹

Muallim Cevdet kablo konusu hakkında bir dersin nasıl verilmesi üzerinde farklı bakış açılarının olduğu bir makalesinde kendi yöntemine değinmiştir. Burada soru-cevap, öğrencilere nesneye dokunmaya teşvik etme, beyin fırtınası, hayal kurdurma, heyecan yaratma, milli his uyandırma²⁶⁰ vb. farklı yöntemleri uyguladığı görülebilmektedir.²⁶¹ Dönemin pedagoji tarihini derinlemesine araştırmak isteyen araştırmacılar için dikkate şayan bu makale bize Muallim Cevdet’in ders anlatma ve sınıf yönetimi hakkında nasıl fikirlere sahip olduğunu en açık biçimde göstermektedir.

4.2.3. Muallim Cevdet’in Eğitimde Gördüğü Sorunlar

Muallim Cevdet yaşamış olduğu dönemi sistematik bir şekilde eleştirmiş ve bu eleştirilerine karşı çözümler üretmiş bir eğitimcidir. Muallim Cevdet *Yarınki Ta’lim Terbiye Müesseseleri* adlı makalesinde mekteplerin kusurlarını liste halinde yayımlamıştır.

Buna göre Muallim Cevdet; eğitimin deney-gözlem tekniğinden uzak olduğunu, mekteplerin şehir-aile hayatına uzak bir eğitim verdiğini, aile bağlarının eğitimle koparıldığını, memleketteki mektepler hatta mekteplerin içerisindeki sınıflar arasında bile farklı eğitim modelleri olduğu, eğitimin ekonomik olarak yanlış yönetildiğini, gereken toplantıların yapılmaması, talebelerin kaynaştırılamaması ve öğrencilere gerekli maddi-manevi desteğin verilememesi gibi eleştiriler yapmıştır. Bunların dışında Muallim

²⁵⁹ Muallim Cevdet “Çocukluk ve hocalık hatıraları”, (22 Eylül 1337i), s. 2.

²⁶⁰ Muallim Cevdet milli hislere önem veren bir muallim olarak, İngiliz icadı olan telgraf kablolarından bile öğrencilere böyle bir icadı onların yapabileceğini söyleyerek vatana hizmet mesajı vermeye çalışmıştır.

²⁶¹ Cevdet, “Bir Kablo Dersinin”, s. 188-196.

Cevdet, başkent dışında diğer vilayetlere önem verilmemesi, Muallim Mektepleri arasında bir metot birliği kurulamaması, talebelerin mezun olmadan mesleki tecrübe edinememeleri, derslerin birbirini tamamlayıcı olmaması, halkın eğitim kurumlarına destek olmaması, normal olmayan çocuklara ayrı bir okul açılmaması ve ders saatlerinin çok uzun tutulması gibi konularda da şikayetlerini okuyucuya belirtmiştir.²⁶²

Muallim Cevdet'e göre ailelerin ve eğitim sisteminin bozulmasının sebepleri bu maddeler olmuştur. Dönemin eğitim sistemini yazan araştırmacıların bu konuya eğilirken bu maddeleri incelemesi doğru bir aksiyon olacaktır.

4.2.4. Muallim Cevdet'in Medreseler İçin Önerdiği Çözümler

Muallim Cevdet *Halk Karşısında Medrese ve Mektep* adlı makalesinde dönemin evkaf nazırı ve şeyhülislamı Hayri Efendi ile olan bir görüşmesini nakletmiştir. Burada yapmış oldukları konuşma dönemin eğitim sorunlarını ve Muallim Cevdet'in hangi eğitim yeniliklerini düşündüğünü göstermektedir. Muallim Cevdet bu görüşmeyi yazıya dökerken düşünmüş olduğu çözümleri maddeler halinde sıralamıştır.

Muallim Cevdet, anlatmış olduğu bu görüşmesinde; medreselerin mekteplere benzetildiğinden şikayet etmiş ve bu iki kuruma pedagojik olarak farklı yaklaşılması gerektiğinden bahsetmiştir. Çok fazla ders verilmesinin medreselere zarar vereceğini de belirtmiş olan Muallim Cevdet, ders saatlerinin azaltılmasını ve kalan sürede öğrencilerin farklı mesleklerde çalıştırılmasını önermiştir. Medrese öğrencilerine ağırlıklı olarak halkın işine yarayabilecek bilgilerin verilmesini öneren Muallim Cevdet, onların misyoner gibi görülebileceğini belirtmiştir. Yabancı dil konusunda daha ağırlıklı bir eğitim önermiş olan Muallim Cevdet'in medreseler konusunda en ağırlıklı üzerinde durduğu mesele ders saatlerinin yoğunluğudur. Muallim Cevdet'e göre bu uzun ders saatleri medrese

²⁶² Cevdet, "Yarınki Ta'lim ve", s. 794-795.

öğrencilerini para kazanma, halkla iç içe olma gibi meselelerden uzak tutmaktadır.²⁶³

²⁶³ Cevdet, “Yarınki Ta’lim ve”, s. 794-795.

5. BÖLÜM

MUALLİM CEVDET'İN ÖZEL OLARAK DEĞİNİMİŞ OLDUĞU FELSEFİ VE EĞİTİMSEL FİKİRLERİ

Muallim Cevdet'in Türk tarihine geçmiş olan ve özel olarak değerlendirilmesi gereken fikirleri bulunmaktadır. Çok geniş bir araştırma sahasına sahip olan Muallim Cevdet, muhtelif tarihi ve sosyal konularda görüşlerini yazmış olduğu eserlerde belirtmiştir.

5.1. Medreselerin Kapatılması Hakkındaki Fikirleri

Muallim Cevdet medreselerin kapatılması ile ilgili *Hayati İhtiyaçlar Karşısında Medrese ve Mektep* adında bir makale kaleme almıştır. Bu makale yayımlanmamış olsa da Muallim Cevdet'in konu ile alakalı fikirleri, belgeleri arasında bu makaleyi bulan Ergin sayesinde anlaşılabilir.

Muallim Cevdet, uzun ve sistematik bir şekilde kaleme almış olduğu bu yazısında medreselerin bazı kimseler tarafından aşırı derece övüldüğü, diğer bazı kimseler tarafından ise aşırı derecede yerildiğini belirtmektedir. Ona göre bu ve bunun gibi konularda bu iki yaklaşım tarzından uzak durulması ve “*ikisinin ortası (insaf)*” benimsenmelidir. Muallim Cevdet'e göre kökleri yüzlerce yıla dayanan medreseler sadece son yılları ile yargılanmakta ve insafsız davranılmaktadır.²⁶⁴

Muallim Cevdet, bu yazısında insanların böyle algılar taşımasının sebebini bir medrese tarihi yazılmamış olmasına bağlamış ve yazarların çoğunun mekteplerden yetiştiğini bu yüzden medreselere haksız hüküm verdiklerini belirtmiştir. Ayrıca bu mektep mezunlarının da medrese tarihini araştırarak kadar Arapça, Farsça ve eski Türk edebiyatı bilmediğini iddia etmiş olan Muallim Cevdet, medreselerden yetişmiş olan İbn Sina, Farabi gibi şahsiyetlerin bile derslerde-önemlerine göre-çok az konu kapladığını belirtmiştir.²⁶⁵

²⁶⁴ Cevdet, *Mektep ve Medrese*, s. 21-23.

²⁶⁵ Cevdet, *Mektep ve Medrese*, s. 24-25.

Muallim Cevdet, Avrupa seyahati öncesi kendisinin de medreseler hakkında olumsuz düşündüğünü ancak seyahatinde temas etmiş olduğu batı pedagojisi sayesinde bu fikirlerinden vazgeçtiğini belirtmiştir.²⁶⁶

Muallim Cevdet, yazısının devamında Türklerin en büyük doktorlarının medreselerden çıktığını, Kuran-ı Kerim'in medreselilerce tercüme edildiğini, Türkçenin en sade biçiminin medreselilerce yaşatıldığını, Türklerin tarihini en iyi biçimde medreselilerin yazdığını belirtmiştir.²⁶⁷

Muallim Cevdet yazısına devam ederken belki de Türk eğitim tarihinde ilk kez görülen tespitlerini sıralamıştır. Buna göre; medreselilerin kendi yeme, içme vb. ihtiyaçlarını karşılaması, okullarında hademeye ihtiyaç duymamaları, istediği dersleri görmeleri, dersleri dışında ayrı bir mesleğe sahip olmaları, derslere önceden hazırlanmaları vb. meselelerin Avrupa Pedagojisinde talebelere önerilen hususlar olduğunu belirtmiştir.²⁶⁸

Bu yazıda mektep ve medresenin kıyaslandığı pek çok madde de bulunmaktadır. Muallim Cevdet bu tespitleri ile anlaşıldığı kadarıyla medreselerin kapatılması yerine ıslah edilmesini savunmuş ve mekteplerle kıyaslayarak daha üstün göstermeye gayret etmiştir.

5.2. Din ve Bilim İlişkisi Hakkındaki Fikirleri

Muallim Cevdet din ile bilim ilişkisi arasında farklı yazılarında farklı noktalardan bu konuya değinmiştir. Muallim Cevdet tam olarak dini temel alıp bilimi dışlayanlara veya bilimi temel alıp din olgusunu dışlayanlara karşı yazılarında muhalefet etmiştir.

Muallim Cevdet talebeyi de konu ettiği bir yazısında şunları belirtmiştir:

“İhtisas ve selahiyyet hakkı tanımamak birçok muallimlerin, muharrirlerin en müthiş kusurlarındandır. Bundan dolayı olacak; hayvanat dersinde, mesela Darwin nazariyesi mevzubahs olurken; dini bir endişe izhar eden şakirdlere din ve fennin tarz-ı mimari ve vazifeleri ayrı ayrı olduğunu ve din metinlerinde tabii hükümlere tesadüf edilirse, her asrın seviyesine göre tefsiri lazım geldiğini

²⁶⁶ Cevdet, *Mektep ve Medrese*, s. 27-28.

²⁶⁷ Cevdet, *Mektep ve Medrese*, s. 30-31.

²⁶⁸ Cevdet, *Mektep ve Medrese*, s. 31-37.

söylemek ve talebenin gerek tabiiyyata, gerek İslamiyyete hürmetini muhafaza eylesini yardım icab ederken ‘Din eski çağ yadigarıdır. Fen karşısında iflas etmiştir’ denildiği vaki ve çoktur. Aynı sual akaid muallimine tevcih edilince de fen aleyhine bir hüküm işitildiği, sık sık tesadüf edilir hallerdendir. Mektep müdür ve müdürelerinin ise tedaris ve terbiye aleminde yaşayan fikirlerin tezaadını yatıştırmak manevi vazifesini ifa etmedikleri bellidir. İfa edenler de enderdir.”²⁶⁹

Muallim Cevdet eğitimcileri eski-yeni olarak ayırmakla kalmamış, dönemine göre daha yüksek bir düşünce anlayışı ile bakmıştır. Muallim Cevdet’e göre her meslek her bilim alanı bir meseleye kendi bakış açısı ile bakmakta ve diğer açıları kabul etmemektedir. Muallim Cevdet’e göre bu “hakikatin sadece bir cephesini, bir penceresini görmüş olmak”²⁷⁰ demektir.

Muallim Cevdet, din ile alakalı bazı fikirleri nedeniyle softa, hoca, mürteci olarak görülmüş ve yaftalanmıştır.²⁷¹ Muallim Cevdet, zamanına göre çoğu muallimden daha modern ve ilerici olduğunu Ergin, çok sayıda madde ile açıklamış ve bunun doğru olmadığını belirtmiştir.²⁷²

5.3. Batı Dünyasına ve Batılılaşmaya Karşı Bakış Açısı

Muallim Cevdet batılılaşma fikrine ahlak, düşünce gibi boyutlarda mesafeli kalmış ancak fen ve bilim gibi konularda Avrupa medeniyetinin takip edilmesinde hiçbir sakınca olmadığını belirtmiştir. Bu fikirlerini öğrencilerin eğitim hayatlarını da kapsadığı belirten Muallim Cevdet şu eleştirileri yapmıştır: “... Bundan dolayıdır ki, yeni genç mürebbi ve mürebbiyelerimiz, garbi düşüncelere sahip olmağa başlar başlamaz; benliğini hemen hemen unutmaktadır.”²⁷³

Yazısının devamında bahsetmiş olduğu bu genç talebeler için onların milli şuurunu geliştirmede eğitim idarecilerinin eksik kaldığını belirtmiştir.²⁷⁴

²⁶⁹ Cevdet, “Mektep ve Matbuat”, s. 43.

²⁷⁰ Cevdet, “Şimal Müverrihi Zeki”, s. 226-232.

²⁷¹ Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 199.

²⁷² Ergin, *Muallim M. Cevdet*, s. 202-204.

²⁷³ Cevdet, “Cemaat Mekteblerimize Bir”, s. 282-283.

²⁷⁴ Cevdet, “Rus Müsteşriki Barthold”, s. 161.

Muallim Cevdet batılılaşma konusunda ahlaki bir hassasiyet göstermiş olsa da tarih, edebiyat gibi sosyal bilimleri ilgilendiren meselelerde de batı dünyasının daha başarılı olduğunu kabul etmiştir. Ona göre Türk tarihi ile ilgili en önemli müverrih Barthold olmuştur.²⁷⁵

Bu durumu kabul etmesine rağmen Muallim Cevdet, bundan memnun değildir ve aynı yazısında açık sözlülüğü ile şu duayı etmektedir:

*“Ya rab! Memleketin dinine, etnoğrafyasına, tarihine, coğrafyasına, iktisadiyatına, sıhhat-i umumiyyesine dair sürekli hiçbir tedkik yapmayan cemaatimize akıl ve ibret nasib et. Rusya Devletinin, Almanya Devletinin, İtalya Devletinin senelerden beri neşredilen birer İslam alemleri mecmuası varken, ilmen onlar derecesinde bir tek mecmuaya bile malik olmayan bu memleketi, hiç değilse zikredilen eserleri cami bir kütüphane-i umumiye malik kıl.”*²⁷⁶

Muallim Cevdet’in batı dünyasına karşı bakış açısının diğer bir boyutu daha vardır. Buna göre batılıları güçlü yapan şeylerden bazılarını zaten İslamiyet emretmiştir. Hatta Muallim Cevdet İslamiyet fıkıh anlayışının Avrupa’yı utandıracak bir boyutta olduğunu belirtmiştir.²⁷⁷

Muallim Cevdet batıdan alınmış veya alınmakta olan uygulamalar üzerindeki düşüncelerini daha ihtiyatlı bir şekilde belirtmiştir. Bir ihtiyaca uygun olmayan yeniliğin eskisinin de yenisinin de zararlı olduğunu belirten Muallim Cevdet, yeni-eski anlayışlarına körü körüne bağlı kalanları eleştirmiştir.²⁷⁸

5.4. Eğitim-Ekonomi İlişkisi

Muallim Cevdet eğitimin başarılı olması için arkasında büyük bir ekonomik gücün olması gerektiğini eğitim ile alakalı yazılarında belirtmiştir. Hatta Türk Eğitim Sistemi dışında Rum, Yahudi veya Ermeni gibi azınlıkların vakıf eğitim sistemlerini de ayrıntılı bir biçimde yazarak bazı mesajlar vermeye çalışmıştır. Muallim Cevdet, Rum Silloğu’nun da bu

²⁷⁵ Cevdet, “Rus Müsteşriki Barthold”, s. 161.

²⁷⁶ Cevdet, “Rus Müsteşriki Barthold”, s. 162.

²⁷⁷ Cevdet, “Şimal Müverrihi Zeki”, s. 226-232.

²⁷⁸ Cevdet, “Zoğrafosve Panas’ın Vakıf”, s. 576-578.

denli gelişmesinin sebebini zengin Rum esnafların bu kurumlar etrafına toplanması olarak açıklamıştır.²⁷⁹

Bir yazısında Osmanlı Devleti'nde eskiden eğitimin neden daha iyi olduğu konusunu maddeler halinde açıklarken; sebeplerden birinin dönemin devlet adamlarının veya tüccarlarının mektep ve medreseler açtığı olduğunu belirtmiştir. Yazısının devamında eğitimin geri kalmasının sebeplerinden birinin de Osmanlı Devleti'nde eğitimin parasız olması olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰

Muallim Cevdet başka bir yazısında ise batı eğitim müesseselerinde bazı müsabakaların düzenlenmesi, kazananlara ödülleri verilmesi, belirlenen konularda eser verilenlere verilmesi vb. nedenler için devletin bütçe verdiğini belirtmiştir. Bu ona göre eğitimin ve bilimin gelişmesinde çok önemli bir faktördür. Yazısının devamında çeşitli batı okullarının ne kadar bütçeyi hangi ilmi faaliyetler için ayırdığını ayrıntısı ile okuyucuya aktarmıştır.²⁸¹

Muallim Cevdet başka bir yazısında ise şu sözleri ifade etmiştir:

*“Yeni Türk maarifinin en büyük kusurlarından biri, yerli tüccarı mekteplere bağlamaması, bağlayamamasıdır. Rum zekasının en yüksek tecellilerinden biri ise, tüccarı daima mektep ve kilise hadimi yapabilmesidir. O, bu imtizac sayesinde dünyanın harikalarını meydana koydu.”*²⁸²

Muallim Cevdet aynı yazının devamında bir tarihi tezi de ortaya koymuş ve Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminin bozulmasındaki sebebi yerli esnaf-zenginin eğitimden alakasını kesmesi olduğunu belirtmiştir. Hatta Türk tarihinde çeşme, köprü, mektep, yol gibi yapıların bu özel girişimler sayesinde yapıldığını ama son dönemlerde bu geleneğin bitip her şeyi devletin yapma geleneğinin geldiğini belirtmiştir.²⁸³

²⁷⁹ Cevdet, “Rum Silloğu ve”, s. 521.

²⁸⁰ Cevdet, “Darülmuallimin'in Yetmişinci”, s. 175-177.

²⁸¹ Cevdet, “Avrupa'da Vakıf”, s. 277.

²⁸² Cevdet, “Ermeni Mesayi-i İlmiyesi”, s. 764-778.

²⁸³ Cevdet, “Zoğrafosve Panas'ın Vakıf”, s. 576-578.

Muallim Cevdet aynı zamanda eğitim ekonomi ilişkisini başka bir boyuta taşıyarak halkın kendi zenginlerini oluşturamadığını, Türk milletinin tembelliğe alıştırıldığını belirten ve eğitimin bunu da engellemesi gerektiğini belirten yazıları da olmuştur. Ayrıca Kuran-ı Kerim’den de ayet gösteren Muallim Cevdet, çalışmanın önemini belirtmiştir.²⁸⁴

Muallim Cevdet bu fikirleri benzer düşüncelerini muhtelif makalelerinde yayımlamıştır.²⁸⁵

5.5. Skolastik Yorumu

Muallim Cevdet, Yusuf Akçura’nın skolastik kelimesi hakkındaki konferansının ardından aynı konuda bir makale kaleme almıştır. Akçura ile aynı çizgide fikir belirten Muallim Cevdet, bu kelimenin Islahat Encümeni tarafından “*medreseye mensub, müderris, medresiyyat*” şeklinde tercüme edildiğini ancak bunun büyük bir yanlış olduğunu belirtmiştir. Muallim Cevdet yazısında “*saplanıp kalma illeti*” meselesinin sadece medreseye özgü olmadığını belirtip bu kelime hakkında kendi görüşlerini belirtmiştir. Muallim Cevdet bu kelimeye, kitaplara veya bazı fikirlere körü körüne bağlı kalmak gibi anlamlar yüklemenin daha doğru olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁶

Muallim Cevdet’in bu kelime ve anlamı hakkında üzerinde durduğu en önemli meselelerden biri de iskola kavramının sadece doğu ile ilişkili değil batı ile ilişkili de olabileceğidir. Muallim Cevdet eskiden doğulu insanlara skolastik bir bakışın olduğunu ancak yeni dönemde Rousseau, Spencer, Buehner, Demolin vb. batılı kişilerinde fikirlerine saplı kalındığını ve hazır fikirlerin üzerine yaşamanın kolay bir yol olduğunu belirtmiştir.²⁸⁷ Muallim Cevdet skolastik kavramı hakkında farklı yazılarında da bu tarz görüşlerini belirtmiştir.²⁸⁸

5.6. Kadınlarda Eğitim

Muallim Cevdet kadınlara eğitim verilen bir dönemde yaşamış ve kendisinde bu tip liselerde eğitim vermiştir. Onun için kadına verilen eğitimin

²⁸⁴ Cevdet, “Terbiye-i Diniyede Hatalarımız”, s. 13-14

²⁸⁵ Cevdet, “Zoğrafos ve Panas’ın”, s. 764-778.

²⁸⁶ Cevdet, “Türk İrfanında Kitapla”, s. 1503.

²⁸⁷ Cevdet, “Türk İrfanında Kitapla”, s. 1506.

²⁸⁸ Cevdet, “İskolastik”, s. 7-9.

amacı erkeklerin müfredatlarından ziyade daha pragmatist olmalı ve ihtiyaca uygun verilmelidir. Bu konu hakkında şu sözleri söylemiştir:

*“Doktor Sabri Bey, pek haklı bir lisanla ‘Yaptığımız şeyler kızların ne kadınlık şiarına, ne de gidecekleri yerlerin ihtiyaçlarına uygun değildir. Bu mektebe en çok kadının ihtiyaçlarına cevap veren dersler ve usuller konmalı. Diğerleri ya hafız yahut asgari bir hadde indirilmeli.’ demişti. Dinleyen olmadı. Vekalet-i celile bundan böyle olsun, bütün Türkiye’de yalnız terbiyede birliği düşünmeli, tedriste ise vahdeti değil, her yerin ihtiyaçlarına göre çeşitlendirme yapmayı, vilayet liselerini, muallim mekteplerini, mahalli ihtiyaçları gözeterek te’sis eylemeği emel edinmelidir.”*²⁸⁹

Bu sözlerden sadece Muallim Cevdet’in kadınların eğitimi hakkındaki yorumlarından ziyade onun eğitim konusunda-tabiri caizse-adem-i merkeziyetçi olduğu da görülmektedir. Muallim Cevdet’in kadınların muhakkak eğitim görmesi konusunda da söylemleri bulunmaktadır:

*“Bu defaki inkılabımızda maarif ıslahatına çalışırken yine en çok erkekleri düşündük bilmem neden? Bakınız: Bir Fransız kadını İstanbul’a geldi divanı umumiye civarında bir kız mektebi açdı. Kızlarımızı biz niçin bu kadar kıymetsiz görüyoruz. Düşünmüyoruz ki, yarının çiftçileri, askerleri, memurları, tüccarı, meb’usları hep bunların doğuracakları adamlardır; biz bunlara terbiye vermezsek memleketimizde cahilleri, katilleri, hayırsızları, hamiyetsizleri, müstebidleri nasıl azaltabiliriz?”*²⁹⁰

5.7. Aile ve Eğitim İlişkisi

Muallim Cevdet eğitim konusunda en büyük payın ailelere düştüğünü belirtmiştir. Bunu şu sözleri ile ifade etmiştir: *“...bir milleti büyüten de, çürüten de, ailelerdir.”*²⁹¹

²⁸⁹ Cevdet, “Türk İrfanında Kitapla”, s. 1503.

²⁹⁰ Cevdet, “Terbiye-i Diniyede”, s. 14.

²⁹¹ Cevdet, “Bir Milleti Batıranda”, s. 27.

Aileleri konu edinmiş olduğu bu yazının devamında ise Muallim Cevdet, çocuklara meslek seçiminin aileler tarafından yapıldığını ve bunun yanlış olduğunu vurgulamış ardından da yeniliklerin aileler yüzünden yapılamadığını belirtmiştir. Ayrıca Muallim Cevdet, düşük bütçeli bir memurluğun çocuklar için ailelere uygun bir hedef olarak gösterildiğinin ancak bu ailelerin çocukları asla ticarete yönlendirmemesinin ekonomik gelişmeyi de engellediğini belirtmiştir. Aile kavramına çok önem veren Muallim Cevdet, Rum, Ermeni, Yahudi gibi ailelerden örnekler vererek çocuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹²

²⁹² Cevdet, “Bir Milleti Batıranda”, s. 27.

SONUÇ

Muallim Cevdet, yaşadığı dönem düşünülürse II. Meşrutiyet ile erken dönem Cumhuriyet tarihinin önemli eğitimci ve yazarlarından sayılabilir. Onun tarih yazıcılığındaki susamışlığı, enerjisini farklı konular etrafında harcamasıyla açıklanabilir. Muallim Cevdet'i çalışmamızın sunmuş olduğu farklı savların neticesinde çeşitli misyonlar ile düşünmemiz mümkündür. Muallim Cevdet'i tarih ilmi açısından önemli kılan sebeplerin farklı neticeler doğurduğu söylenebilir. Buna Örnek vermek gerekirse Muallim Cevdet'in tarihçiliğini-bugün alanlara ayırdığımız gibi değerlendirirsek-bilim, müessese, eğitim, biyografi ve kültür tarihçiliği gibi sınıflandırmaların hepsine dahil edilebilir.

Muallim Cevdet'in bazı özellikleri düşünülürse tarihimizde ilklerle anılması mümkündür. Muallim Cevdet ahilik hakkında yayın yapan ilk müellif,²⁹³ spor tarihini yazan ilk yazarlardan ve ilk Türk eğitim tarihçilerimizden biridir. Bunların yanında yerel tarih uygulamalarını sistematik bir şekilde uygulayan ilk eğitimci ve cumhuriyet döneminin ilk arşivcilerindendir.

Tarihçiliğini biraz daha irdelememiz gerekirse Muallim Cevdet'in; vakıf çalışmalarında eğitimciliğin gelişmemesini daha çok iktisadi açıdan değerlendirmesini Marksist tarih yazımının bir parçası, tarih anlatımında milli birliğe fayda sağlayacak bir anlatımı savunmasının da Amerikan Uzlaşımçı tarih yazımının bir parçası olarak görülebilmesi mümkündür. Aynı zamanda daha öncede çalışmamızda bahsedilen, Muallim Cevdet'in siyasi tarihi değil kültürel tarihi ön plana almasının da Annales Okulu tarzı bir yaklaşım olduğu savunulabilir. Bu örnekler farklı çerçevelerde arttırılabilir. Anlaşıldığı üzere Muallim Cevdet sadece tematik yönden değil bürünmüş olduğu tarih ekolleri ile de çok yönlü bir şahsiyettir.

Muallim Cevdet'in Avrupa gezileri, Azerbaycan muallimliği, Rusya'ya seyahatleri ve bildiği dillerde göze alınırsa çok yönlülüğünün farklı kültürel bakışlar etrafında da şekillenmiş olduğu düşünülebilir. Muallim Cevdet'in

²⁹³ Işık, "Muallim Cevdet'in Türk", s. 202.

Arapça, Fransızca, Rusça ve başka dillere olan aşinalığı sadece onun dil bilmesi değil aynı zamanda farklı kültür-medeniyet dairelerinin düşünce dünyasına adım attığını göstermektedir.

Muallim Cevdet'in fikirleri üzerine düşünüldüğünde onun hem garp düşüncesinden hem de şarklı tarzından vazgeçmediği görülebilmektedir. Onun düşüncelerine göre en makul olan şeyin uygulamaya konulması, ancak batıdan bir yenilik dahi gelmiş olsa bunun Türk Milleti'nin harsına zarar vermemesi gerekmektedir.

Muallim Cevdet, Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan Türkleri için de önem taşımakta ve onun Azerbaycan Türkleri için yapmış olduğu çalışmalar literatürde yerini korumaktadır. Azerbaycan'daki arkadaşlarının onun hakkında anlatmış oldukları bilgiler etrafında yeni araştırmalar için bir ışık niteliğinde olan Muallim Cevdet'in hayatının, henüz okuması tamamlanmamış belgelerle yeni araştırmalara temel oluşturması şüphesiz mümkündür.

Arşivcilik, koleksiyonculuk, yerel tarihçilik özel merakı olmasının yanında onun için muallimlik gibi bir meslek haline gelmiştir. Muallim Cevdet'in İstanbul'un tarihi mekânlarına yapmış olduğu ziyaretlerin yerel tarih uygulamaları açısından önemi olduğu gibi onun bu ziyaretlerinin, İstanbul'un işgal yıllarında gerçekleştiği düşünüldüğünde değeri daha da artmış olacaktır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve kendisinin incelediği binlerce belgenin yanı sıra Muallim Cevdet, belgeleri korumadaki ısrarcı ve cesur tavrıyla dün olduğu gibi bugünde Türk arşivciliği için önemini korumaktadır.

KAYNAKÇA

İBB Atatürk Kitaplığı

Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 005_0016.

Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0021_0001.

Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0022_0001.

Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0023_0007.

Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0024_0004.

Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0025_0001.

Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0025_0007.

Kitap, Makale, Tezler

AKSEL, Melik, *İstanbul'un Ortası*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000.

ALBAYRAK, Cemal, *Muallim Cevdet'in Azerbaycan Eğitimine Katkıları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, Marmara Üniversitesi: MÜ Online Veritabanı (Tez No: 74836).

CEVDET, Abdullah, “Cihan-ı İslama Dair” *İctihad*, Cilt: 3, S. 26 (1 Temmuz 1327), s. 761-764.

CEVDET, Muallim, “Oğuzname- Kitab-ı Dede Korkut”, *Yeni Mecmua*, S. Fevkalade Nüsha (5-18 Mart 1915), s. 89-92.

CEVDET, Muallim, “Bir Milleti Batıranda, Yükselten de Ailelerdir”, *Ümmet Mecmuası*, S. 9 (10 Temmuz 1326), s. 27-29

CEVDET, Muallim, “Bir İmla Dersi Hakkında Tenkit”, *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, S. 11 (1327), s. 209-211.

CEVDET, Muallim, “Terbiye-i Etfal İngiliz Terbiyesi İngiliz Ünası”, *Ümmet Mecmuası*, S. 8 (8 Recep 1328), s. 5-6.

CEVDET, Muallim, “Terbiye-i Diniyede Hatalarımız”, *Ümmet Mecmuası*, S. 8 (8 Recep 1328), s. 13-14.

CEVDET, Muallim, “Bir Kablo Dersinin Münakaşası”, *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, S. 23 (15 Şubat 1329), s. 188-196.

CEVDET, Muallim, “Terbiye-i Diniyede Hatalarımız”, *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, S. 25 (8 Mayıs 1330), s. 38-43.

CEVDET, Muallim, “Mekاتب-i İbtidaiye Ahlak ve Malumat-ı Medeniye Dersleri Programı Etrafında”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 25 (8 Mayıs 1330), s. 280-285.

CEVDET, Muallim, “Ahlak ve Malumatı Medeniye Derslerinin Usul-i Tedrisi”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 26 (10 Haziran 1330), s. 291-301.

CEVDET, Muallim, “Mekteb ve Matbuat Aleminde İslamiyet”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 44 (Nisan 1919), s. 27-44.

CEVDET, Muallim, “Darülmuallimin’in Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 33 (Mart 1332), s. 175-200.

CEVDET, Muallim, “İlmi Ziyaretlerin Milli Terbiyemizde Yeri”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 45 (Mayıs 1919), s. 106-111.

CEVDET, Muallim, “Ahi Teşkilatı”, *Büyük Mecmua*, S. 8 (28 Mayıs 1335), s. 9-10.

CEVDET, Muallim, “Darülmuallimin’in Yetmiş Birinci Sene-i Devriyesi Vesilesiyle Müessesenin İlk Müdürü Cevdet Paşa’nın Hayat-ı İlmiyesi Üzerine Konferans”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 39 (Haziran 1335), s. 429-442.

CEVDET, Muallim, “Cemaat Mekteblerimize Bir Bakış ve Terbiyemizdeki Buhran”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 48 (Eylül 1919), s. 282-290.

CEVDET, Muallim, “Cemaat Alman ve Fransız Harsı”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 50 (10 Kanun-i Sâni 1920), s. 409-414.

CEVDET, Muallim, “Ernest Lewis”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 52 (Şubat 1920), 519-527.

CEVDET, Muallim, “Hars Etrafında Mütefekkirler”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 53 (Mart 1920), s. 581-588.

CEVDET, Muallim, “Şimal Müverrihi Zeki Velidi ve Yarınki Hars”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 54-55 (Mayıs 1919), s. 226-232.

CEVDET, Muallim, “Yarınki Ta’lim ve Terbiye Müesseseleri”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 56 (Haziran-Eylül 1920), s. 794-795.

CEVDET, Muallim, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları” *Yeni Nesil Mecmuası*, Yıl: 1, S. 3 (12 Mayıs 1337a), s. 4.

CEVDET, Muallim, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları” *Yeni Nesil Mecmuası*, Yıl: 1, S. 5 (26 Mayıs 1337b), s. 3-4.

CEVDET, Muallim, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları” *Yeni Nesil Mecmuası*, Yıl: 1, S. 6 (2 Haziran 1337c), s. 3-4.

CEVDET, Muallim, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları” *Yeni Nesil Mecmuası*, Yıl: 1, S. 7 (9 Haziran 1337d), s. 3.

CEVDET, Muallim, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları” *Yeni Nesil Mecmuası*, Yıl: 1, S. 9 (23 Haziran 1337e), s. 5.

CEVDET, Muallim, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları” *Yeni Nesil Mecmuası*, Yıl: 1, S. 10 (30 Haziran 1337f), s. 5.

CEVDET, Muallim, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları” *Yeni Nesil Mecmuası*, Yıl: 1, S. 11 (7 Temmuz 1337g), s. 3-4.

CEVDET, Muallim, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları” *Yeni Nesil Mecmuası*, Yıl: 1, S. 12 (14 Temmuz 1337h), s. 3.

CEVDET, Muallim, “İskolastik”, *Yeni Nesil Mecmuası*, S. Salih Zeki için basılan Fevkalade Nüsha (4 Ağustos 1337), s. 7-9.

CEVDET, Muallim, “Çocukluk ve Hocalık hatıraları” *Yeni Nesil Mecmuası*, Yıl: 1, S. 17 (22 Eylül 1337i), s. 1-2.

CEVDET, Muallim, “Hazreti Fahrialem Efendimizin Veladet-i Seniyyeleri Münasebet-i Mübeccelesiyle”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 61 (Eylül 1337), s. 177-182.

CEVDET, Muallim, “Pek Değerli bir Mürebbinin Zıyaı: Binbaşı Mehmet Ali Bey”, *Muallimler Mecmuası*, S. 3 (17 Kasım 1922), s. 27-29.

CEVDET, Muallim, “Halk Karşısında Medrese ve Mekteb”, *Muallimler Mecmuası*, S. 7 (23 Mart 1923), s. 121-124.

CEVDET, Muallim, “Rus Müsteşriki Barthold ve Türkiyat”, *Muallimler Mecmuası*, S. 8 (30 Nisan 1923), s. 159-162.

CEVDET, Muallim, “Küçük Mülahazalar”, *Muallimler Mecmuası*, S. 15(30 Haziran 1923), s. 199-200.

CEVDET, Muallim, “Avrupa’da Vakıf Paralar ve Teşvikat-ı İlmiye”, *Muallimler Mecmuası*, S. 17-18 (Kanun-i Sani ve Şubat 1924), s. 277-283.

CEVDET, Muallim, “Rum Silloğu ve Vakıf Mükafatları”, *Muallimler Mecmuası*, S. 20 (Nisan 1924), s. 518-523.

CEVDET, Muallim, “Zoğrafosve Panas’ın Vakıf Mükafatı ve Rum Mesai-i İlmiyesi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 21 (Mayıs 1924), s. 564-578.

CEVDET, Muallim, “Ermeni Mesayi-i İlmiyesi: Ve Venedik’te Sen Lazar Dervişleri Akademisi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 23 (Eylül 1924), s. 764-778.

CEVDET, Muallim, *Zamanımızda Usul-i İnşa ve Muhabere*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1925.

CEVDET, Muallim, “Berlin Şark Dilleri Mektebi”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 63-64 (Kanun-i Sani 1341), s. 37-43.

CEVDET, Muallim, “Paris Şark Dilleri Mektebi”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 63-64 (Şubat 1341), s. 117-122.

CEVDET, Muallim, “Yahudi Ruhu ve Mesaisi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 27-28 (Kanun-i Evvel ve Şubat 1925), s. 1124-1164.

CEVDET, Muallim, “İbn Sina: Hayatı ve Asarı”, *Tanin Gazetesi*, (4 Şubat 1341)

CEVDET, Muallim, “Bir Şark Zekası: Ama Zeyneddin”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 65 (Mart 1341), s. 177-182.

CEVDET, Muallim, “Şeyh Sadi’nin Şarkı ve Garpta Muhibleri”, *Muallimler Mecmuası*, S. 29 (Mart 1925), s. 1261-1267.

CEVDET, Muallim, “Türk İrfanında Kitapla Tecrübe Usullerinin Mücadelesi: İskolastik Kavgası”, *Muallimler Mecmuası*, S. 34 (Teşrin-i Evvel 1925), s. 1503-1505.

CEVDET, Muallim, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 38 (Şubat 1926a), s. 1-7.

CEVDET, Muallim, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 39 (Mart 1926b), s. 1-10.

CEVDET, Muallim, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 40-41 (Nisan ve Mayıs 1926c), s. 1-10.

CEVDET, Muallim, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 42 (Haziran 1926d), s. 1-15.

CEVDET, Muallim, “Selim Sabit Hakkında”, *Tedrisat Mecmuası*, S. 68 (Eylül 1341), s. 260-267.

CEVDET, Muallim, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 43-44 (Eylül ve Teşrin-i Evvel 1926e), s. 1-25.

CEVDET, Muallim, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 45 (Teşrin-i Sani 1926f), s. 1-17.

CEVDET, Muallim, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 46 (Kanun-ı Evvel 1926g), s. 33-48.

CEVDET, Muallim, “Katip Çelebi”, *Muallimler Mecmuası*, S. 47-48 (Kanun-i Sani ve Şubat 1927h), s. 25-36.

CEVDET, Muallim, “Korkut Ata”, *Ümmet Mecmuası*, Yıl: 1, S. 15 (20 Teşrinisani 1337), s. 39-40.

CEVDET, Muallim, *Şark İlyadaşı Şâhnâme*, İstanbul: Necm-i İstiklal Matbaası, 1928.

CEVDET, Muallim, *Spor Ruhu*, İstanbul: Selamet Matbaası, 1928.

CEVDET, Muallim, *Müderris Ahmet Naim*, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1935.

CEVDET, Muallim, “Bursa’da Gazi Umur Bey Camii Kitabesi ve Birkaç Mühim Kitap”, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnogğrafya Dergisi*, S. 2 (Temmuz 1934), s. 258-261.

CEVDET, Muallim, *Mektep ve medrese (Makaleleri)*, haz. E. Erüz, İstanbul: Çınar Yayınları, 1978.

CEVDET, Muallim, *İslam’ı Anlamak (Askeri Din Dersleri)*, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993.

CEVDET, Muallim, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn-i Battuta’ya Zeyl, çev. Cezair Yarar*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2008.

CİHANGİR, Çiğdem K, *İkinci Meşrutiyet’ten Milli Mücadele’ye Anadolu’da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Rum Örgütlenmeleri*

(1908-1922), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2017, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 486196).

ÇELİK, DURSUN, “XIX ve XX. Yüzyıllarda Azerbaycan - Birinci Bölüm”, Bilig Dergisi, S. 3 (1 Aralık 1996), s. 77.

ERGİN, Osman, *Muallim M.Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul: İstanbul, 2005.

ERTEM, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler İsimler ve Eserler, 1981.

ERBİL, Fırat, *Tedrisat Mecmuası'nda Yer Alan Makalelerin Dönemin Eğitim Anlayışı Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa, 2021, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 698875).

GENÇ, Yusuf İhsan ve öte. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2010.

GÖKALP, Ayhan ve UÇAR, Ayhan. *Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı Kataloğu*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1999.

GÖVSA, Türk Meşhurları Ansiklopedisi, 1950.

İŞİK, Hasan, “Muallim Cevdet'in Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Derslerinde Yerel Tarih Uygulamaları”, *Turkish History Education Journal*, C. 1, S. 9 (24 Mayıs 2020), s. 204.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1998.

ÖZERDİM, Sami, “Muallim Cevdet İnanç”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C. 2, S. 1 (1954) s. 44.

ÖZTÜRK, Yeter, *XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde İçki ve Yasakları*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2017, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.477163).

TAK, Ekrem, , *Vefatının 70.yılında Muallim Cevdet*, İstanbul: İBB Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, 2006.

ÜLKEN, HİLMİ ZİYA, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, C. 1, İstanbul: Selçuk Yayınları, 1966.

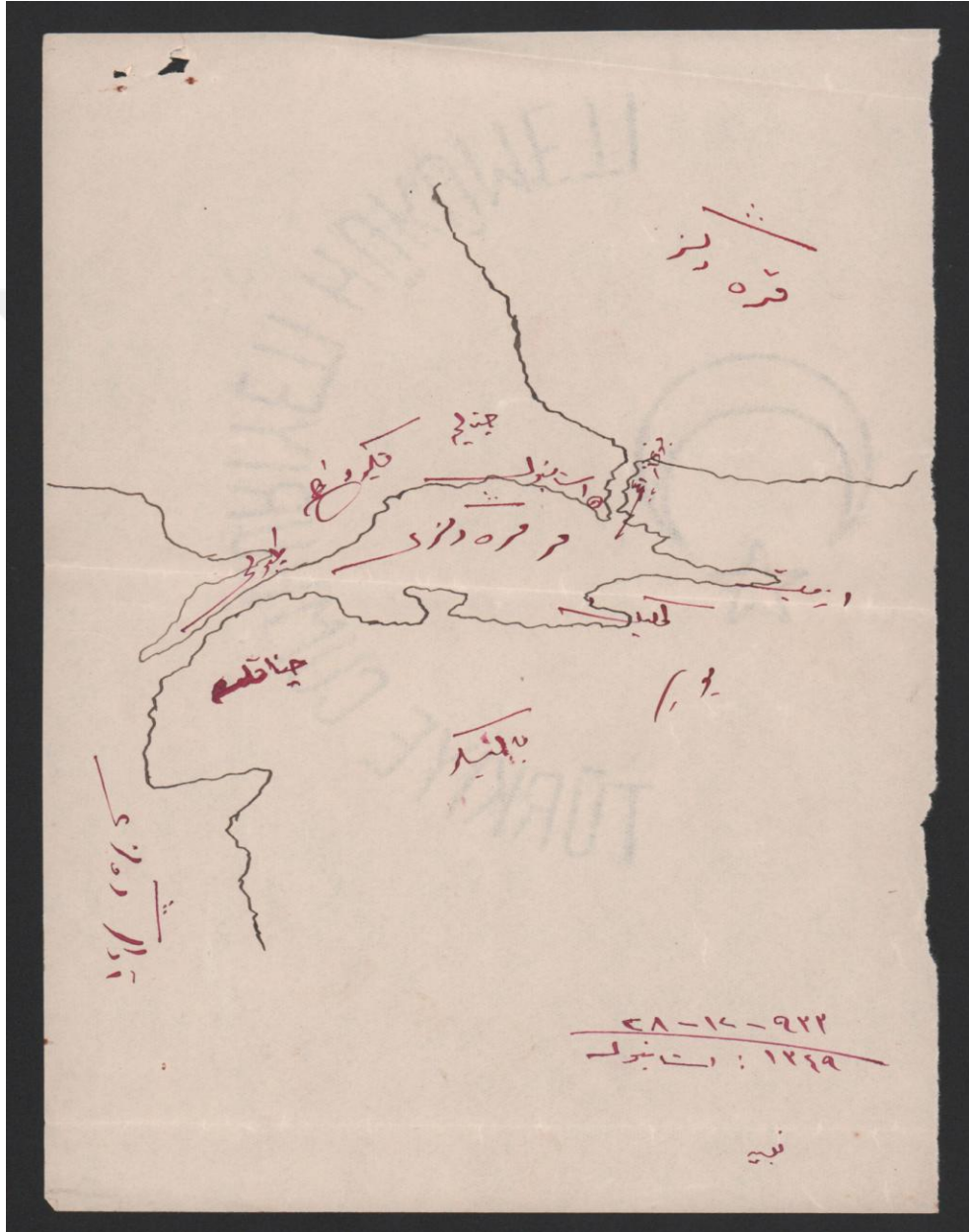
AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi & M.Ö. 1000 MS 2016*, Ankara: Pegem Akademi, 2012.

İnternet Kaynakları

World Healt Organization. “19. Yüzyıl'da Dünya Yaşam Ortalaması”, https://www.who.int/global_health_histories/seminars/presentation07.pdf (Erişim: 25.01.2022).

EKLER

EK 1: Muallim Cevdet'in Öğrencilere Derste Çizdirmiş Olduğu ve Kişisel Koleksiyonunda Sakladığı Haritalardan Bir Örnek.²⁹⁴

²⁹⁴ “*Darülmuallem’in 3. sınıfına ait coğrafya dersi sınav kağıtları*”, Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 005_0016.

EK 2: Muallim Cevdet'in 1927-1928 Yıllarını İçeren Kişisel Koleksiyonunda Bulunan Öğrencilerinin Not Çizelgelerinden Bir Örnek.²⁹⁵

3 Month

3

IMP. TAITOURIS PRÉSE

I	NAMES	M. T. W. Th. F. S.							M. T. W. Th. F. S.							Avg.	Total				
		M	T	W	Th	F	S	M	T	W	Th	F	S								
	1. محمد علي						✓							✓						✓	✓
	2. محمد علي																			✓	✓
	3. محمد علي																			✓	✓
	4. محمد علي																			✓	✓
	5. محمد علي																			✓	✓
	6. محمد علي																			✓	✓
	7. محمد علي																			✓	✓
	8. محمد علي																			✓	✓
	9. محمد علي																			✓	✓
	10. محمد علي																			✓	✓
	11. محمد علي																			✓	✓
	12. محمد علي																			✓	✓
	13. محمد علي																			✓	✓
	14. محمد علي																			✓	✓
	15. محمد علي																			✓	✓
	16. محمد علي																			✓	✓
	17. محمد علي																			✓	✓
	18. محمد علي																			✓	✓
	19. محمد علي																			✓	✓
	20. محمد علي																			✓	✓
	21. محمد علي																			✓	✓
	22. محمد علي																			✓	✓
	23. محمد علي																			✓	✓
	24. محمد علي																			✓	✓
	25. محمد علي																			✓	✓
	26. محمد علي																			✓	✓
	27. محمد علي																			✓	✓
	28. محمد علي																			✓	✓
	29. محمد علي																			✓	✓
	30. محمد علي																			✓	✓
	31. محمد علي																			✓	✓
	32. محمد علي																			✓	✓
	33. محمد علي																			✓	✓
	34. محمد علي																			✓	✓
	35. محمد علي																			✓	✓
	36. محمد علي																			✓	✓
	37. محمد علي																			✓	✓
	38. محمد علي																			✓	✓
	39. محمد علي																			✓	✓
	40. محمد علي																			✓	✓
	41. محمد علي																			✓	✓
	42. محمد علي																			✓	✓
	43. محمد علي																			✓	✓
	44. محمد علي																			✓	✓
	45. محمد علي																			✓	✓
	46. محمد علي																			✓	✓
	47. محمد علي																			✓	✓
	48. محمد علي																			✓	✓
	49. محمد علي																			✓	✓
	50. محمد علي																			✓	✓
	51. محمد علي																			✓	✓
	52. محمد علي																			✓	✓
	53. محمد علي																			✓	✓
	54. محمد علي																			✓	✓
	55. محمد علي																			✓	✓
	56. محمد علي																			✓	✓
	57. محمد علي																			✓	✓
	58. محمد علي																			✓	✓
	59. محمد علي																			✓	✓
	60. محمد علي																			✓	✓
	61. محمد علي																			✓	✓
	62. محمد علي																			✓	✓
	63. محمد علي																			✓	✓
	64. محمد علي																			✓	✓
	65. محمد علي																			✓	✓
	66. محمد علي																			✓	✓
	67. محمد علي																			✓	✓
	68. محمد علي																			✓	✓
	69. محمد علي																			✓	✓
	70. محمد علي																			✓	✓
	71. محمد علي																			✓	✓
	72. محمد علي																			✓	✓
	73. محمد علي																			✓	✓
	74. محمد علي																			✓	✓
	75. محمد علي																			✓	✓
	76. محمد علي																			✓	✓
	77. محمد علي																			✓	✓
	78. محمد علي																			✓	✓
	79. محمد علي																			✓	✓
	80. محمد علي																			✓	✓
	81. محمد علي																			✓	✓
	82. محمد علي																			✓	✓
	83. محمد علي																			✓	✓
	84. محمد علي																			✓	✓
	85. محمد علي																			✓	✓
	86. محمد علي																			✓	✓
	87. محمد علي																			✓	✓
	88. محمد علي																			✓	✓
	89. محمد علي																			✓	✓
	90. محمد علي																			✓	✓
	91. محمد علي																			✓	✓
	92. محمد علي																			✓	✓
	93. محمد علي																			✓	✓
	94. محمد علي																			✓	✓
	95. محمد علي																			✓	✓
	96. محمد علي																			✓	✓
	97. محمد علي																			✓	✓
	98. محمد علي																			✓	✓
	99. محمد علي																			✓	✓
	100. محمد علي																			✓	✓

ATATURN KİTAPLIĞI
04-11
Muallim Cevdet Evrenli

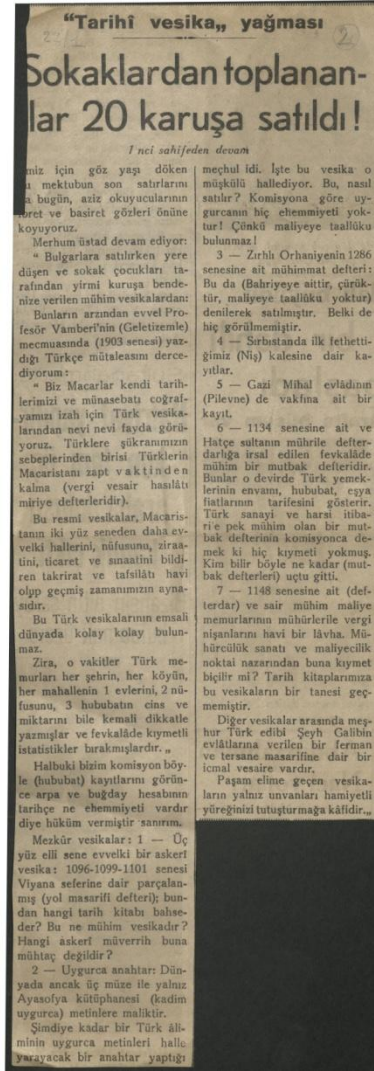
²⁹⁵ “*M. Cevdet’in İstanbul Erkek Lisesi muallimi iken öğrencilerine tuttuğu not defteri*”, Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0024_0004.

EK 3: Muallim Cevdet'in Bulgarlara Evrak Satılmasıyla İlgili Kendi Koleksiyonunda Sakladığı Gazete K     -1²⁹⁶

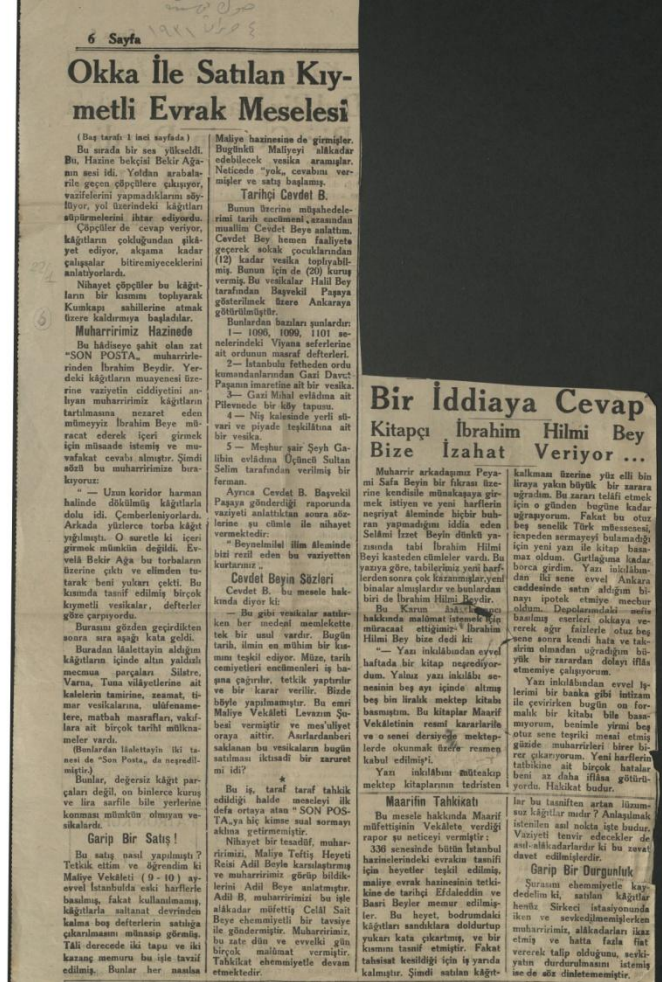
²⁹⁶   1931 yılında işe yaramaz denilerek Bulgaristan'a okkası 3 kuruş 10 paradan devletçe satılan tonlarca ağırlıktaki vesikalar hakkında o dönemin gazetelerinde yayınlanan haberlere ilişkin 21 adet kupür, bu evrak satışını durdurmak maksadıyla Başvekil İsmet İ  n  'ye M. Cevdet'in gönderdiği 32 varaklık mektup taslakları ve 6 varaklık Ankara'da Müzeler Müdürü Hamid Zübeyr ile yaptığı yazışmalar.  , Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0022_0001.

EK 4: Muallim Cevdet'in Bulgarlara Evrak Satılmasıyla İlgili Kendi Koleksiyonunda Sakladığı Gazete Küpürü-2²⁹⁷

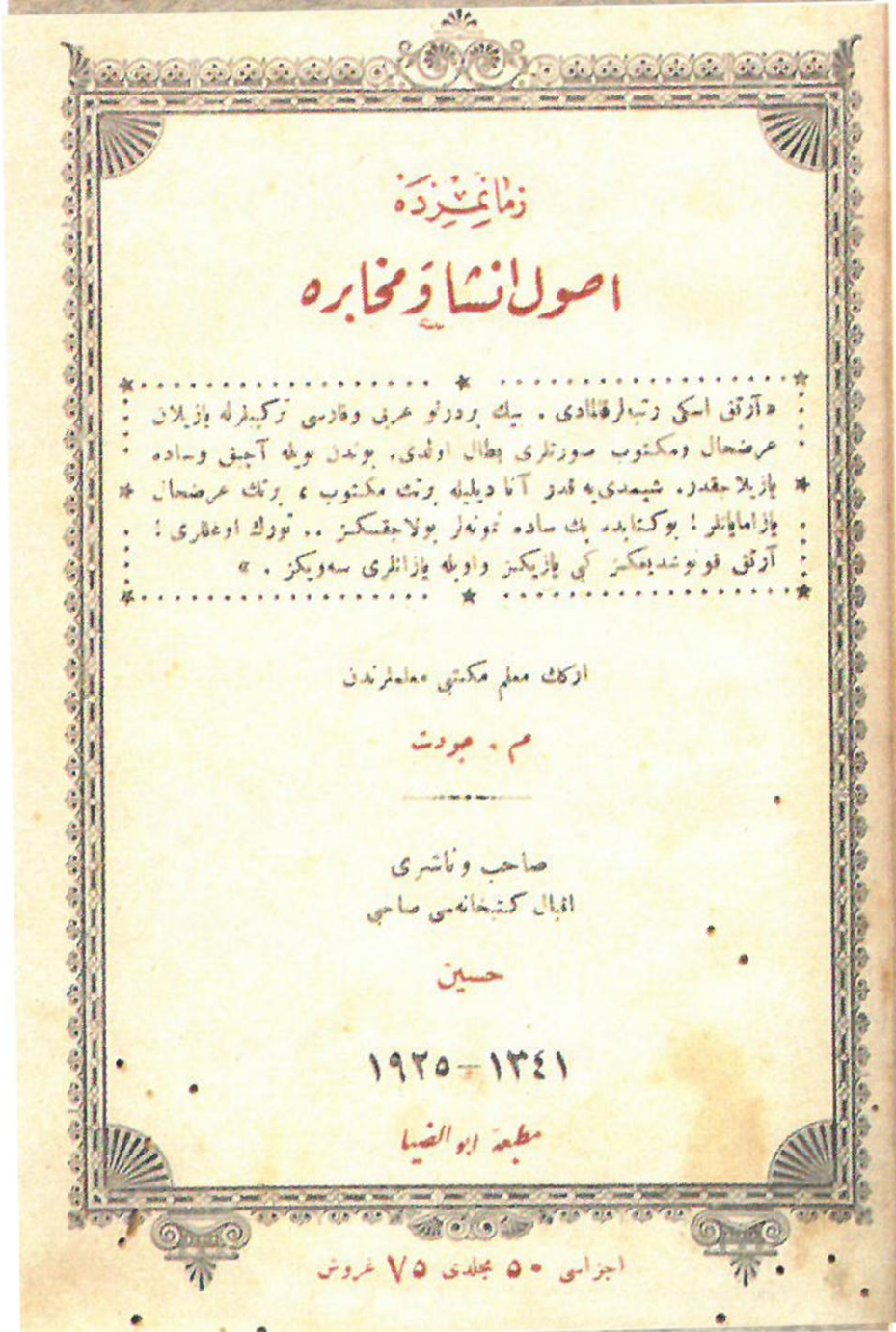
²⁹⁷ “1931 yılında işe yaramaz denilerek Bulgaristan’a okkası 3 kuruş 10 paradan devletçe satılan tonlarca ağırlıktaki vesikalar hakkında o dönemin gazetelerinde yayınlanan haberlere ilişkin 21 adet kupür, bu evrak satışını durdurmak maksadıyla Başvekil İsmet İnönü’ye M. Cevdet’in gönderdiği 32 varaklık mektup taslakları ve 6 varaklık Ankara’da Müzeler Müdürü Hamid Zübeyr ile yaptığı yazışmalar.”, Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0022_0001.

EK 5: Muallim Cevdet'in Bulgarlara Evrak Satılmasıyla İlgili Kendi Koleksiyonunda Sakladığı Gazete Kıpürü-3²⁹⁸

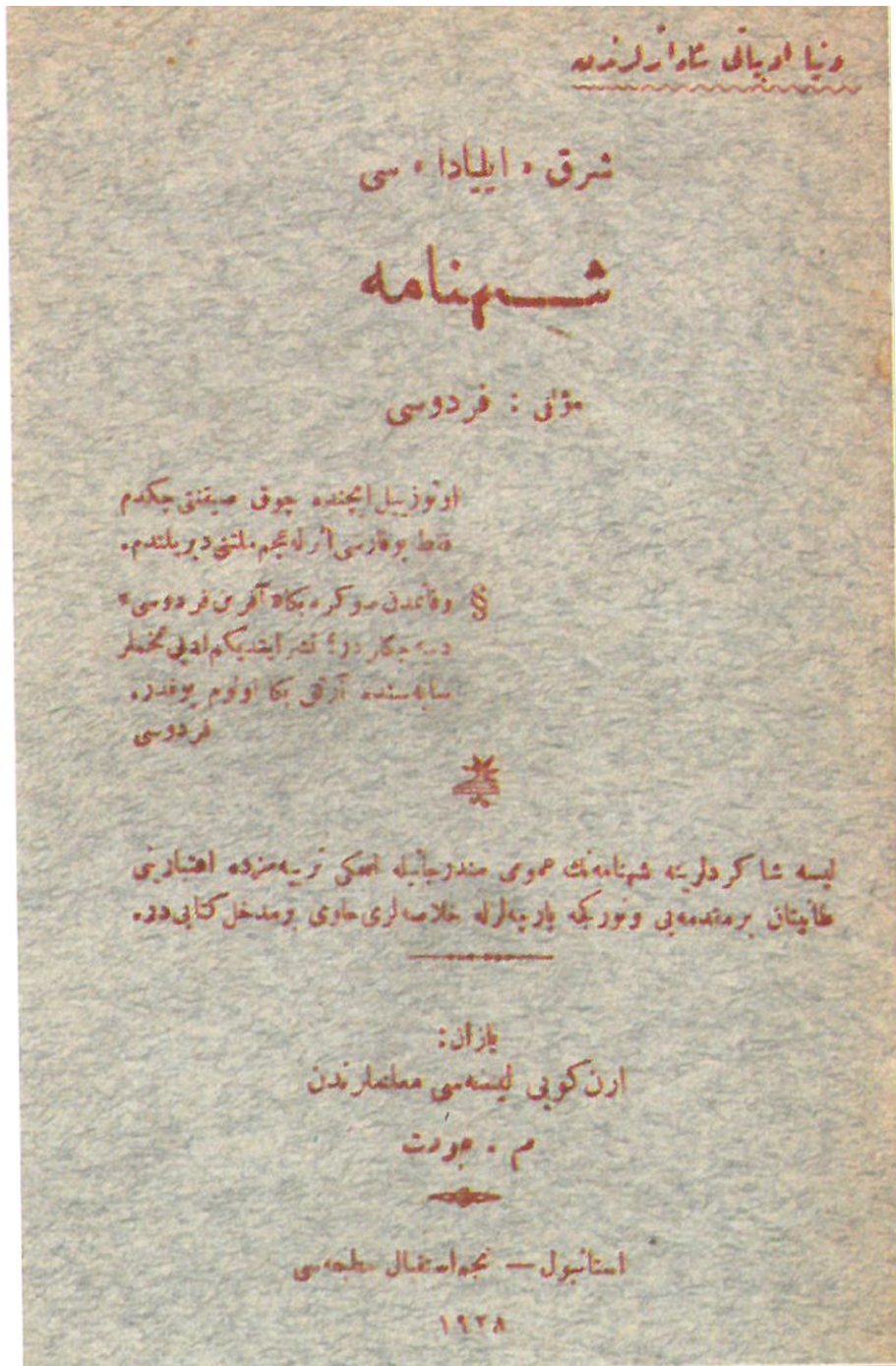

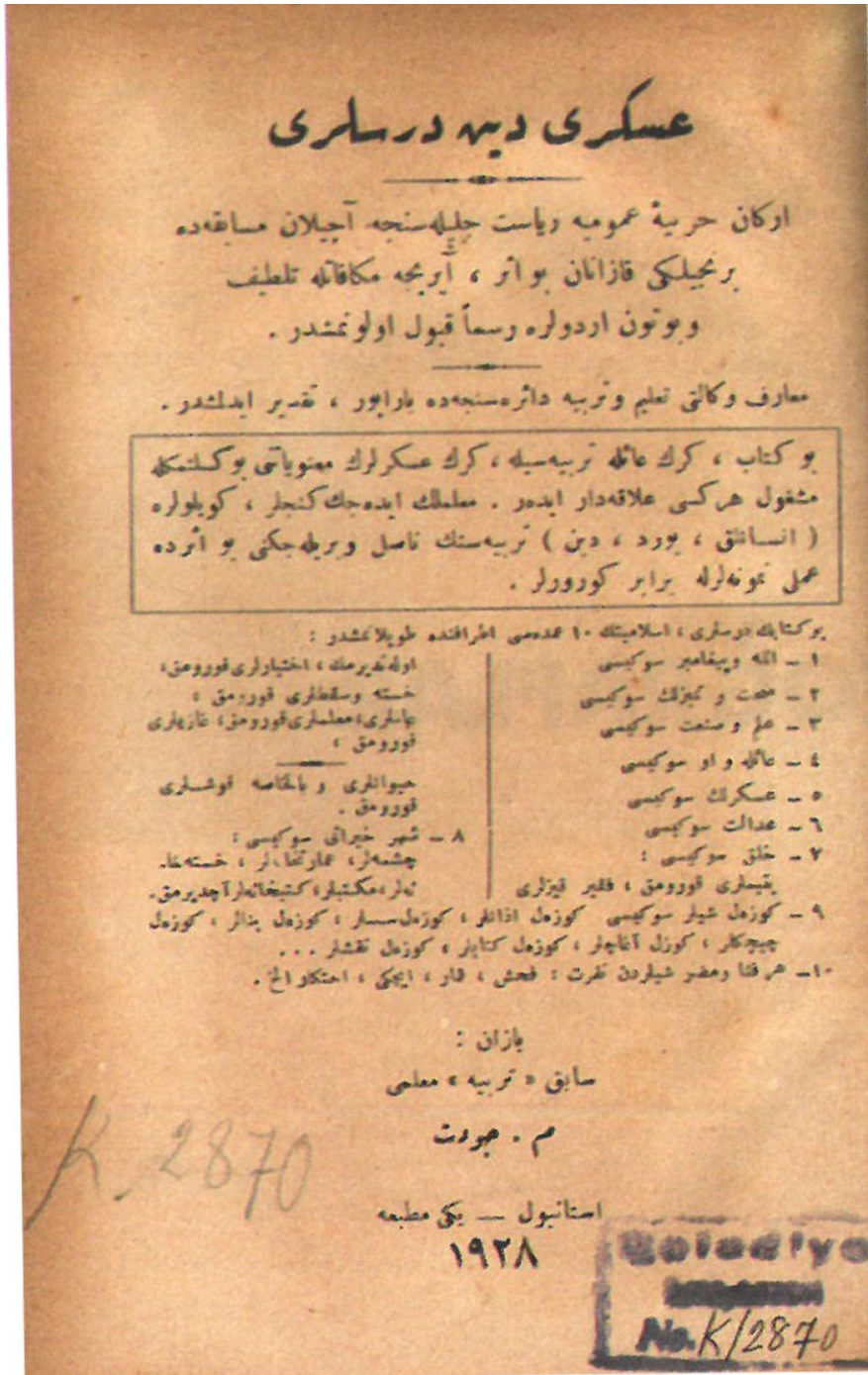
298 “1931 yılında işe yaramaz denilerek Bulgaristan'a okkası 3 kuruş 10 paradan devletçe satılan tonlarca ağırlıktaki vesikalar hakkında o dönemin gazetelerinde yayınlanan haberlere ilişkin 21 adet kıpür, bu evrak satışını durdurmak maksadıyla Başvekil İsmet İnönü'ye M. Cevdet'in gönderdiği 32 varaklık mektup taslakları ve 6 varaklık Ankara'da Müzeler Müdürü Hamid Zübeyr ile yaptığı yazışmalar.”, Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0022_0001.

EK 6: Muallim Cevdet'in Zamanımızda Usul-i İnşa ve Muhabere Adlı Eserinin İlk Sayfası

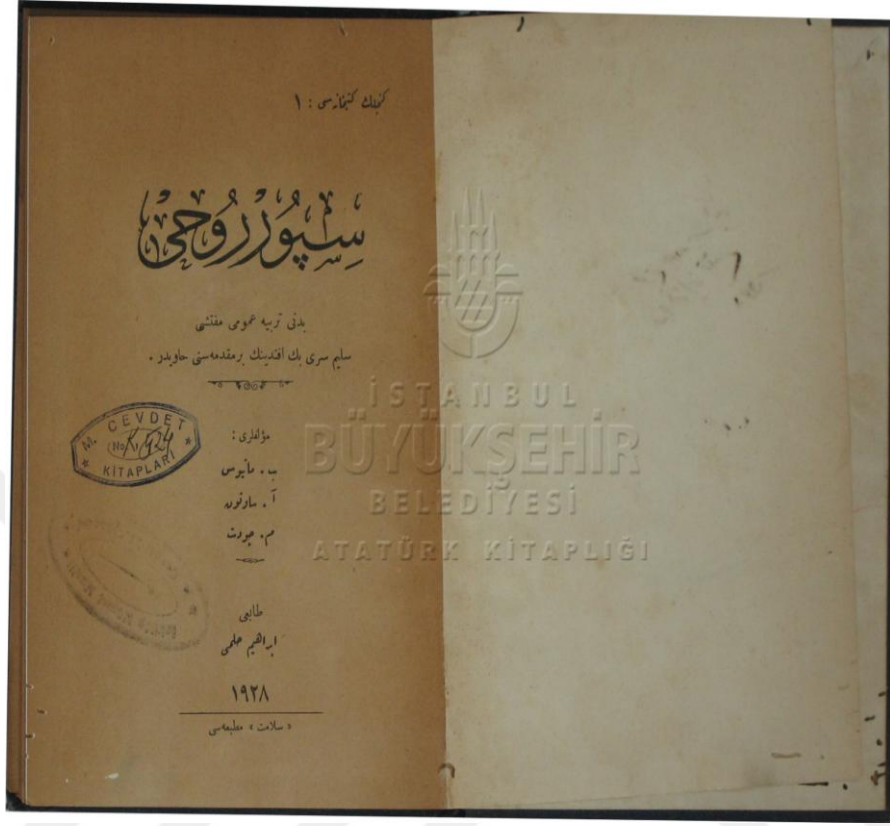

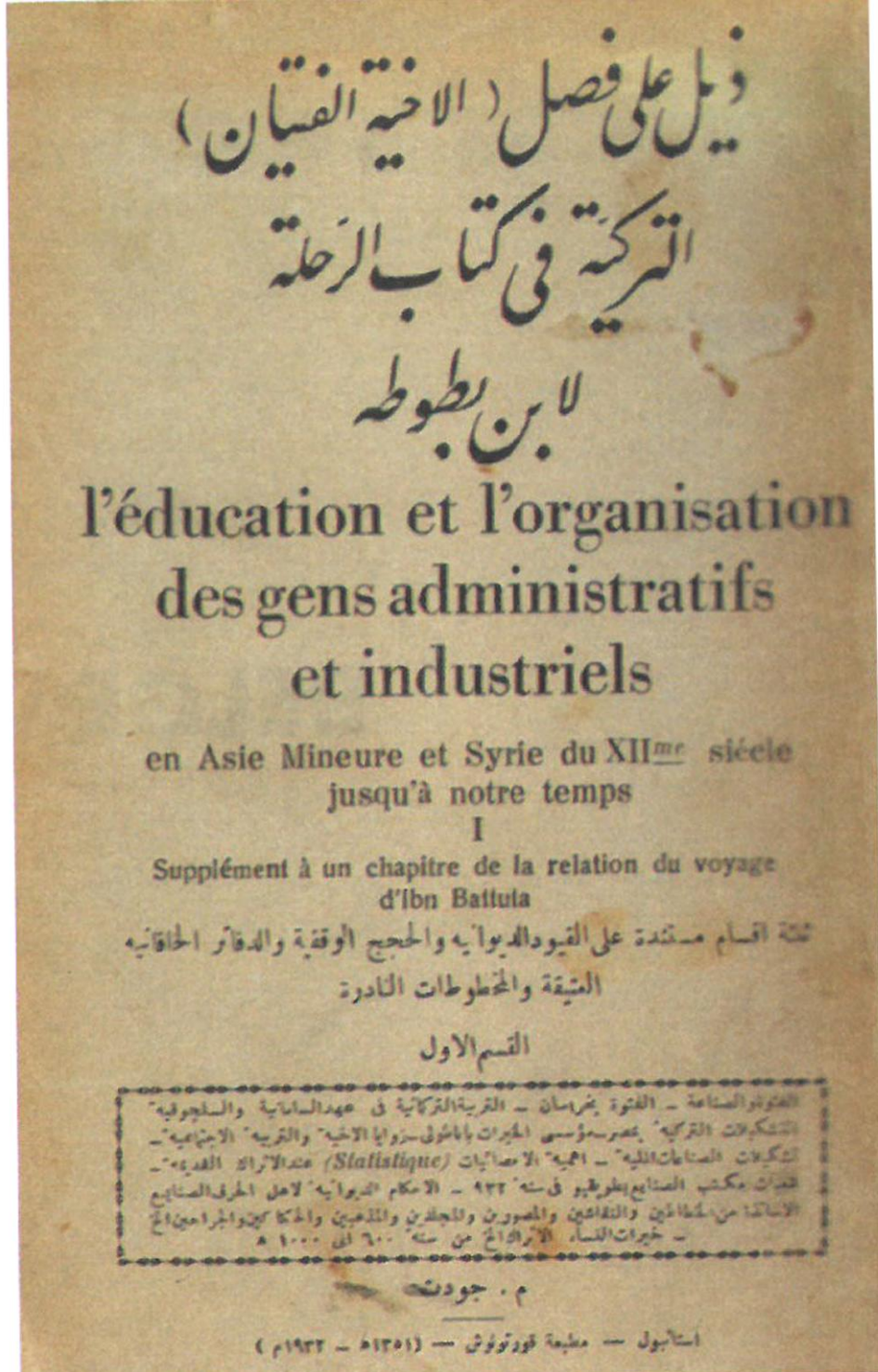
EK 7: Muallim Cevdet'in Şark İlyadası Şahname Çeviri Eserinin İlk Sayfası

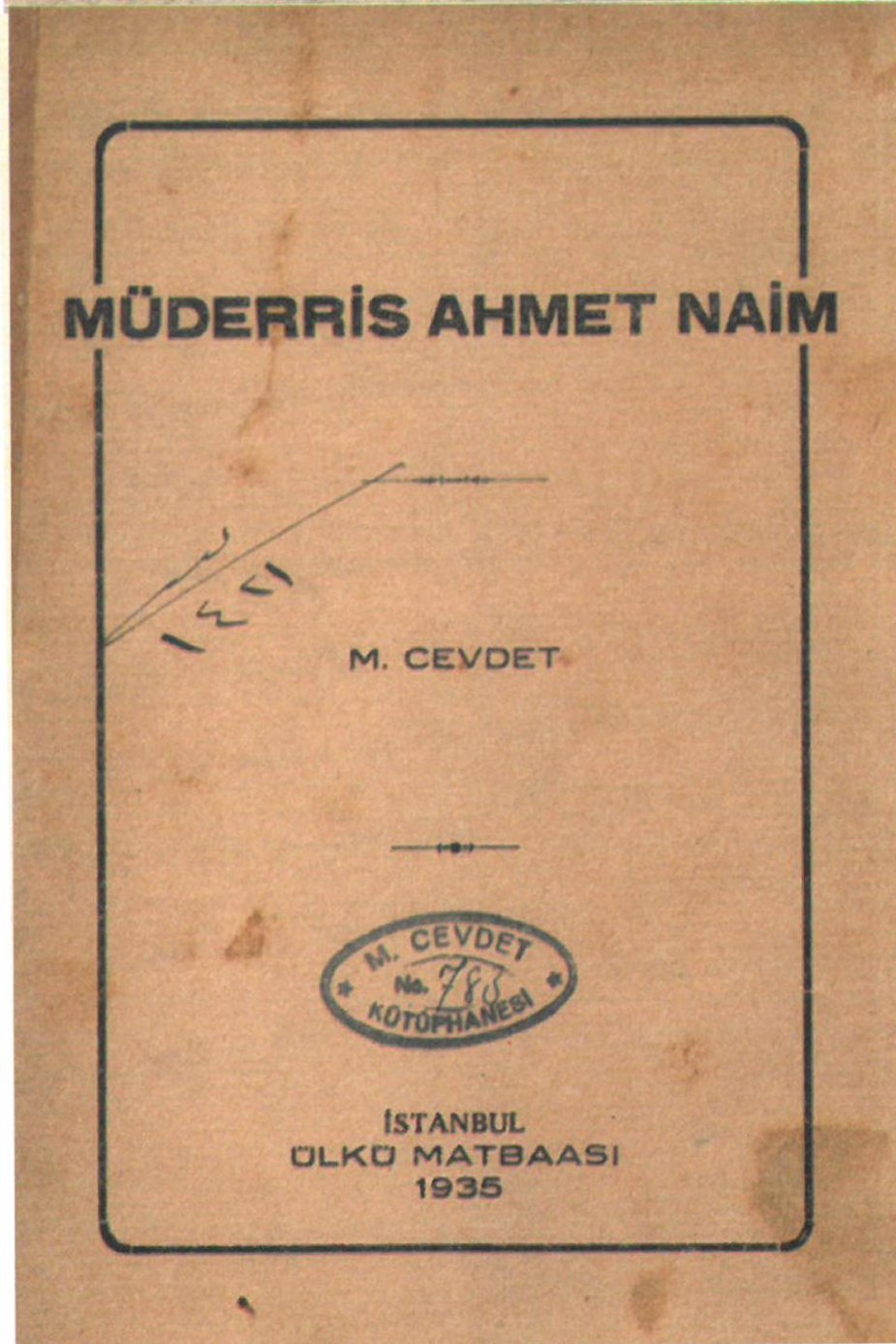

EK 9: Muallim Cevdet'in Spor Ruhu Eserinin İlk Sayfası

EK 11: Muallim Cevdet'in Müderris Ahmet Naim Eserinin İlk Sayfası

EK 12: Muallim Cevdet'in Mezarı

EK 13: Muallim Cevdet'in İsmet İnönü'ye Göndermiş Olduğu Mektubun Son Bölümü²⁹⁹

— 4 —

5 — Gazi mihal evladının (Pilevne) de vakfına ait bir kayıt.

6 — 1134 senesine ait ve Hatçe sultanın mühürile defterdarlığa irsal edilen fevkalade mühim bir mutbak defteridir. bunlar o devirde Türk yemeklerinin envanı, hububat, eşya fiyatlarının tarifesini gösterir. Türk senayi ve harsi itibarile pek mühim olan bir mutbak defterinin komisyonca demekki hiç kıymeti yokmuş. Kim bilir böyle ne kadar (mutbak defterleri) uçtu gitti.

7 — 1148 senesine ait (defterdar) ve sair mühim maliye memurlarının mühürlerle vergi nişanlarını havi bir lāvha. Mühürçülük sanatı ve maliyecilik noktai nazarıdan buna kıymet biçilir mi? Tarih kitaplarımıza bu vesikaların bir danesi geçmemiştir.

— Diğer vesikalar arasında meşhur Türk edibi şeyh Galibin evlâtlarına verilen bir ferman ve tersane mesurifine dair bir icmal ve saire vardır.

Paşam Elime geçen vesikaların yalnız unvanları hamiyetli yüreğinizi tutuşturmağa kâfidir.

Netice

Paşa hazretleri, bizi beynelmilel ilim aleminde pek küçük düşürecek ve düşmanlarımıza ip ucu verecek bir hareketten kurtarınız. Bunun için de:

1 — Bütün dairelerin mahzenlerinde lüzumsuz zannedilen evrak ve defterleri müzeler idaresine devrettiriniz. Bu büyüklüğü siz yaparsınız.

2 — Tarihi evrak ve defter satışını men için iki satırlık kanun yaptırınız.

3 — Lütfen Bulgar sefirile görüşünüz, aşârkadimenin iadesi beynelmilel kaidedir. Eğer iadesine imkân yoksa on binlerce vesai ki kâğıt fabrikasında hamur olmadan, bâri (Bulgar arşiv) dairesine naklettiriniz.

4 — Vesikalar okkası üç kuruşa Bulgarlara verileceğine ekalli on kuruştan alacak Türkler hazırdır. Fakat hazinei evrak satılır mı?

5 — İstanbulda teşrifinizde muhtelif mahzenlerde yatan Türk vesikalarının hâli harabisini müsaade buyurulursa bizzat iraeve cüret edeceğim.

6 — Kıymeti bilinmeyip atılan türk ebrülerinin Avrupada yüzlerle liraya satıldığını arz için nûmuneler takdim ediyorum.

17/5/931

Muallim
M. Cevdet

²⁹⁹ 1931 yılında işe yaramaz denilerek Bulgaristan'a okkası 3 kuruş 10 paradan devletçe satılan tonlarca ağırlıktaki vesikalar hakkında o dönemin gazetelerinde yayınlanan haberlere ilişkin 21 adet kupür, bu evrak satışını durdurmak maksadyyla Başvekil İsmet İnönü'ye M. Cevdet'in gönderdiği 32 varaklık mektup taslakları ve 6 varaklık Ankara'da Müzeler Müdürü Hamid Zübeyr ile yaptığı yazışmalar." Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı, Demirbaş: 0022_0001.

**EK 14: Muallim Cevdet'in Tertip Etmiş Olduğu H÷lasa Cetvelinin
Temsili Bir Örneği**

Vesika Tarihi	Adedi	Vesikaların Başlıca Nevi	H÷lasası	M÷lahaza